

**T.C.
ERZİNCAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI**

**1982 ANAYASASI'NA GÖRE
YASAMA DOKUNULMAZLIĞI**

Yüksek Lisans Tezi

Murat Saltuk BİLGİLİ

Danışman

Doç. Dr. Muhammet Emin RUHİ

Erzincan 2018

TEZ BİLDİRİMİ

"1982 Anayasası'na Göre Yasama Dokunulmazlığı" isimli "**Yüksek Lisans**" tezim tarafımda intihal programı ile incelenmiştir. Buna göre tezimde bilimsel etik ihlali ve intihal olarak nitelendirilebilecek herhangi bir durum olmadığını taahhüt ederim.

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir biçimde elde edildiğini; aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi beyan ederim. 08/02/2018

Murat Saltuk BİLGİNİ

M. S. Bilgini

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

“1982 Anayasası'na Göre Yasama Dokunulmazlığı” isimli çalışma Kamu Hukuku Anabilim Dalında jürimiz tarafından **Yüksek Lisans** Tezi olarak Kabul edilmiştir.

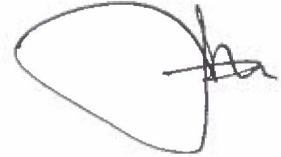
Danışman / Jüri : Doç. Dr. Muhammet Emin RUHİ

Jüri : Yrd. Doç. Dr. Ömer GEDİK

Jüri : Yrd. Doç. Dr. Ercan SARICAOĞLU

1982 ANAYASASI'NA GÖRE YASAMA DOKUNULMAZLIĞI

Murat Saltuk BİLGİLİ

**Erzincan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi, Ocak 2018**

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Muhammet Emin RUHİ

ÖZET

Yasama dokunulmazlığı, milletvekillerinin yasama faaliyetleriyle ilgili olmayan suçlarından dolayı, milletvekilliği veya meclisin çalışma süresi boyunca, meclisin izni olmaksızın kovuşturulamamasıdır. Yasama dokunulmazlığının amacı, parlamento üyelerine ayrıcalık sağlamak değil, onları siyasi sebeplere dayanılarak açılacak kovuşturmalara karşı korumaktır. Günümüzde dokunulmazlığa ilişkin tartışmaların temelinde de bu husus yatmaktadır. Yasama dokunulmazlığı, halkın temsilcilerinin parlamento faaliyetlerine katılımlarının engellenmemesi amacına hizmet eder. Bu anlamda yasama dokunulmazlığı kamu düzenine ilişkindir ve bundan feragat edilemez.

Yasama dokunulmazlığı, parlamentonun krala karşı verdiği uzun mücadeleler sonucu ilk defa İngiltere’de kabul edilmiştir. 1789 Fransız İhtilali ile Kıta Avrupası sistemine dahil olmuştur. Günümüzde demokratik devletlerin tamamında anayasalar veya yasalar aracılığıyla yasama dokunulmazlığı kabul edilmiştir. İngiltere ve Fransa ile karşılaştırıldığında dokunulmazlık kurumunun ülkemizde ortaya çıkışı biraz daha geç olmuştur. Bunun başlıca nedeni dokunulmazlıkların parlamentonun gelişim süreci ile paralel bir seyir izlemesidir.

Ülkemizde yasama dokunulmazlığı kurumu ilk olarak, Fransız modelinden esinlenilerek, Kanun-i Esasi ile kabul edilmiş ve 1982 Anayasası’nın 83. maddesi ile bugünkü şeklini almıştır. Buna göre, seçimden önce veya sonra bir suç işlediği öne sürülen bir milletvekilinin tutulması, sorguya çekilmesi, tutuklanması ve yargılanması meclisin iznine bağlıdır. Ağır cezayı gerektiren suçüstü hali ve seçimden önce soruşturmasına başlanılmış olmak kaydıyla Anayasanın 14. maddesindeki durumlar

bu hükmün istisnalarıdır. Milletvekili hakkında verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi, üyelik sıfatının sonuna bırakılır ve üyelik süresince zamanaşımı işlemez.

Yasama dokunulmazlığının kaldırılması kararı meclis tarafından verilir. Bu karar Anayasa Mahkemesi şekil ve esas bakımından denetlenir. Dokunulmazlığın kaldırılması, ilgili meclis üyesinin üyelik sıfatını sona erdirmez. Dokunulmazlığı kaldırılan milletvekili yasama çalışmalarına katılabilir.

Anahtar Kelimeler: Anayasa, Yasama Dokunulmazlığı, Parlamento, Dokunulmazlık

ACCORDING TO THE CONSTITUTION OF 1982

PARLIAMENTARY IMMUNITY

Murat Saltuk BİLGİLİ

Erzincan University, Institute of Social Sciences, Department of Public Law

Master's Thesis, January 2018

Thesis Supervisor: Doç. Dr. Muhammet Emin RUHİ

ABSTRACT

Parliamentary immunity is that during the working time of the deputies or the assembly can not be prosecuted without permission for their crimes not related to legislative activities of member of parliament. The aim of parliamentary immunity is not to provide privileges to the members of the parliament but to protect them against prosecutions based on political grounds. This is the basis for the debate on immunity today. Parliamentary immunity serves the purpose of preventing the participation of the representatives of the people in parliamentary activities. In this sense, legislative immunity relates to public order and can not be waived.

Parliamentary immunity was accepted for the first time in England, the end of the long struggles of parliament against the king. With the French Revolution of 1789, it has began to exist in the land of Europe. Today, all democratic states are recognized as having immunity to legislation through constitutions or legislation. Compared with England and France, the parliamentary immunity has emerged a little later in our country. The main reason for this is the follow-up of parliament's progress parallel to the process of immunity.

The parliamentary immunity in our country was firstly inspired by the French model and accepted by the Kanun-i Esasi and it took its present form with the 83th article of the 1982 Constitution. Accordingly, the detention, questioning, arrest and prosecution of a deputy allegedly committing a crime before or after the election depends on the permission of the parliament. The circumstances under Article 14 of

the Constitution, with the exception of the heavy penalties in cases of flagrante delicto requiring state and having been initiated before the election, are beyond the scope of this provision. Fulfillment of a sentence imposed on a deputy is left to the end of membership and limitation period doesn't pass during the membership.

The decision to remove legislative immunity is issued by the parliament. This decision controls by the Constitutional Court in terms of form and substance. Lifting of immunity does not end the membership. A deputy who has been lifted of immunity can participate in legislative work.

Key Words: Constitution, Parliamentary Immunities, Parliament, Privilege

ÖNSÖZ

Tez yazım süresince; her türlü yardımı, bilgiyi ve desteği benden esirgemeyen değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Ömer Gedik ve danışmanım Doç. Dr. Muhammet Emin Ruhi'ye ve her zaman manevi desteğiyle yanımda olan değerli hayat arkadaşım ve kızıma teşekkürü bir borç bilirim.

Murat Saltuk BİLGİLİ

İÇİNDEKİLER

TEZ BİLDİRİMİ.....	I
TEZ KABUL TUTANAĞI.....	II
ÖZET	III
ABSTRACT.....	V
ÖNSÖZ	VII
BİRİNCİ BÖLÜM	9
PARLAMENTER MUAFİYETİN TEORİK ÇERÇEVESİ.....	9
I. PARLAMENTER MUAFİYETLERİN AMACI ve MUAFİYETLERE İLİŞKİN TEMEL KAVRAMLAR	9
A. Parlamenter Muafiyetlerin Amacı.....	9
1. Genel Olarak	9
2. Parlamentonun Bağımsızlığını Sağlamanın Bir Yolu Olarak Parlamenter Muafiyetler.....	10
3. Parlamento Üyelerinin İfade Özgürlüğü ve Kişi Güvenliğini Güvence Altına Almanın Bir Yolu Olarak Parlamenter Muafiyetler	13
B. Parlamenter Muafiyetlere İlişkin Temel Kavramlar	14
1. Genel Olarak	14
2. Yasama Sorumsuzluğu	15
3. Yasama Dokunulmazlığı.....	16
II. MUKAYESELİ HUKUKTA YASAMA DOKUNULMAZLIĞI.....	18
A. Genel Olarak	18
B. Birleşik Krallık'ta Yasama Dokunulmazlığı.....	22
1. Birleşik Krallık'ta Yasama Dokunulmazlığının Felsefi Temelleri.....	22
a. Genel Olarak	22
b. Parlamentoculuk Geleneği Bağlamında Birleşik Krallık'ta Yasama Dokunulmazlığının Ortaya Çıkış Serüveni.....	26
c. Birleşik Krallık'ta Parlamenter Muafiyetlere İlişkin Güncel Gelişmeler	30
(1) 1999 Raporu	30
(2) Damian Green Olayı	31
(3) 2013 Raporu	33
d. Birleşik Krallık'ta Parlamenter Muafiyetlerin Kapsamı.....	34

C. Fransa'da Yasama Dokunulmazlığı	40
1. Fransa'da Yasama Dokunulmazlığının Felsefi Temelleri	40
a) Fransız İhtilali Öncesi Yasama Dokunulmazlığı	40
b) 1789 ve 1790 Kararnameleri	42
c) 1791 Anayasası	43
d) Konvansiyon Dönemi	43
e) 1793 Anayasası	44
f) 1799 Anayasası	45
g) 1814 Anayasal Şartları	45
h) 1848 Anayasası	45
i) 1875 Anayasası	46
j) Vichy Rejimi	47
k) 1946 Anayasası ve 1954 Değişikliği	47
l) 1958 Anayasası ve 1995 Değişikliği	48
2. Fransa'da Parlamenter Bağışıklıkların Kapsamı	50
a) Bağışıklıkların Zaman Bakımından Kapsamı	51
b) Bağışıklıkların Kişisel Bakımdan Kapsamı	52
c) Bağışıklıkların Maddi Kapsamı	53
D. Karşılaştırma	54
1. Tarihi Gelişim	54
2. Yasal Dayanak	55
3. Dokunulmazlıkların Kapsamı	55
4. Kapsadığı Kişiler	57
5. Dokunulmazlığın Süresi	57
6. Dokunulmazlığın Kaldırılması	57
İKİNCİ BÖLÜM	59
1982 ANAYASASI ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE'DE YASAMA DOKUNULMAZLIĞI	59
I. Tarihsel Süreç	60
A. Kanun-i Esasi	60
B. 1921 Anayasası	62
C. 1924 Anayasası	63

D. 1961 Anayasası	67
II. 1982 ANAYASASI'NA GÖRE YASAMA DOKUNULMAZLIĞI.....	70
A. Yasama Dokunulmazlığının Tanımı ve Hukuki Niteliği	70
1. Tanım	70
2. Hukuki Niteliği	72
B. Yasama Dokunulmazlığı / Sorumsuzluğu Kavramlarının Ortak ve Farklı Yönleri	76
C. Yasama Dokunulmazlığının Amacı	79
D. Yasama Dokunulmazlığının Kapsamı	86
1. Dokunulmazlığın Başlangıcı.....	86
2. Dokunulmazlıktan Yararlanabilecek Kişiler	89
a) Milletvekilleri ve Milletvekili Olmayan Bakanlar	89
b) Cumhurbaşkanı.....	91
(1) Genel Olarak	91
(2) 2017 Anayasa Değişikliğinden Önce	92
(3) 2017 Anayasa Değişikliğinden Sonra	96
3. Yasama Dokunulmazlığının İstisnaları.....	99
a) Ağır Cezayı Gerektiren Suçüstü Hali	100
b) Anayasanın 14. Maddesindeki Durumlar	103
E. Yasama Dokunulmazlığının Kaldırılması	106
1. Dokunulmazlığın Kaldırılma Usulü.....	109
2. Dokunulmazlığın Kaldırılması Kararının Yargısal Denetimi.....	114
3. Dokunulmazlığın Kaldırılmasının Sonuçları	120
F. Yasama Dokunulmazlığı Konusunda Güncel Gelişmeler	123
SONUÇ.....	128
KAYNAKÇA.....	138
İNTERNET KAYNAKLARI	145

GİRİŞ

Devletin üç temel fonksiyonu vardır. Bunlar; kural koymak, koyulan kuralları uygulamak ve kuralların uygulanmasından kaynaklanan uyuşmazlıkların giderilmesini sağlamaktır. Modern siyasal düşünce, kuvvetler ayrılığı ilkesine göre, bu fonksiyonların birbirinden farklı organlar eliyle yerine getirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Bu kuvvetler birbirinden farklı ve bağımsız kurumlardır. Söz konusu kurumların her biri üzerlerine düşen görevi tam olarak yerine getirdikleri takdirde temel hak ve özgürlükler ideal şekilde ortaya çıkabilecektir. Yasamanın temel olarak yasa yapmak ve yürütmeyi denetlemek şeklinde iki ana fonksiyonu bulunmaktadır. Ayrıca milli iradenin hakim kılınabilmesi için de yasamanın yürütme üzerinde bir denetim kurabilmesi gerekmektedir. Yasama organınca yapılan düzenlemelerin, yürütme organınca hukuka uygun biçimde uygulanıp uygulanmadığı, bağımsız ve tarafsız yargı organlarınca denetlenir. İşte bu durum karşısında yasama dokunulmazlığı kurumu, yapılacak olan haksız bir fiile karşı güvence oluşturmaktadır. Yasama meclisi üyelerinin, üstlendikleri görevin mahiyeti gereği bir takım imtiyazlara sahip olması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Söz konusu ihtiyaç ilk olarak, temsili demokrasinin en köklü örneği olan İngiltere’de baş göstermiştir. Burada parlamento, egemen olan krala karşı kendi varlığını ortaya koyabilmek adına uzunca bir müddet süren mücadeleye girmiş ve bu mücadelenin parlamento lehine sonuçlanmasıyla da yasama bağımsızlığı kurumsal bir hal almıştır. Ancak İngiltere’de parlamenter muafiyetler ülkemizde olduğu gibi sadece yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığından ibaret değildir. Burada, tarihi gelişimin bir sonucu olarak daha kapsamlı bağımsızlıklar ortaya çıkmıştır.¹

Günümüzde, akademik literatürde ve anayasal uygulamada bağımsızlığın sağladığı korumanın, demokrasinin işleyişi için vazgeçilmez olduğu genel olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte, bu korumanın kapsamının aşırı olduğu da görülmektedir. Parlamenter muafiyetler, parlamenterler arasında yolsuzluğa neden olduğu ve parlamento saflarında yer alan üyelerin hakaret ve iftiralara haksız bir

---

¹ Murat Sevinç, *Türkiye’de Milletvekillerinin Dokunulmazlıkları*, Kırılancık Yayınevi, Ankara, 2004, s. 112.

güvence oluşturarak, bu kişilere koruma sağladığı yönünde eleştiriler bulunmaktadır. Ayrıca parlamento dokunulmazlığının, temsilcileri, buldukları statüyü kullanarak kendi kişisel ve siyasi çıkarlarını üstün tuttukları ve bunun da demokratik bir uygulama şeklinde gösterildiği yönünde eleştiriler de mevcuttur.² Bununla birlikte bağışlıklar, parlamentonun bütünlüğünü ve bağımsızlığını korumakla birlikte parlamentonun bir kurum olarak hareket etmesini sağlayan güvenceyi oluştururlar. Bu yönüyle de bağışlıklar, seçilmiş temsilci için mevcut olan kişisel bir nitelik değildir. Dolayısıyla da bağışlıkların amacı temsilcinin kendi çıkarlarını korumak değildir.³

Gerçek demokrasilerde seçilmiş temsilciler, kendilerini baskı altında hissetmeden görevlerini yerine getirebilmeli, yani görüş ve fikirlerini özgürce beyan edebilmelidirler. Bu sebeple, tüm demokratik toplumlarda yasama sorumsuzluğuna ilişkin temel kurallar mevcuttur. Bunların arasındaki farklar, sorumsuzluğun nasıl yorumlandığı veya düzenlendiği gibi ayrıntılarda ortaya çıkmaktadır. Kesin kapsamı ve kriterleri konusunda tartışmalar olmasına rağmen, temel olarak parlamento sorumsuzluğunun geçerliliği pek çok ülkede itirazsız kabul edilmiş durumdadır.⁴ Dolayısıyla, tüm demokratik toplumlar yasama sorumsuzluğunun varlığını kabul etmiş ve bunu uygulamaktadır. Günümüzde de konuşma özgürlüğü, hem devletlerin anayasaları tarafından hem de uluslararası antlaşmalar uyarınca koruma altındadır. Bu yüzden yasama sorumsuzluğu konusu, yasama dokunulmazlığı konusunda olduğu gibi çekişmeli düşüncelere pek müsait değildir. Çünkü büyük bir kesim tarafından varlığı ve uygunluğu kabul edilmiştir. Asıl sorun yasama dokunulmazlığı konusunda ortaya çıkmaktadır.⁵

---

² Sascha Hardt, *Parliamentary Immunity: A Comprehensive Study of the Systems of Parliamentary Immunity of the United Kingdom, France and the Netherlands in a European Context*, Intersentia Ltd, 27 Eylül 2013, s. 6.

³ Parliamentary Immunity; Challenges to the Scope of The Privileges and Immunities Enjoyed by Members of the Parliamentary Assembly, Committee on Rules of Procedure, Immunities and Institutional Affairs, Doc. 13621, 6 Haziran 2016, s. 3.

⁴ Report on the Scope and Lifting of Parliamentary Immunities, Adopted by the Venice Commission at its 98th Plenary Session, European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission), Study No: 714/2013, CDL-AD (2014) 011, Strasbourg 14 Mayıs 2014.

⁵ Metin Kıratlı, *Parlamentar Muafiyetler: Bizde ve Yabancı Memleketlerde*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1961, s. 7; Akman Akyürek, *Parlamentarlerin Yasama Faaliyetlerinden Dolayı Hukuki ve Cezai Sorumlulukları (Doktrin-Uygulama-Yargıtay İçtihatları)*, Başbakanlık Basımevi, Parlamento Hukuku Dizisi, No:1, Ankara, 1991; Gökhan Dönmez, *1982 Anayasası'nda Milletvekilliği Statüsünün Kazanılması ve Sona Ermesi*, Adalet Yayınevi, Ankara, Ocak 2016, s. 310; Osman Serkan Gülfidan,

Son yıllarda artan yolsuzluk, rüşvet, ihaleye fesat karıştırma gibi olaylarda meclis üyelerinin de adı geçmekte ve bu üyelerin yargılanmamaları nedeniyle de dokunulmazlık gündemden düşmemektedir. Demokratik ülkelerde dokunulmazlık konusunda yapılan tartışmaların temelinde, dokunulmazlığın meclis üyelerinin suç işleyip yargıdan kaçabilmelerine olanak sağlayan bir zırh olduğu kaygısı yatmaktadır.⁶ Bu sebeplerden dolayı bu çalışmanın konusu yasama dokunulmazlığı olarak seçilmiştir. Çalışma sonucunda yasama dokunulmazlığı kurumunun varlığının haklı ve meşru olduğu, fakat uygulamadaki aksaklıklar sebebiyle bu kurumun kamuoyu tarafından yanlış anlaşıldığı görülmüştür. Bu çalışmanın esas gayesi de yasama dokunulmazlığına ilişkin uygulamaları ortaya koyarak, söz konusu uygulamalar neticesinde ortaya çıkan sorunlara yönelik çözüm önerileri sunmak ve kamuoyundaki dokunulmazlıkların milletvekillerine suç işleme ayrıcalığı tanıdığı şeklindeki yanlış algıyı ortadan kaldırmaktır.

Kamuoyunda dokunulmazlıklar, yargılamanın engellenmesi ya da bu süreci etkisizleştirdiği gibi sebeplerle eleştirilmektedir. Çalışmada anlatılacağı üzere bu eleştirileri haklı çıkararak bir takım uygulamalar da mevcuttur. Kamuoyunun dokunulmazlıklar konusundaki bu yargısı, siyasi partilerin seçim bildirgelerine de yansımış ve dokunulmazlıkların kaldırılacağı yönündeki söylemler, özellikle seçim dönemlerinde neredeyse tüm siyasi partilerin seçim propagandalarında yerini almıştır.

Modern demokratik toplumlarda “ayrıcalık” kavramı farklı çağrışımlara sahiptir. Ayrıcalık, sahibi olduğu kişiyi herkesten farklı bir konuma getiren bir kuraldan muafiyet gibi anlaşıldığı için kamuoyu tarafından hoş karşılanmamaktadır. Parlamentolar, 21. yüzyılda ayrıcalıkları haklı kılmak adına, kamuoyunu bunların parlamentonun işleyişinde hayati bir öneme sahip olduğunu ikna etmek durumundadırlar. Bu ise, ancak parlamento bağımsızlığının ne anlama geldiğini, amacının ne olduğunu ve temsil görevinin gereği gibi yerine getirilmesine imkan

---

Yasama Dokunulmazlığı – Müessesenin Amacı Karşısında 1982 Anayasası'nda Yasama Dokunulmazlığının Kapsamı ve İstisnaları, 12 Levha Yayıncılık, İstanbul, Ekim 2011, s. 23-24; Cem Duran Uzun, “Milletvekili Dokunulmazlığını Yeniden Tartışmak: Zorunluluk mu, Ayrıcalık mı?”, *Seta Perspektif*, Sayı:123, Mart 2016, s. 2; Ayhan Döner, “Parlamente Bağımsızlıklar”, *AÜEHF Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 1-2, 2004, s. 50; Ergun Özbudun, “Yasama Sorumsuzluğu ve Yasama Dokunulmazlığı: Hukuki Mahiyetleri ve Farkları”, *TBB Dergisi*, Sayı: 59, 2005, s. 109.

⁶ Sevinç, “Türkiye’de...”, s. 4.

tanıdığıının açıklanması ile mümkündür.⁷ Parlamentoya ayrıcalık tanınması ve bu durumun istismar edilme ve kötüye kullanılma potansiyeli, konuyla ilgili akademik yorumlarda, kamuoyu nezdinde ve parlamento toplantılarında tartışılmaktadır.⁸

Parlamente muafiyetlerin varlığının gerekçesi, halkın temsilcilerinin buldukları konumun itibar, ağırlık ve önemini altını çizmek, daha da önemlisi görev süreleri boyunca, halkın temsilciliği görevlerini yerine getirmeleri konusunda ihtiyaç duydukları huzur ve güvenceyi sağlamaktır.⁹ Parlamente muafiyetlere ilişkin kuralların varlığı her şeyden önce temsili demokrasi ilkesinin korunması ihtiyacına dayanmaktadır. Muafiyetler sayesinde, seçilen temsilcilerin, iktidar, mahkemeler veya muhalefetin taciz veya müdahaleleri olmaksızın demokratik işlevlerini yerine getirebilmeleri amaçlanmıştır. Bu amaç bağlamında muafiyetlerin varlığı haklı kılınabilir. Ayrıca muafiyetler, parlamento muhalefeti ve siyasi azınlıklar açısından özellikle önem arz etmektedirler.¹⁰ Dokunulmazlıklar, İngiltere örneğinde olduğu gibi iktidar gücünü elinde bulduran monarşik otoriteye karşı halkın iradesini yansıtan meclisleri korumakta iken, günümüzde ise demokratik sistemlerin yaygınlaşmasına bağlı olarak iktidarı elinde bulduran baskıcı yönetimlere karşı muhalefeti koruma işlevi görmektedir.¹¹

Parlamente muafiyetler küresel bir olgudur. Söz konusu muafiyetlerin özellikleri ve kapsamaları ülkeden ülkeye farklılık göstermekle birlikte, kurumun evrensel bir takım değerleri mevcuttur. Parlamente muafiyetler, milletvekilliği görevini yapan kişileri, görevlerini yerine getirirken yapmış oldukları eylemler ve söylemiş oldukları sözler nedeniyle kovuşturmalardan koruyan ve hesap verebilirlik olarak anılan konuşma özgürlüğü ilkesi açısından hemen hemen her ülkede

---

⁷ Richard Gordon; Malcolm Jack, "Parliamentary Privilege Evolution or Codification?", *The Constitution Society*, London 2013, s. 15.

⁸ Rachel Macreadie; Greg Gardiner, *An Introduction to Parliamentary Privilege*, Parliamentary Library Research Service, No: 2, Ağustos 2010, s. 15.

⁹ Constitutional Amendment as to Lifting Parliamentary Immunity, European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission), Opinion No: 858/2016, CDL-REF (2016)056, Strasbourg, 21 Eylül 2016, s. 17.

¹⁰ Report on the Scope..., s. 8.

¹¹ Kadir Aktaş, "TBMM Uygulamasında Yasama Dokunulmazlığı", *TBB Dergisi*, Sayı:67, 2006, s. 354.

geçerlidir.¹² Dokunulmazlık sistemleri ülkelerin gelenekleri ve siyasi kültürlerine derin bir şekilde dayanmaktadır. Kapsam ve uygulama bakımından ülkeden ülkeye önemli ölçüde farklılıklar görülmesinin nedeni de budur. Demokrasi ile yönetilen devletlerin hemen hepsi, temsili demokrasinin korunmasına duyulan ihtiyaçtan kaynaklanan dokunulmazlık sistemlerini uygulamaktadırlar.¹³ Parlamento bağımsızlıkları, kazanıldıkları zamanların aynasıdır.¹⁴ Parlamenter muafiyetler, hükümdar ile parlamento arasındaki tarihi ilişkinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. 1689 Haklar Bildirgesi'nin 9. maddesi söz konusu ilişkinin yasal olarak düzenlenmiş halini belirtmekte ve parlamento dışardan gelecek etkilere karşı mutlak bir dokunulmazlık sağlar. Bu muafiyetler yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığı olarak iki çeşittir. Bunlara ilişkin hükümlerin ne tür yasalarda yer alacağı farklı zamanlardaki şartların belirlediği bir durumdur. Yani muafiyetlerin anayasal seviyede veya alelade yasalarla düzenlenmesi, ülkelerin tarihi şartlarının bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁵

Demokrasinin vazgeçilmez bir parçası olan parlamenter muafiyetler, aynı zamanda parlamento üyelerinin tartışmalarda özgürce konuşmalarını ve parlamentonun iç işlerine mahkemeler tarafından müdahale edilmesini önler. Demokrasinin düzgün işleyebilmesi için, temsilcilerin herhangi bir meseleyi özgürce münakaşa edebilmeleri gerekir. Parlamenter faaliyette bulunan bir temsilci, bir tartışmada bir gerçeğin veya görüşün ortaya atılması gerektiğine inanıyorsa, o temsilci bir ceza veya hukuki sorumluluk korkusu taşımamalıdır. Pratik olarak bütün demokrasiler, yasama mensupları için bir tür muafiyet sağlamaktadır. Muafiyetler, yasa koyucuların kendilerini serbestçe ifade etmelerine cezalandırılma korkusu duymadan politikalarını yürütmelerine izin vermek için sağlanmış ayrıcalıklardır. Bununla birlikte, muafiyetlerin geniş kapsamlı olmaları, bunlardan yararlananların yasa dışı yollara sapmalarına neden olabilir. Bugün bağımsızlıkların neredeyse tüm ülkelerde tartışma konusu haline gelmesinin nedeni, bu bağımsızlıkların sağladığı

---

¹² Colette Mireille Langlois, *Parliamentary Privilege: A Relational Approach*, Degree of Master of Laws, Toronto 2009, s.17.

¹³ *Parliamentary Immunity; Challenges to the Scope...*, s. 2.

¹⁴ Macreadie; Gardiner, s. 20.

¹⁵ Gordon; Jack, s. 11.

korumanın kapsamının ne kadar geniş olduğu hususudur. Çoğu geliştirmekte olan demokrasi, muhtemelen yasama kurumunu ve üyelerini geçmişin otoriter suiistimallerine karşı korumak için geniş bir bağımsızlık sistemi benimsemiştir.¹⁶

Bu çalışmada, yasama meclisi üyelerine tanınan ayrıcalıkları ifade etmek adına “parlamentar bağımsızlık (muafiyet)” terimleri tercih edilmiştir. İncelenen ülkelerde sorumsuzluk ve dokunulmazlık ilkelerinin gelişim sürecinin eş zamanlı olması ve her iki konudaki düzenlemelerin çoğu zaman iç içe geçmesi dolayısıyla, yasama dokunulmazlığı ve yasama sorumsuzluğunu kapsayacak şekilde bağımsızlık terimi kullanılmıştır. Özellikle İngiltere örneğinde, dokunulmazlığın varlığı ceza kovuşturmalarına etki etmemesi ve dokunulmazlığın çok sınırlı bir alanı kapsamaması sebeplerinden dolayı, dokunulmazlığın buradaki tarihi sorumsuzluktan ayrı tutulamaz.¹⁷

Ülkemizde düzenlendiği biçimiyle, yasama bağımsızlıkları, yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığı olmak üzere iki çeşittir. Yasama sorumsuzluğu veya mutlak masuniyet, meclis üyelerinin söyledikleri söz ve kullandıkları oylar bakımından sorumlu olmamalarını ifade ederken, yasama dokunulmazlığı veya muvakkat masuniyet ise, bir takım istisnalar hariç olmak üzere, üyenin mensup olduğu parlamentonun izni olmaksızın tutuklama, gözaltına alma, yargılama gibi bir takım cezai işlemlerden muaf tutulmasıdır. “Yasama Dokunulmazlığı” başlığını taşıyan 1982 Anayasası’nın 83. maddesinin ilk fıkrasıyla yasama sorumsuzluğu; aynı maddenin ikinci ve devam eden fıkralarında ise yasama dokunulmazlığı düzenlenmiştir. Anılan maddede yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığı birlikte düzenlenmiş olmaları sebebiyle, madde başlığının “Parlamentar Bağımsızlıklar” olarak düzenlenmesi daha isabetli bir uygulama olabilir.

Bu çalışmada, yasama bağımsızlıklarından yasama dokunulmazlığı üzerinde durularak, tarihi gelişimi ele alınmış ve 1982 Anayasası’na göre yasama dokunulmazlığı incelenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda, birinci bölümde kavramın

---

¹⁶ Carmen Lane, Parliamentary Immunity and Democracy Development, *DAIdeas Democracy Briefs*, Issue No:2, Ağustos 2007, s. 2.

¹⁷ Sevinç, *Türkiye’de...*, s. 112.

Birleşik Krallık ve Fransa’da ortaya çıkışı ve söz konusu ülkelerdeki düzenleniş biçimi karşılaştırmalı olarak anlatılmıştır. İkinci bölümde Türk Anayasa tarihinde yasama dokunulmazlığının düzenleniş şekilleri, kurumun tanımı, hukuki niteliği, amacı, kapsamı, kaldırılması anlatılarak son dönemlerdeki güncel gelişmelerden bahsedilmiştir.

Yasama dokunulmazlığı kavramı, parlamentonun bağımsızlığını sağlamak ve parlamento üyelerinin ifade özgürlüğü ile kişi güvenliklerini güvence altına almanın bir yolu olarak İngiltere’de ortaya çıkmıştır. Bu ülkede parlamenter muafiyetlerin kazanımı, kral ile parlamento arasında uzunca yıllar süren mücadeleler sonucu gerçekleşmiştir. Bugünkü anlamda, İngiltere’de dokunulmazlıklar yalnızca hukuk davaları için geçerlidir. Çok sınırlı bir alanı kapsamı dolayısıyla da söz konusu ülkede, dokunulmazlık konusunda düzenlemeler kısıtlıdır. Bu bakımdan da bu ülkede dokunulmazlığın kaldırılması yönünde izlenecek bir usul bulunmamaktadır.¹⁸

Yasama dokunulmazlığı, Fransa’da Fransız İhtilali sonrasında ilan edilen 1789 ve 1790 kararnamele ile kabul edilmiştir. Sonraki dönemlerde de, konvansiyon dönemi hariç olmak üzere, yasama dokunulmazlığı kurumu kabul edilmiştir.¹⁹

Yasama dokunulmazlığı kurumu Fransa örnek alınarak ülkemizde ilk defa 1876 tarihli Kanun-i Esasi’de yerini almış, daha sonra ise 1924, 1961 ve 1982 Anayasalarında düzenlenmiştir.

1982 Anayasa’sındaki düzenleniş biçimiyle yasama dokunulmazlığının doğuşu ve varlık sebebi anayasa hukukunun konusu iken, doğurduğu hukuki sonuçlar bakımından ceza hukukunun konusudur. Yasama dokunulmazlığı genel olarak, yasama meclisi üyelerinin görevlerini yerine getirirken baskı ve tehdit altında kalmamaları ve bu sayede görevlerini özgür biçimde tam olarak yerine getirmelerini sağlamak amacıyla meclis üyelerine tanınmıştır. Milletvekilleri yasama dokunulmazlığına üyelik sıfatını kazandıkları anda sahip olurlar. Meclis dışından

---

¹⁸ Marília Crespo Allen, “Parliamentary Immunity in the Member States of the European Community and in the European Parliament”, European Parliament Directorate General For Research Budgetary and Cultural Affairs and Comparative Law Division, Legal Affairs Series W-4, Luxemburg 1993, s. 126.

¹⁹ Kıratlı, s. 74.

atanan bakanlar da bakanlık sıfatını kazandıkları andan itibaren yasama dokunulmazlığından yararlanırlar. Cumhurbaşkanının yasama dokunulmazlığından yararlanıp yararlanamayacağı tartışmalı bir durum olmakla birlikte, onun da yasama dokunulmazlığına sahip olduğu söylenebilir. 1982 Anayasası yasama dokunulmazlığı kurumuna, ağır cezayı gerektiren suçüstü hali ve soruşturmasına seçimden önce başlanılmış olmak kaydıyla Anayasanın 14. maddesindeki durumları istisna olarak kabul etmiştir. Yani bu durumlardan birinin varlığı halinde meclis üyeleri yasama dokunulmazlığından yararlanamazlar. Yasama dokunulmazlığının kaldırılması hususunda, hazırlık komisyonu, karma komisyon ve genel kurul aşamaları bulunmaktadır. Bir üyenin yasama dokunulmazlığının kaldırılması kararları ise Anayasa Mahkemesi tarafından denetlenmektedir. Dokunulmazlığı kaldırılan milletvekilinin meclis üyeliği devam etmekle birlikte, söz konusu milletvekili hakkında kovuşturma ve yargılama işlemleri gerçekleştirilebilir.

BİRİNCİ BÖLÜM

PARLAMENTER MUAFİYETİN TEORİK ÇERÇEVESİ

I. PARLAMENTER MUAFİYETLERİN AMACI ve MUAFİYETLERE İLİŞKİN TEMEL KAVRAMLAR

A. Parlamenter Muafiyetlerin Amacı

1. Genel Olarak

Parlamento, herkes için geçerli olan yasa koyma gücüne sahiptir. Parlamentoların bu şekilde bir güce sahip olmalarına karşın, görevlerini tam ve bağımsız bir şekilde yerine getirebilmeleri için, diğer bir deyişle, yasama faaliyetlerini etki altında kalmadan yapabilmeleri için bir takım yardımcı kurumlara ihtiyaç vardır. Parlamenterler, bu kurumlar vasıtası ile kendilerine tanınan yetkileri dış unsurlardan etkilenmeden kullanabilirler. Söz konusu kurumlardan birini de parlamenter bağımsızlıklar oluşturmaktadır.²⁰

Bağımsızlıkların ortaya çıkmasına sebep, muhalefetteki temsilcilerin, iktidar tarafından keyfi, zamansız ve esassız takibata uğratılmaması suretiyle yasama faaliyetlerinden alıkonulmamaları fikridir. Nitekim İngiltere’de kral, bir zamanlar, parlamentoya girmelerinin kendisi için tehlike oluşturacağını düşündüğü kimseleri, bir takım cezai takibat yollarına başvurmak ve örneğin onlar aleyhinde cezai suç teşkil edecek bir takım bahaneler yaratmak suretiyle, yakalatmış ve parlamentoya girmelerine engel olmuştur. Ayrıca bu müessese, yasama görevleriyle ilgili olmayan fillerden dolayı, Avam Kamarası üyelerinin hapsedilmesi ve kovuşturulması imkanını yok etmek adına ortaya çıkmıştır.²¹

---

²⁰ Akyürek, s. 9.

²¹ İlhan Arsel, *Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları*, Mars Matbaası, s. 252.

Parlamentolar demokratik kurumlar olarak önemli görevler üstlenirler. Bu görevler, mevzuat, temsil ve yürütme organının denetimi olmak üzere üç temel alana yayılmıştır. Bu hedeflere ulaşmak ve yürütme organını sorumlu ve şeffaf tutmak için parlamentolar belirli ayrıcalıklara, yetkilere ve dokunulmazlıklara sahiptirler. Parlamenter muafiyetler terimi de, parlamento ve üyelerin görevlerini yerine getirirken sahip oldukları ayrıcalıkları ifade eder. Söz konusu imtiyazlar sıradan yasalara istisna teşkil etmekte olup, parlamenterlere ceza korkusu olmaksızın görevlerini yerine getirmelerine izin vermektedirler. Bununla birlikte parlamenter muafiyetler, parlamento üyelerini tek tek üyeler olarak değil, bir bütün olarak ayrıcalıklandırmaktadır.²² Yani, muafiyetler, bir üyenin korunması yoluyla bütün parlamentonun bir organ olarak korunması için uygulanmaktadır.²³ Zira parlamentodan beklenen, yürütme veya yargı mensuplarının müdahalesinden korkmadan demokratik işlevlerini etkili bir şekilde yerine getirmesidir.²⁴

2. Parlamentonun Bağımsızlığını Sağlamanın Bir Yolu Olarak Parlamenter Muafiyetler

Halk iradesinin belirlediği milletvekillerinin öncelikli görevleri kanun yapmaktır. Buna ek olarak yürütmenin denetlenmesi yetkisi de milletvekillerine aittir. Asılsız suçlamalarla milletvekillerinin görevlerini yerine getirmelerinden alıkonulması, millet iradesinin temsili görevini engelleyici bir unsur olarak karşımıza çıkacaktır. Dolayısıyla yürütmenin faaliyetlerinin denetimi konusu da güçleşecektir. Bu hususlardan dolayı yasama meclisi üyelerine tanınan parlamenter muafiyetler önem arz etmektedir. Parlamenter muafiyetler, söz konusu önemden dolayı, bir taraftan vatandaşlara diğer taraftan da devletin diğer organlarına karşı parlamentonun bağımsızlığını korumak amacıyla kabul edilmiş kurumlardır.²⁵ Bir başka anlatımla, parlamento demokrasisinin vazgeçilmez bir bileşeni olan parlamenter muafiyetlerin

---

²² Macreadie; Gardiner, s. 9.

²³ Hardt, s. 46.

²⁴ Parliamentary Immunity; Challenges to the Scope..., .s. 2.

²⁵ Yusuf Solmaz Balo, "Yasama Dokunulmazlığı", *TBB Dergisi*, Sayı: 100, 2012, s. 14.

var oluş amacı, parlamentonun gecikme olmaksızın etkin ve verimli çalışmasını sağlamak ve parlamento egemenliğine müdahale edilmesini önlemektir.²⁶

Parlamentar muafiyetler, parlamento işlevlerinin etkili bir şekilde uygulanması adına gerekli olan güçler, haklar ve ayrıcalıkların toplamını ifade eder. Yasama meclisi üyelerinin yasa koyma ve müzakere edebilme işlevlerini koruma ve bunları ülke genelinde uygulayarak yürütme fonksiyonun yerine getirilmesi, parlamenter muafiyetlerin başlıca amacını oluşturur.²⁷

Yasama organı üyelerine tanınan imtiyazlar, kendilerinin yaptıkları görevin, emniyet içinde yapılmasını sağlamaya yöneliktir. Geçmiş zamanlarda görülen ve yaşanan olaylar sonucu belirli imtiyazlar yasama organı üyelerine tanınmıştır. İktidar sahipleri, kendi iktidarlarının muhaliflerinin çalışma yapmalarını önlemek için geçmiş devirlerde meşru olmayan birçok yola başvurmuşlardır. Bu yollarla onların yasama organındaki çalışmalara katılması önlenmiştir. İktidarlar da böyle bir ortamda yasama organında dilediklerini yapmışlardır. Tüm bu sebeplerle, parlamenterlerin yasama faaliyetlerini korkusuzca ve rahat bir ortamda yapabilmeleri için kamunun menfaati gerekçesiyle, yasama organı üyelerine belirli imtiyazlar tanınması kabul görmüştür.²⁸

Milletvekillere, yasama ile ilgili olan görevlerini bağımsız bir şekilde yerine getirebilmeleri ve milli iradenin tecelli etmesi amacıyla, diğer vatandaşlardan farklı olarak²⁹, faaliyetleri bakımından özel bir statü tanınmıştır.³⁰ Parlamenterlerin yasama faaliyetlerini icra ederken yararlandıkları bu özel statüye parlamenter bağımsızlıklar³¹, parlamenter muafiyetler³² ya da yasama bağımsızlığı³³ gibi isimler verilmektedir.³⁴ Söz konusu özel statünün verilmesindeki gaye, parlamenterlerin görevlerini serbestçe

---

²⁶ A Matter of Privilege: A Discussion Paper on Canadian Parliamentary Privilege in The 21st Century, Interim report of the Standings Committee on Rules, Procedures and the Rights of Parliament, Haziran 2015, s. 1.

²⁷ Weizhong Yi, *Research on Parliamentary Privilege, Concurrently Discuss Chinese National People's Congressional Privilege*, Nisan 2010, s. 28.

²⁸ Attila Özer, *Anayasa Hukuku*, 3. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara 2009, s. 241.

²⁹ Dönmez, , s. 245.

³⁰ Türkan Yalçın, "Yasama Sorumsuzluğu", *TBB Dergisi*, Sayı: 2, 1992, s. 215.

³¹ Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku*, Beta Yayınevi, 12. Baskı, İstanbul, Kasım 2007, s. 376.

³² Kıratlı, s. 7.; Akyürek, s. 12.

³³ Kemal Gözler, "Yasama Dokunulmazlığı: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi", *AÜSBF Dergisi*, Cilt: 56, No: 3, 2001, s. 72.

³⁴ Terimin birçok farklı kullanım şekli olmakla beraber, klasik ve yaygın kullanım bu yönde olduğu için, çalışmada "parlamenter muafiyet" terimi tercih edilmiştir.

yerine getirebilmeleridir.³⁵ Parlamenter muafiyetler, parlamentonun tüm üyelerinin statüsünü ve otoritesini destekler niteliktedirler. Bu koruma olmaksızın üyeler, yurttaşların kendilerine vermiş oldukları temsil ve yürütmeyi denetleme görevlerini yerine getirirken ciddi şekilde baskı altında kalacaklarından görevlerini gereği gibi yerine getiremeyeceklerdir. Parlamento üyelerine tanınan ayrıcalıklar, parlamentonun görev ve işlevlerini sağlıklı bir şekilde yerine getirmesine ve parlamentonun bağımsızlığının yürütme organı tarafından baskı altına alınamamasına hizmet eder.³⁶

*“Parlamenter bağımsızlıklar, parlamento üyesini, fonksiyonunu serbestçe görebilmesi için, hükümet veya hususi şahıslar tarafından açılan adli takiplerden koruyan imtiyazlardır.”*³⁷ Bir diğer tanımla parlamenter muafiyetler, yasama mensuplarına, hukuki veya cezai suçlarla ilgili kovuşturmalardan kısmen bağımsızlık sağlayan ayrıcalıklardır. Bu bağımsızlıkların tanınmasındaki amaç, üyelerin kovuşturma tehdidi ile oy verme, politikaların uygulanması ve hükümetin denetlenmesi gibi davranışlarını değiştirme konusunda baskı altına alınmaları olasılığını azaltmaktır.³⁸ Bu bakımdan parlamenter muafiyetler, parlamentonun kendisini bir kurum olarak yürütme, mahkemeler, siyasi muhalifler ve dış aktörlerin baskısı ve tacizine karşı bir kalkan oluşturmaktadır. Dolayısıyla da muafiyetler, parlamento üyelerine yönelik şahsi bir koruma olarak değil, halkın temsilcilerinin oluşturduğu meclisin demokratik çalışmalarını etkili bir şekilde sağlamanın bir yolu olarak karşımıza çıkmaktadırlar.³⁹

Parlamenter muafiyetler, yasama organını, yürütme ve yargı organlarının müdahalelerine karşı korumaktadır. Bu amaç doğrudan güçler ayrılığı ilkesinden türetilmiştir. Ayrıca muafiyetler, parlamentoyu ve üyelerini, yasama faaliyetlerine yoğunlaştırarak, mahkemede savunma korkusu olmaksızın parlamenter görevlerini yerine getirmelerini sağlar.⁴⁰

---

³⁵ Teziç, s. 376.

³⁶ Macreadie; Gardiner, s. 10-11.

³⁷ Kıratlı, s. 3.

³⁸ Lane, s. 1.

³⁹ Report on the Scope..., s. 5.

⁴⁰ Yi, s. 30.

3. Parlamento Üyelerinin İfade Özgürlüğü ve Kişi Güvenliğini Güvence Altına Almanın Bir Yolu Olarak Parlamenter Muafiyetler

Parlamenter muafiyetler, yasama meclisi üyelerinin özgürlükleri ve güvenlikleri adına tanınmış güvencelerdir.⁴¹ Bununla birlikte söz konusu güvenceler, parlamenterlerin kişiliğine değil, kamu yararının gerçekleşmesi adına tanınmış ayrıcalıklardır.⁴² Buradaki kamu yararı, parlamenterlerin temsil görevlerini serbest bir şekilde yerine getirebilmeleri, yani vatandaşların oyları ile meclise gönderdiği kişilerin görevleri esnasında herhangi bir baskı altında kalmaksızın düşüncelerini serbestçe açıklayabilmeleridir.⁴³ Bir başka ifade ile parlamenter muafiyetlerdeki kamu yararı, parlamento üyelerinin görevlerini endişeden uzak ve tam olarak yerine getirebilmeleridir.⁴⁴

Bağışlıkların temel özelliği, parlamento üyelerine, diğer tüm vatandaşlara uygulanan sivil ya da cezai hukuk kurallarından bir derece koruma sağlamasıdır. Temel fikir, halkın seçilmiş temsilcilerinin, yürütme, mahkemeler veya muhalefetin etkisi altında kalma korkusu olmaksızın, demokratik yetkilerini etkili bir şekilde yerine getirmelerine yönelik garantiye ihtiyaç duymalarıdır.⁴⁵ Muafiyetlerin tanınmasındaki amacın, yasama organının itibarını, etkinliğini ve bağımsızlığını güvence altına almak olduğu, ancak bunun yapılmasının bireylere farklı muamele edileceği anlamına gelmeyeceğinin akılda tutulması gerekir. Çünkü söz konusu kurum kişisel bir bağışlık değildir, temsilcilerin görevlerini yerine getirebilmeleri adına verilen, bir anlamda mesleki bir dokunulmazlıktır. Bu mesleki dokunulmazlıklar ise, parlamento üyelerini yasanın üzerinde tutmak için değil, asılsız suçlamalardan korumak adına verilmiş haklardır.⁴⁶

---

⁴¹ Cüneyt Yüksel, “Uluslararası Karşılaştırmalar Işığında Parlamenterlere Tanınan Güvenceler ve Yasama Dokunulmazlığı Sorununun Değerlendirilmesi”, *İÜHFİM*, Cilt: 71, Sayı: 1, 2013, s. 1299.

⁴² Murat Sevinç, “22. Yasama Dönemi’nin (2002-2007) Ardından Yasama Bağışlıkları Konusu”, *AÜSBF Dergisi*, Sayı: 3, Cilt: 62, 2007, s. 320; Kıratlı, s. 3.

⁴³ Seda Dunbay, *Türk Parlamentosu Tarihinde Yasama Sorumsuzluğu ve Dokunulmazlığı (1876-1995)*, 12 Levha Yayıncılık, İstanbul, Eylül 2013, s. 4.

⁴⁴ Kadir Aktaş, *Yasama Dokunulmazlığı*, Adalet Yayınevi, Ankara, Temmuz 2009, s. 1.

⁴⁵ Report on the Scope..., s. 3.

⁴⁶ Yi, s. 30.

Muafiyetler, yasayı ihlal etmekle suçlanan temsilcinin ait olduğu meclisin onayı olmaksızın, genellikle tutuklama, gözaltı ve kovuşturmayaya karşı özel yasal koruma sağlamaları neticesinde temsilcilerin kişisel güvenliğini koruma altına alma amacına hizmet ederler.⁴⁷

Parlamentar muafiyetlerin sağladığı koruma olmadan, üyeler parlamento görevlerini yerine getirirken yetersiz kalacaklar ve dolayısıyla da parlamentonun işleyişi bozulacaktır. Muafiyetlerin varlığı sayesinde parlamentonun tüm üyelerinin statüsü ve yetkileri korunmaktadır. Özünde, parlamentar muafiyetler, parlamentar görevlerin yürütülmesi için parlamentonun otoritesini ve bağımsızlığını korumaktadır. Parlamentarlara tanınmış haklar ve bağışıklıklardan, bunların her biri bireysel olarak yararlanmalarına karşın, söz konusu haklar kişisel çıkarlar için değil, parlamentonun üyeleriyle birlikte kendi başına kararlar alabilmesi, müdahale, saldırı ve tıkanmaların önlenmesi için tanınmışlardır.⁴⁸

B. Parlamentar Muafiyetlere İlişkin Temel Kavramlar

1. Genel Olarak

Erksine May tarafından yapılan ve yaygın olarak kabul edilen bir tanıma göre, parlamentar muafiyetler, meclisin bir bütün olarak sahip olduğu özel hakların toplamı ve her bir meclis üyesi tarafından bireysel olarak, görevlerini yerine getirmeleri amacıyla diğer organlar veya bireylerin sahip oldukları hakları aşan özel haklar toplamıdır. Dolayısıyla, meclis üyelerinin sahip oldukları haklar bir ölçüde muafiyettir. Tutuklanmama ayrıcalığı veya konuşma özgürlüğü gibi belli haklar ve dokunulmazlıklar öncelikle meclisin üyelerine aittir ve meclis üyelerinin görevlerini yerine getirirken engelle karşılaşmamaları amacıyla var olmaktadır.⁴⁹

Yapılan açıklamalardan anlaşılacağı üzere, parlamentar muafiyetlerin mümkün olan biçim ve yönlerini kapsayan, kapsamlı bir tanıma ulaşmak kolay değildir. Hemen hemen tüm ülkeler, yukarıda belirtilen unsurlardan bir veya daha fazla unsuru, kendi

---

⁴⁷ Report on the Scope..., s. 4.

⁴⁸ Yi, s. 29.

⁴⁹ Macreadie; Gardiner, s. 9.

iç hukuklarında uygulamaktadırlar. Yine de uygulama noktasında ülkeler arasında farklılıklar bulunmaktadır. Söz konusu farklılıklar, korunanların kimler olduğu, yasama faaliyetlerinin uygulanış şekli ve bunların hukuki nitelikleri sonucunda ortaya çıkmaktadırlar.⁵⁰

Parlamentar muafiyetler veya bir başka ifadeyle yasama meclisi üyelerine tanınan güvenceler, yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığı olmak üzere iki çeşittir. Diğer bir anlatımla, farklı şekillerde olmaları sebebiyle, parlamento üyelerine imtiyaz sağlayan tüm yasal araçlar, bir çatı kavram olarak, parlamentar muafiyetleri ifade eder. Muafiyetler, ülkemizdeki uygulama şekli bakımından, terminolojik olarak yasama dokunulmazlığı ve yasama sorumsuzluğu alt başlıklarına ayrılmaktadır.

2. Yasama Sorumsuzluğu

Kürsü bağışıklığı, teşrii mesuliyetsizlik, söz hürriyeti, mutlak dokunulmazlık da denilen yasama sorumsuzluğu, milletvekilinin yasama göreviyle ilgili olarak, parlamentoda sarf ettiği söz, düşünce ve fikirleri nedeniyle, parlamento haricinde başka bir kuruma karşı sorumlu olmamasıdır.⁵¹ Yasama sorumsuzluğu, halkın seçilmiş temsilcilerinin, sıradan vatandaşlarınkinden daha geniş bir ifade hürriyetine sahip olmalarını ifade eder.⁵² Bir başka tanımla, yasama sorumsuzluğu, *“milletvekilinin, parlamenter fonksiyonu ile ilgili olarak, mecliste kullandığı oy, söylediği sözler, ileri sürdüğü düşünceler nedeniyle, bunlar soyut olarak suç niteliği taşıyabilir, parlamento dışındaki herhangi bir makam tarafından sorumlu tutulamazdır.”*⁵³ Parlamento haricindeki bir kuruma karşı sorumluluğun olmayışının sebebi, üyelerin düşüncelerini ortaya koyarken, endişe altında kalmalarını önlemektir.⁵⁴ Bu yönüyle yasama sorumsuzluğu, milletvekillerine meclis çalışmalarını serbestçe yerine getirebilmeleri hususunda güvence oluşturmaktadır⁵⁵, milletvekillerinin üzerinde oluşabilecek baskıyı önlemekte⁵⁶ ve milletvekillerinin görevlerini gereği gibi

---

⁵⁰ Hardt, s. 3.

⁵¹ Kıratlı, s. 24.

⁵² Report on the Scope..., s. 4.

⁵³ Teziç, s. 377.

⁵⁴ Sevinç, *“Türkiye’de...”*, s. 11.

⁵⁵ Ömer Keskinsoy, *Yasama Sorumsuzluğu*, Turhan Kitabevi, Ankara, Mart 2007, s. 8.

⁵⁶ Sevinç, *“22. Yasama Döneminin...”*, s. 324.

yapmalarını sağlamaktadır. Bununla beraber, yasama sorumsuzluğu kurumunun, parlamenter fonksiyonun sağlıklı bir şekilde işletilip halk iradesinin tam olarak ortaya çıkması konusunda, parlamenterleri hukuki, cezai ve mali takibata karşı koruyucu bir görevi vardır.⁵⁷ Yani, milletvekili, yasama görevini ifası esnasında sarf ettiği beyanlardan ötürü herhangi bir hukuki müeyyideye tabi tutulamaz.⁵⁸

İfade hürriyeti, parlamento çalışmalarının ayrılmaz bir parçasıdır. Seçilmiş temsilcilerin, kamu yararına olacak şekilde, yürütme ya da yargının işleyişi veya hassas ya da tartışmalı pek çok konuda, korkmadan tartışabiliyor olması gerekir.⁵⁹ Yasama sorumsuzluğu ilkesi sayesinde, hem millet iradesi serbest bir şekilde ifade edilebilecek, hem de milletvekilleri temsil görevlerini yerine getirirken bağımsız şekilde karar alabileceklerdir.⁶⁰ Aksi durumda ise, millet adına yasama görevini icra eden üyeler üzerlerinde baskı hissedecek, özgür iradeleriyle düşüncelerini açıklayamayacak, dolayısıyla da milletvekilleri temsil görevlerini tam olarak yerine getiremeyecektir. Demokratik yönetimlerde, yasama faaliyetleri konusunda serbestliğin sağlandığı yer meclis olması nedeniyle de, üyelerin baskı altında olmaları, yasama dokunulmazlığı kurumunun amacı ile çelişen bir durum ortaya çıkaracaktır.

3. Yasama Dokunulmazlığı

Muafiyetlerin ikincisi olan ve parlamenter dokunulmazlık, teşrii masuniyet, tutuklanmama hürriyeti, nispi dokunulmazlık gibi isimler de verilen yasama dokunulmazlığı, yasama meclisi üyelerinin, kanun yapmayla ilgili olmayan suçlarından dolayı, milletvekilliği veya parlamentonun çalışma süresi boyunca, meclisin onayı olmaksızın kovuşturulamamalarına denir.⁶¹ Bir diğer tanımla, yasama dokunulmazlığı, suç işlediği iddia edilen milletvekili hakkında, gözaltına alma, tutuklama gibi cezai takibat işlemlerinin yapılabilmesinin meclisin iznine bağlı olmasıdır.⁶² Dokunulmazlık, parlamento üyelerini huzur ve güven içinde tutarak,

⁵⁷ Aktaş, *Yasama Dokunulmazlığı*, s. 43.

⁵⁸ İbrahim Kaplan, “Milletvekillerinin Sorumsuzluğu-Dokunulmazlığı ve Manevi Tazminat Davası”, *AÜSBF Dergisi*, Cilt: 47, Sayı: 3, 1992, s. 185.

⁵⁹ Parliamentary Immunity; Challenges to the... s. 3.

⁶⁰ Gökhan Kalağan, “Parlamenter Sistemde Yasama Meclisi Üyelerine Tanınan Ayrıcalıklar”, *Süleyman Demirel Üniversitesi SBE Dergisi*, Yıl: 2, Sayı: 4, 2006, s. 75.

⁶¹ Kıratlı, s. 78.

⁶² Gözler, “Yasama Dokunulmazlığı...”, s. 73; Gülfidan, s. 14.

parlamento göreviyle ilgili olmayacak şekilde, üyenin tutuklanması veya kovuşturulması gibi bazı yasal önlemlerin parlamentonun izni olmadan alınamayacağı yasal korumanın özel bir biçimidir.⁶³ Bu yönüyle yasama dokunulmazlığı, temsilciye, parlamento çalışmalarına katılımın engellenmesi yönündeki fillere karşı güvence oluşturur.⁶⁴

Yasama meclisi üyelerinin, görevlerini yerine getirebilmeleri için öncelikli olarak meclis faaliyetlerine katılabilmeleri gerekir. Bir milletvekili, her ne kadar mecliste söylediği söz veya kullandığı oydan sorumsuz olsa da, parlamento çalışmalarına katılmasının herhangi bir sebeple engellenmesi durumunda, ne temsil görevinin yerine getirilebildiğinden, ne de o parlamentonun bağımsızlığından söz edilebilir.⁶⁵ Ek olarak, asılsız ve gerçek dışı suçlamalar sebebiyle, milletvekilinin meclise gelememesi ve dolayısıyla da meclis çalışmalarına katılamaması, parlamenter demokrasiyi işlevsiz hale getirir. Yasama dokunulmazlığı da bu şekilde ortaya çıkabilecek haksız suçlamaları önleyerek, milletvekillerinin yasama görevlerini yerine getirebilmeleri amacını taşır. Milletvekillerine tanınan bu imtiyaz, onları ayrıcalıklı bir konuma getirmek için değil, keyfi kovuşturmaları önleyerek kamu yararının gerçekleşmesi⁶⁶, yasama faaliyetinin sürekliliğinin sağlanması⁶⁷ ve temsil görevinin iyi bir şekilde yapılarak seçmen menfaatinin korunması⁶⁸ için vardır.

Milletvekiline böyle bir imtiyazın sağlanmaması durumunda, iktidar çoğunluğunun, çeşitli vasıtalarla milletvekilinin parlamentoya gelişini ve meclis müzakerelerine katılımını keyfi, asılsız ve zamansız olarak engelleyebileceği riski ortaya çıkmaktadır. Bu durumda, örneğin, mecliste yapılacak bir görüşmeye, asılsız suçlamalar bahane edilerek, muhalefet milletvekillerinin katılıp, aleyhte görüş bildirmeleri veya oy kullanmaları engellenebilecektir.⁶⁹ Bu ise, yasama

---

⁶³ Parliamentary Immunity; Challenges to the..., s. 2.

⁶⁴ Teziç, s. 384.

⁶⁵ M. Emin Artuk; Ahmet Gökçen; A. Caner Yenidünya, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 10. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2016, s. 179; Aktaş, *Yasama Dokunulmazlığı*, s. 43; Sevinç, "22. Yasama Döneminin...", s. 335.

⁶⁶ Serkan Yolcu, "Adil Yargılanma Hakkı Karşısında Yasama Dokunulmazlığını Yeniden Düşünmek: Atilla Kart Olayı Üzerine Bir Deneme", *AÜHF Dergisi*, Cilt: 60, Sayı:2, 2011, s. 373.

⁶⁷ Yüksel, s. 1300.

⁶⁸ Balo, s. 19.

⁶⁹ Döner, s. 56.

dokunulmazlığı kurumunun var oluş amacı ile ters düşen bir durumu ortaya çıkaracaktır.

II. MUKAYESELİ HUKUKTA YASAMA DOKUNULMAZLIĞI

A. Genel Olarak

Ülkelerin büyük çoğunluğu parlamenter muafiyetleri anayasal güvenceye almışlardır. Tabii bunun istisnaları da bulunmaktadır. Yeni Zelanda, Rusya Federasyonu ve Sri Lanka'da parlamenter muafiyetler başka bir yasal araç ile oluşturulmuştur. Sri Lanka'da parlamento yasası, Yeni Zelanda'da kanun hükmünde kararname ve Rusya Federasyonu'nda ise federal bir yasa ile muafiyetler düzenlenmiştir. Ayrıca Birleşik Krallık ve Kanada'da muafiyetler sistemli bir hale getirilmemiştir.⁷⁰

Parlamenter muafiyetlerin yapısındaki en önemli konu, muafiyetlerin seçilmiş temsilcilerin kamusal işlevlerini yerine getirmelerinde ne ölçüde geniş olduğudur. Bu genişliğin boyuru ile ilgili olarak, bir tarafta parlamenterlerin yasama işlevi ile ilgili olan konuşmalarını, tartışmalarını veya oylarını bağışıklık altına almak, diğer tarafta ise yasama işlevi ile ilgili olmayan tüm parlamento işlemlerinin yasal incelemelerden muaf tutulması bulunmaktadır. Tarihsel olarak dünyadaki temsili demokrasiler bu iki modelden birini seçmiştir. Birinci model, temsilcilere sadece yasama işlevlerine yönelik bağışıklık sağlar ve yasama sorumsuzluğu olarak bilinir. İkinci model de yasama işlevlerine yönelik bağışıklık sağlamakla birlikte temsilcilerin, yasama işleviyle ilgili olmayan konularda sorgulanmalarını meclisin iznine bağlayan sistemdir. Bu model ise de yasama dokunulmazlığı olarak bilinmektedir. İlk model, 1689 Haklar Bildirgesi'nin 9. maddesinden kaynaklanmaktadır ve İngiliz sömürgesine tabi ülkeler coğrafyasında benimsenmiş bulunmaktadır. Dünyadaki diğer demokrasiler ise Fransız Meclisi'nin yasama sorumsuzluğu ile yasama dokunulmazlığı arasında kurmuş olduğu bağlantı şeklini tercih ederek ikinci modeli benimsemiş bulunmaktadır.⁷¹

---

⁷⁰ Yi, s. 4.

⁷¹ Simon Wigley, "Parliamentary Immunity in Democratizing Countries: The Case of Turkey", *Human Rights Quarterly*, Vol. 31, No: 3, Ağustos 2009, s. 569.

Bir diğler anlatımla, günümüzde ÷lke meclisleri, iki büyük dokunulmazlık sistemi uygulamaktadır. Bunlardan biri Westminster modeline dayanmakta ve yaygın olarak konuşma özgürlüğü veya parlamento sorumsuzluğu ayrıcalığı olarak bilinmektedir. Diğeri ise, sadece sorumsuzluğu değil dokunulmazlığı da içerdüğinden dolayı, parlamento üyelerine geniş bir koruma sunan Fransız modelidir. Sorumsuzluk parlamenterlere ifade özgürlüğü için özel koruma sağlar ve düşündüklerini özgürce söyleyebilme imkânı verir. Bu, milletvekillerinin parlamenter görevlerinin yerine getirilmesi esnasında söylenen sözler ve kullanılan oylardan dolayı herhangi bir şekilde sorumlu tutulamayacağı anlamına gelmektedir. Dokunulmazlık ise, sorumsuzluğa ilaveten, meclis üyelerinin meclis görevlerini yerine getirmekle ilgili bulunmayan eylemleri neticesinde gerçekleştirilen sivil, idari veya ceza davalarına karşı koruma sağlar. Dokunulmazlık genel anlamıyla, yalnızca parlamentonun onayıyla üyelerin tutuklanmaları veya kovuşturulmaları gerektiğini ifade eder.⁷²

İngiliz modelinin sahip olduğu başlıca özellikler birçok parlamentoda gör÷lmekle birlikte, özellikle bir zamanlar İngiliz devletinin kolonileri olan yerlerde gör÷lmektedir. Bu grup Hindistan, ABD, Yeni Zelanda, Kanada, Malezya, Güney Afrika ve Malta gibi birçok farklı devleti içermektedir.⁷³ Fransız modelindeki ana hükümler ise Kıta Avrupası'nda ve eski Fransız sömürgelerinde etkisini göstermektedir.⁷⁴

Parlamenter muafiyet modeli olarak iki ana gelenek mevcuttur. Bunlardan birincisi, Anglo-Sakson geleneğı içerisinde İngiliz parlamentosunda doğmuştur. Burada Lordlar, sahip oldukları ayrıcalıklardan sadece egemenliğin danışmanları olmaları sebebiyle yararlandıkları halde, Avam Kamarası, bu ayrıcalıkları çok daha karmaşık ve kademeli bir süreç içerisinde kazanmışlardır. Çünkü Avam Kamarası üyeleri başlangıçta feodal zincirin bir parçası değillerdi. Ayrıca Avam Kamarası yönetim kademesinde Lordlara göre çok daha küçük bir rol üstlenmişler ve Lordların sahip oldukları ayrıcalıklar nadiren itirazla karşılaşmıştır.⁷⁵ İngiliz modelinde

---

⁷² Parliamentary Immunity, Background Paper Prepared by the Inter-Parliamentary Union, Geneva, Eylül 2006, s. 3.

⁷³ Yi, s. 7.

⁷⁴ Yi, s. 14.

⁷⁵ Hardt, s. 62.

muafiyetlerin yalnızca sorumsuzlukla sınırlı olduğu söylenebilir. İngiltere parlamentosu üyeleri veya bu geleneğe bağlı olan diğer ülke parlamentolarında, muafiyetten yararlananlar konuşma özgürlüğü ayrıcalığına sahip olmakla birlikte, bu geleneğe bağlı ülke parlamentoları üyelerine genelde dokunulmazlık sağlanmaz. İngiliz modelinin sağladığı sorumsuzluk uyarınca, parlamentodaki ifadelerin içeriği yasal yollarla takip edilememektedir. Parlamento üyeleri bu konuda güvenceye sahiptirler. Birleşik Krallık'ta parlamenter muafiyetler cezai konulara ilişkin olarak varlığını sürdürmekte iken, hukuk davalarından dolayı hapis cezası kaldırılmış olduğundan önemi kalmamış gibidir. Kişi özgürlüğünün yeterince güvence altına alınmış olması ve yargı bağımsızlığı, dokunulmazlığın önemini, özellikle cezai kovuşturmalarda bakımından ileri derecede azaltmıştır.⁷⁶

Parlamento dokunulmazlığının diğer ana modeli, Fransız tipi parlamento dokunulmazlığı olarak da adlandırılan Kıta Avrupası geleneğidir. Bu modelde, parlamento üyelerine tanınan dokunulmazlık, sorumluluğu tamamlayıcı biçimde ikinci bir koruma katmanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sistemin geçerli olduğu ülkelerde, parlamento üyeleri hem sorumsuzluk hem de dokunulmazlıktan yararlanmaktadırlar. Yani, milletvekilleri parlamentoda söylediklerinden dolayı sorumlu değildirler ve parlamentonun izni olmaksızın (ülkelere göre farklı uygulama şekilleri olmakla birlikte) yapmış oldukları eylemler neticesinde özgürlüklerinden mahrum bırakılamazlar.⁷⁷

“Kral öldü, çok yaşa kral” ve “Kral öldü, çok yaşa cumhuriyet” değişimlerinde parlamento dokunulmazlığına ilişkin iki modelin şifreli yorumları bulunmaktadır. Birincisi, Avam Kamarası'nın kralı, kralın politikaları adına kurban ettiği, parlamenter muafiyetlerin bugün bile krala bağlı olduğu İngiliz modelini temsil etmektedir. İkincisi ise, kralın fiziki olarak ortadan kaldırılarak, onun kutsallığına ve dokunulmazlığına parlamentonun el koyduğu Fransız modelini temsil etmektedir. Dolayısıyla da ilk değişim için, parlamentonun kendi gücünü ve bağımsızlığını pekiştirdiğini ancak, politik gücü ele almasına rağmen kralı ortadan kaldıramadığı söylenebilir. Bu durum, bir yıl

---

⁷⁶ Hardt, s. 5.

⁷⁷ Hardt, s. 6.; İbrahim Özden Kaboğlu, *Anayasa Hukuku Dersleri*, Legal Yayıncılık, 11. Baskı, İstanbul 2016, s. 119.

sonra konuşma özgürlüğü ayrıcalığının yasal hale gelmesine sebep olan, 1688’de kral ile Avam Kamarası arasında imzalan antlaşmanın bir sonucudur. Daha sonra, kralın mutlak egemen olduğu ve yargıçların da onun himayesi altında olduğu zamanlarda, parlamento üyelerinin özgürlük ve bağımsızlıkları adına savaşmaları ve elde etmeye çalıştıkları ayrıcalıkları anayasaya dahil etmeleri gerekiyordu. Nitekim ikinci özdeyişin temsil ettiği düşünce doğrultusunda hükümdarın ölmesiyle de, yasama organı kralın yerini alarak dokunulmazlığı da kendi bünyesine almış oldu.⁷⁸

Bağışıklık kavramı doğuşundan itibaren Ortaçağ’a kadar, kamu ve siyasi alanların bir parçası olarak farklı anlamlar kazanmıştır. Roma’da imparator tarafından farklı kategorideki kişilere verilen ayrıcalıklar, kimi zaman herhangi bir kısıtlama olmaksızın seyahat özgürlüğü şeklindeyken, kimi zaman ise sadece vergiden istisna tutulması şeklindeydi. Bağışıklık, Ortaçağ’ın sonlarından Aydınlanmaya kadar olan süre zarfında, kral tarafından farklı sınıflara mensup kişilerin vergiden muaf tutulması ve bunlara toprak verilmesi şeklinde feodal anlamıyla kullanılmıştır. Daha sonra, milli dillere girişiyle beraber, bağışıklık kavramı, birçok tarihinin paradoks olarak belirttiği gibi feodal anlamını bir parlamentoya bırakmıştır. Modern çağa yaklaştıkça bağışıklık, kavramın doğası gereği, özgürlük, ifade hürriyeti, egemenlik, temsil ve güçler ayrılığı gibi kavramlarla bağlantılı hale geldi. Bu yüzden de parlamenter bağışıklık kavramının analiz edilmesi aynı zamanda kavramın dönüşüm aşamalarının da analizini gerektirir. Modern dönemin sonlarından günümüze kadar geçen dönemde ise, kavramın kullanımı yalnızca akademik alanda değil aynı zamanda parlamento seçkinlerinin siyasi söylemlerinde de hızla genişlemiştir.⁷⁹ Kısaca, tarihi gelişim aşamaları dikkate alındığında, yasama meclisi üyelerine tanınan dokunulmazlık algısının dönüşümünde, toplumsal yapıların değişimi önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

---

⁷⁸ Ciprian Negoită, “From the Concept to the Practice of Parliamentary Immunity”, *Polish Political Science Review*, No:2, 2014, s. 65.

⁷⁹ Negoită, s. 59.

B. Birleşik Krallık'ta Yasama Dokunulmazlığı

1. Birleşik Krallık'ta Yasama Dokunulmazlığının Felsefi Temelleri

a. Genel Olarak

İngiliz parlamentosu, dünyadaki en eski parlamento olması ve ayrıcalıkların İngiliz yasama organlarının kurumsal köklerine dayanması gibi nedenlerle bağımsızlık sistemleri için de doğal bir başlangıç noktasıdır.⁸⁰ Kaynağı Roma Hukuku olmakla birlikte⁸¹, bugünkü anlamıyla parlamenter dokunulmazlık, ilk kez İngiltere'de ortaya çıkmıştır.⁸² Bununla birlikte parlamenter bağımsızlıkların yazılı ve toplu bir metin şeklinde ortaya konulması ihtiyacı İngiliz parlamento üyeleri açısından derinden hissedilen bir ihtiyaç olarak görülmemiştir. Zira İngiltere'de 1215 Magna Carta'dan itibaren, yasama meclisi üyesi olsun ya da olmasın tüm vatandaşların iktidar karşısında korunmasını sağlayan bir hukuk düzeni, zaman içinde ortaya çıkarak istikrarlı bir biçimde gelişimini sürdürebilmiştir. Bu koruma uzun süreçler sonunda güçlenmiş ve bunun sonucu olarak olgunlaşan common law sistemi içinde, keyfi ve yasa dışı olarak yakalanma, gözaltına alınma ve tutuklanmadan korunabilen yasama meclisi üyelerince kendilerine özgü başkaca bir hukuki korumaya gerek duyulmamıştır.⁸³

---

⁸⁰ Hardt, s. 12.

⁸¹ Eski Roma'da, bugünkü anlamıyla bir bakıma halkın temsilcisi diyebileceğimiz kişiler bulunmaktaydı. Bunlar, soylulara karşı halkı savunan kişilerdi ve kutsal olarak kabul ediliyorlardı. Bu kişilerin görevlerini yapmalarını engelleyenler veya bunlara saldıranlar ise ölüm cezasıyla cezalandırılıyorlardı. (Michel Ameller'dan aktaran) Yolcu, s. 369. Bugünkü Latin şekli muafiyet olan immunitas kavramı, Roma'da birçok farklı anlamda kullanılmaktaydı. Suetonius, Caesar, Cicero ve Titus Livius'un eserlerinde immunitas kavramı, vergiden ve askerlikten veya farklı şeylerden muafiyet şeklinde toplumun belli kesimlerine (örneğin, din adamları, soylular) verilmiş ayrıcalıklardı. Negoitâ, s. 61.

⁸² Levent Gönenç; Ozan Ergül, "1982 Anayasası'na Göre Yasama Sorumsuzluğu ve Yasama Dokunulmazlığı",

http://www.yasayanayasa.ankara.edu.tr/belgeler/analizler/yasa_sor_yasa_dok.pdf, s. 3, (Erişim Tarihi: 16.01.2017); Sevinç, "Türkiye'de...", s. 112; Yasama dokunulmazlığının Fransa kökenli olduğu yönündeki görüşler için bkz., Zafer Gören, *Anayasa Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2006, s. 209; Gözler, "Yasama Dokunulmazlığı...", s. 74; Dokunulmazlık kurumu İngiltere'den ABD'ye geçmiştir. Yurttaşlar Meclisi'nin çıkarmış olduğu yasaya göre meclis üyeleri şahsen korunmakta olup bunlar tutuklanamamaktadırlar. Allan Nevins, Henry Steele Commager, *The Pocket History of the United States*, New York, 1951, İlk çeviri: Halil İnalçık, ABD Tarihi, Varlık Yayınları, İstanbul 1961, Doğu Batı Yayınları, Mart 2005, s. 34.

⁸³ Ümit Güveyi, *Anayasa Hukuku Açısından Yasama Meclisi Üyeliği*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, Eylül 2017, s. 109.

Erksine May'in de belirttiği üzere, “*ayrıcalıkların bugünkü önemi geçmişinden bağımsız değildir*”. Günümüzde pek çok uygulama yüzyıllar süresince gelişen gelenekler sonucu ortaya çıkmıştır. Parlamenter bağımsızlıkların birçok özelliği ve sağladığı ayrıcalıkların ortaya çıkışı eşsiz tarihsel koşulların ürünüdür. Bugün bile, İngiltere parlamentosundaki her oturumun başında, konuşmacının (speaker), Avam Kamarası adına konuşma özgürlüğü, tutuklanmama ayrıcalığı, majestelerini serbestçe ziyaret edebilmek gibi haklar talep etmesi, formalite olarak devam etmekle birlikte, gelenek halini almıştır.⁸⁴

İngiltere’de muafiyetlerin ilk hali, kraliyet ailesi üyeleri ve kralın danışmanlarının oluşturduğu Kral Konseyi üyelerine serbest geçiş hakkı tanınması ve alıkonmanın yasaklanması şeklindeydi. Bu husus, dokunulmazlığın temellerini oluşturmakta, ayrıca, parlamentonun kurumsal bir yapıya ulaşmadan önce dokunulmazlığın var olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla dokunulmazlık kurumu, parlamento muafiyetinden ziyade parlamento öncesi bir muafiyet olarak kategorize edilebilir.⁸⁵

Tarihsel olarak, parlamento gündeminin kral tarafından kontrol edilmesi ve hükümdarın hoşnut olmayacağı eylemlerin cezalandırılmasını önlemeye yönelik olarak muafiyetlerin gerekli olduğu yönünde meşru ihtiyaçlar bulunmaktaydı.⁸⁶ Bununla birlikte temsili hükümet rejimlerinin ortaya çıkmasıyla önem kazanan⁸⁷ kralın danışmanları olan lordlara verilmiş kraliyet korumalarından kaynaklanan⁸⁸ dokunulmazlık kurumu, parlamento üyelerini, kralın, özel kişilerin veya mahkemelerin durdurma, alıkoyma, hapsedme veya tutmasına karşı koruyan bir ayrıcalık konumundaydı. Bu ayrıcalığın kral tarafından ilk defa tanındığı olay, parlamento üyesi olan Edward Coke’un, kiraladığı yerin kirasını ödememesi

---

⁸⁴ Söz konusu tarihi durum 1999 Birleşik Krallık Ortak Komite raporunda da belirtilmiştir. Raporla belirtildiği üzere, gelenek, parlamentonun görevini yerine getirmesi, yetkilerin kullanılması ve anayasal ilişkiler konusunda önemli bir rol oynamaktadır. Parlamenter muafiyetlerin gücünün büyük bir kısmı, geniş bir şekilde tanınmış ve kabul gören haliyle eski çağda yatmaktadır. Aynı şeyler muafiyetlerin zayıf yönleri, özellikle de muafiyet alanlarının belirsizliği de geçerlidir. Macreadie; Gardiner, s. 12.

⁸⁵ Hardt, s. 273.

⁸⁶ Langlois, s. 9.

⁸⁷ Dunbay, s. 28.

⁸⁸ Langlois, s. 7.

dolayısıyla, mülk sahibi tarafından haciz uygulanması istemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu talebe karşılık kral, “*kendi meclisinden birinin mallarına haciz konulmasına parlamentonun toplantıda olduğu sırada izin verilemeyeceği*” cevabını vermiştir.⁸⁹ Bu örnek neticesinde, o tarihlerde parlamento üyelerinin mallarının da dokunulmazlığa sahip olduğu sonucuna varılmaktadır.⁹⁰

Bu dönemde parlamenter muafiyetler açısından, Avam Kamarası, Lordlar Kamarası ve mahkemeler arasında hukuki ilişkiler bakımından karmaşık ve belirsiz bir yapı mevcuttu. Dolayısıyla muafiyetlerin gelişim sürecinin de söz konusu kurumlar arasında çatışmalarla olgunlaşması şaşırtıcı değildir. Parlamentonun yargı yetkisi konusunda var olan eksiklik, meclislerden hangisinin daha yüksek yetkiye sahip olduğu noktasında sorun teşkil etmekteydi. Avam Kamarası adına, hükümdardan ayrıcalık elde edebilmenin yanında kazanılan ayrıcalıkların üzerinde yargı yetkisinin de kurulması önem arz etmekteydi.⁹¹ Çünkü yasama bağımsızlıklarıyla ilgili bir karar verilmesi gerektiğinde, bu yetki mahkemelere bırakılırsa nihai karar mercii, İngiltere’deki en yüksek temyiz mahkemesi olarak görev yapan Lordlar Kamarası olacaktır. Bunun karşısında, 19. yüzyıldan itibaren çıkarılan yasalarla, yargıçların sadece hukukçu lordlardan oluşması gerektiği düzenlenerek Avam Kamarası’nın bu yöndeki endişeleri giderilmiştir. Zamanla, yargıçların parlamento işleri ile ilgili görüş bildirmemeleri gerektiği, çünkü parlamentonun kendi geleneklerine göre karar vereceği şeklinde bir gelenek oluşmuştur. Bu gelenek sayesinde de mahkemelerle parlamento arasındaki sınır belirginleşmiş oldu.⁹²

İngiliz parlamentosunda her iki kamara da bir mahkeme olarak parlamento gücünü elinde tutmaya çalışmıştır. Bu güç Lordlar Kamarası’nda daha önce mevcut olmasına rağmen nihayetinde Avam Kamarası da suçluları cezalandırma ve hapsedme yetkisine sahip olmuştur. Böylesi bir güce sahip olmak ise mecliste söz sahibi

---

⁸⁹ Kıratlı, s. 71.

⁹⁰ Thomas Erksine May, *A Treatise on the Law, Privileges, Proceedings and Usage of Parliament*, 9. Edition, London, 1883, s. 128.

⁹¹ Hardt, s. 73

⁹² Sevinç, “22. Yasama...”, s. 326.

olabilmek adına çok önemli bir durumdu. Söz konusu önem ise cezalandırılacak suçların geniş olmasından kaynaklanmaktaydı.⁹³

Parlamente bağımsızlıklarının kaynağı uzun süre boyunca, İngiliz parlamento ayrıcalığının teorik temelini oluşturan, parlamentonun münhasıran kendi meselelerini yönetme yetkisine dayandırılmıştır.⁹⁴ Parlamento bağımsızlıklar, ülkenin en şerefli ve en yüksek mahkemesi olan parlamentonun içindeydi. Parlamento, parlamento hukuk ve örfü denilen özel bir hukuka göre idare edilmekteydi. Bu niteliğinden dolayı da parlamentonun almış olduğu kararlar alelade mahkemelerce soruşturulamamaktaydı.⁹⁵ İlk başlarda parlamentonun ayrıcalıkları sorgulanmamaktaydı. Bunun sebebi ise meclisten ziyade mahkeme olarak görev yapan parlamentonun seçkin yargısal karakterinin, tüm örnekler arasında en inandırıcı olduğu ve bunun sonucu olarak da “onurlu” olarak kabul edilmesiydi.⁹⁶

İngiltere’de parlamento, kanun koyma yanında, ülkedeki en yüksek mahkeme olarak kabul edilmesi sebebiyle, hüküm verme görevini de ifa etmekteydi. Parlamento üyeleri de, parlamentonun bir üyesi olmaları sebebiyle, halkın geri kalanından daha fazla bağımsızlığa sahiplerdi.⁹⁷ Parlamento üyelerinin, yargısal fonksiyonları nedeniyle elde etmiş oldukları bağımsızlıklar kralın ihsanına dayanmaktaydı. Kralın ihsanına dayanan bu bağımsızlıklar zamanla gelenek haline gelmiş ve kanunlar tarafından da tanınmıştır.⁹⁸

İngiltere’de başlangıçta cezai ve hukuki davalara karşı koruma sağlayan dokunulmazlık, parlamento üyelerini, parlamentonun toplanmasından 40 gün öncesi ve toplantının bitmesinden itibaren 40 gün sonrasını kapsayacak süre boyunca korumaktaydı.⁹⁹ Dokunulmazlığın hukuki ve cezai davalara karşı koruma sağlamasıyla birlikte bu ikisi arasında belirgin bir ayırım yapılmamıştı. Cezai olarak,

---

⁹³ Yi, s. 6.

⁹⁴ Hardt, s.278

⁹⁵ Timur Demirbaş, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 11. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, Nisan 2016, s. 155; Akman, s. 14.

⁹⁶ Macreadie; Gardiner, s. 13.

⁹⁷ Akman, s. 13.

⁹⁸ Akman, s. 14.

⁹⁹ Afet Adem, “Türkiye’de Yasama Dokunulmazlığı”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, Şubat 2010, s. 22.

iharet, cinayet veya güvenlik ihlali durumlarının varlığı dokunulmazlık kapsamı dışında bırakılmıştır. Ancak zamanla, dokunulmazlığın kapsamı daraltılmıştır. Cezai kovuşturmalarda dokunulmazlık kapsamından çıkarılmış ve sadece hukuki kovuşturmalarda sınırlandırılmıştır.¹⁰⁰ Dokunulmazlığın sadece hukuki kovuşturmalarda sınırlandırılmasındaki en önemli neden, demokrasi mücadelesinin belli bir olgunluğa ulaşmış, monarşik iktidarın meclis karşısında zayıflaması olgusu yatmaktadır.¹⁰¹

b. Parlamentoculuk Geleneği Bağlamında Birleşik Krallık'ta Yasama Dokunulmazlığının Ortaya Çıkış Serüveni

İngiltere tarihinde yaşanan gelişmeler neticesinde parlamento, Lordlar ve Avam Kamarası olarak ikiye ayrılmıştır.¹⁰² Lordlar, kralın danışmanı olarak özel bir statüde yer almaktaydılar. Bu özel niteliklerinden dolayı da lordların, parlamentoları bağışıklıklara ek olarak yararlandıkları bir takım imtiyazları bulunmaktaydı. Lordlar, asiller sınıfında yer aldıklarından ötürü böylesi bir imtiyaza sahiptiler. Söz konusu asalet dokunulmazlığı, parlamentonun tatil süresi veya feshi gibi durumlar da dahi geçerliliğini yitirmemekteydi.¹⁰³

İngiltere parlamentosunda imtiyazlar, parlamentonun bütünselliği, bağımsızlığı ve dış etkilere karşı otoritesini ortaya koyma ihtiyacı bağlamında gelişmiştir. Avam Kamarası ve Lordlar Kamarası'nın sahip oldukları parlamento imtiyazları bakımından, Lordlar Kamarası "*parlamentoda yer ve ses sahibi*" ve "*yeryüzündeki büyük rolleri nedeniyle egemenliğin danışmanları*" iken, Avam Kamarası, ayrıcalıklara sahip olduklarını defalarca iddia etmek zorunda kalmışlar ve söz konusu ayrıcalıkları kazanmaları hem karmaşık hem de uzun bir süreç sonucu olmuştur.¹⁰⁴

Parlamentoda, krala yakın olan lordlara karşı, halkı temsil eden Avam Kamarası çok daha güçsüz bir konumda bulunmaktaydı. Avam Kamarası'nın bir takım

---

¹⁰⁰ Kıratlı, s. 73.

¹⁰¹ Aktaş, *Yasama Dokunulmazlığı*, s. 9.

¹⁰² Sevinç, "*Türkiye'de...*", s. 114.

¹⁰³ Dunbay, s. 29.

¹⁰⁴ Macreadie; Gardiner s. 13.

imtiyazlar kazanması ancak krala karşı verilen mücadeleler sonucu gerçekleşmiştir.¹⁰⁵ Önceleri sadece lordların sahip oldukları hukuki imtiyazlar, 1404 yılında Avam Kamarası'nın krala vermiş olduğu dilekçenin kabulüyle Avam Kamarası'na da tanınmıştır.¹⁰⁶ Kısacası, hem Lordlar hem de Avam Kamarası üyeleri yasama dokunulmazlığına ve bir takım diğer imtiyazlara sahiptirler.¹⁰⁷

Coke örneğinden de belirtildiği üzere, İngiltere'de dokunulmazlık, ilk başlarda parlamento üyelerinin şahıslarıyla birlikte onların malları ve hizmetçileri için de geçerliydi. 1404 yılında, parlamento üyesi Richard Cheddre'ın, parlamentoda hazır bulunduğu bir zamanda, hizmetçisinin tecavüze uğraması olayı üzerine, Avam Kamarası, krala bir dilekçe vererek, parlamento üyeleri ve onların hizmetçilerine yönelik kralın özel himayesini talep etmiştir. Bu talep parlamentoya geliş-gidiş ve parlamentoda bulunulan süre boyunca benzer olayların tekrarlanmasının engellenmesi ve olaya karışanların cezalandırılması isteğini içermekteydi.¹⁰⁸ Bu talebe karşılık, kral da verdiği kararlar Avam Kamarası'nın isteklerini kabul ederek, dokunulmazlığın kapsamını, parlamento üyelerinin şahıslarıyla birlikte onların hizmetçilerini de kapsayacak biçimde genişletti. Bununla beraber, dokunulmazlığın, üyelerin hizmetçilerini de kapsayacak biçimde genişletilmesi suiistimallere neden olmuştur. Bundan dolayı 1770 tarihli Parlamento İmtiyazları Kanunu'nda, üyelerin dokunulmazlıklarının olduğu belirtilmiş fakat hizmetçilerin durumu ile ilgili herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Suiistimallerden dolayı şikâyetlerin artması üzerine ve kanunda hizmetçilerin durumundan bahsedilmemiş olması sebepleriyle, uygulama noktasında hizmetçilerin dokunulmazlıktan yararlanmasına son verilmiştir.¹⁰⁹

İlk başlarda, üyelere ve bunların hizmetçi ve mallarını da kapsayacak biçimde dokunulmazlık hakkı verilmesindeki amaç, monarşinin hizmetkârlarının görevlerini

---

¹⁰⁵ Nurhan Atalay, "Türkiye'de Yasama Dokunulmazlığı", Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli 2008, s. 5; İngiltere'de yasama dokunulmazlığı ve yasama sorumsuzluğu kurumları paralel bir gelişim göstermiştir. Bu başlıkta anlatılan olayların bazıları, dokunulmazlıkla doğrudan ilişkili olmamakla beraber, dokunulmazlığın kazanımına önemli katkı sağlamıştır. Bundan dolayı söz konusu olayların incelenme gerekliliği ortaya çıkmıştır.

¹⁰⁶ Aktaş, *Yasama Dokunulmazlığı*, s. 9.

¹⁰⁷ Hüseyin Nail Kubalı, *Anayasa Hukuku Dersleri*, Kutulmuş Matbaası, İstanbul, 1971, s. 399.

¹⁰⁸ Kıratlı, s. 72-73.

¹⁰⁹ Kıratlı, s. 73.

yerine getirirken rahatsız edilmemesiydi. Çünkü bunlara yönelik olarak yapılacak işlemler, dolaylı olarak monarşinin kendi haklarının ihlal edilmesi anlamına gelmekteydi.¹¹⁰

Kral II. Richard'ın katibi ve Avam Kamarası üyesi olan Haxey, kraliyet ailesinin aşırı masraflarının azaltılmasına yönelik olarak, krala bir teklif sunmuştur. Kralın bu durumdan hoşnutsuz olması üzerine Haxey, vatan haini olarak görülmüş, malları müsadere edilmiş ve ölüm cezasına çarptırılmıştır. IV. Henry'nin tahta çıkışıyla birlikte kararın bozulması adına Haxey, bazı delillerle birlikte krala bir dilekçe vermiştir.¹¹¹ Kral, Avam Kamarası'ndan gelen baskılardan dolayı lordların da tavsiyelerini dikkate alarak kraliyet affi ile bu kararı bozmuştur.¹¹²

Haxey olayını takiben, yasama dokunulmazlığının ihlal edildiği bir olay olarak, Avam Kamarası üyesi olan Thomas Young'un, tahtın varisi olarak York dükü Richard'ın tanınması talebinin krala şikâyet edilmesi üzerine hapse atılması hadisesi yaşanmıştır. Young talebi sebebiyle, bir müddet hapis hayatı yaşamış ve hapse atılması nedeniyle, dilekçe ile krala ve lordlara şikâyette bulunmuştur. Söz konusu şikâyet, kralın danışmanı olan lordlar tarafından da kabul edilebilir bulunmuş ve parlamentonun yargısal hüküm verme fonksiyonu dolayısıyla Young'un cezası kaldırılmıştır.¹¹³

Parlamente muafiyetlerin gelişim sürecinde yaşanmış bir diğer hadise, parlamento üyesi Richard Strode olayıdır. Söz konusu olayda Strode, kalay madenciliği alanındaki birtakım suiistimalleri önlemek amacıyla parlamentoya bir kanun teklifinde bulunmuştur. Ancak bu kanun teklifinin Strode'un kişisel menfaatine yönelik olduğu ortaya çıkmış ve bu nedenle de hapse mahkûm edilmiştir. Sonraki süreçte özel bir kanunla Strode'un hapis cezası kaldırılmıştır. Söz konusu özel kanun, sadece Strode'un cezasını kaldırmakla kalmamış aynı zamanda, tüm Avam

---

¹¹⁰ Hardt, s. 65.

¹¹¹ May, s. 119.

¹¹² Report on the Regime..., s. 5

¹¹³ Dunbay, s. 33-34.

Kamarası'nı da kapsayacak şekilde, parlamento üyelerinin ifade özgürlüğü olduğunu ortaya koymuştur.¹¹⁴

Bu olaylarla birlikte suç işleyip tutuklanan ve bu esnada parlamento üyesi olmayıp daha sonra milletvekili seçilenlerin dokunulmazlıktan yararlanıp yararlanamayacakları konusu ise belirsizdi. 1807'de, suç işlemesi nedeniyle mahkemece tutuklanan bir kişi milletvekili seçilmesi üzerine, parlamento konuyu tartışarak, söz konusu kişinin dokunulmazlıktan yararlanması gerektiği kanaatine varmıştır.¹¹⁵

İngiltere'de parlamenter muafiyetler, ülkemizdeki sorumsuzluk ve dokunulmazlık kavramlarından daha geniş bir alanı kapsamaktadır. İngiltere'de 5 tür parlamenter muafiyet bulunmaktadır. Bunlar, sorumsuzluk (freedom of speech), dokunulmazlık (freedom from arrest), parlamentonun kendi kuruluşunu ve iç işleyişini düzenleme, parlamentonun aynı zamanda bir yargı organı olması sebebiyle kendi üyelerini ve gerektiğinde üçüncü kişileri yargılama ve cezalandırma ve kralın huzuruna kabul edilmeden oluşmaktadır.¹¹⁶

Önceleri sadece parlamentoda fikirlerin serbestçe açıklanabilmesi olarak başlayan muafiyetler, zamanla tutuklanmama ayrıcalığına dönüşmüştür.¹¹⁷ Bunun sebebi, tutuklanmanın çoğu zaman diğer muafiyetlerin ihlali sonucu gerçekleşmesidir.¹¹⁸ Sonuç olarak dokunulmazlık, İngiltere'de kral ile meclis arasında uzunca bir müddet süren çatışmalar sonucu doğmuş ve buradaki geleneğe bağlı olarak gelişmiştir.¹¹⁹ Bu süreçte yaşanan olaylar, parlamenter imtiyazların kazanımında etkin rol oynamıştır. Bir başka ifadeyle, İngiltere'de dokunulmazlık kurumu, parlamentonun, krala karşı savaşımının bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve bu mücadele neticesinde de parlamenter muafiyetlerle beraber, parlamentonun bağımsızlığı, siyasal iktidarın sınırlandırılması, muhalefetin korunması gibi bir takım kazanımlar da elde edilmiştir.

---

¹¹⁴ Dunbay, s. 37.

¹¹⁵ Aktaş, *Yasama Dokunulmazlığı*, s. 9.

¹¹⁶ Sevinç, "Türkiye'de...", s. 112-113.

¹¹⁷ Dönmez, s. 268.

¹¹⁸ Hardt, s. 65.

¹¹⁹ Sevinç, "Türkiye'de...", s. 113.

c. Birleşik Krallık'ta Parlamenter Muafiyetlere İlişkin Güncel Gelişmeler (1) 1999 Raporu

1999'da Joint Select Committee on Parliamentary Privilege (Karma Komisyon), şeffaflık ve adalet konularında çağdaş beklentileri karşılamak amacıyla parlamenter muafiyetleri gözden geçirme ihtiyacı olduğu belirtmiştir. Bu ihtiyaç üzerinde yapılan inceleme parlamenter muafiyetlerle ilgili düzenlemelerin, uygulamaların ve prosedürlerin, çağdaş adalet ve hesap verebilirlik standartlarını, mevcut ve gelecekteki ihtiyaçlar bakımından karşılayıp karşılayamadığı konuları üzerine yoğunlaşmıştır. Oluşturulan rapora göre, modern parlamento muafiyetleri ilkeli ve tutarlı olmalıdır. Parlamenter demokrasinin kalbinde parlamentonun düzgün ve sağlıklı bir şekilde çalışması yatmaktadır. Parlamentonun sağlıklı işlemesi, parlamenterlerin ihtiyaç duydukları hak ve dokunulmazlıklara sahip olarak bir bütün halinde çalışmalarını gerektirmektedir. Fakat söz konusu koruma, parlamentonun işlevini etkin bir şekilde yerine getirmesi ve anayasal konumunun gerektirdiğinden daha fazla olmamalıdır. Bununla birlikte dokunulmazlıkların kötüye kullanımını önleyici yönde ve adaleti sağlamaya uygun prosedürler mevcut olmalıdır. Kısacası söz konusu rapor, parlamenter muafiyetlerin günümüz gerekliliği ile adalet ve mantık standartlarını eşleştirmeyi amaçlamaktadır.¹²⁰ Raporda, *"parlamento yasayı yapar ve vergileri artırır. Aynı zamanda tüm ulus adına kararlar alır. Görevlerini korku duymaksızın yerine getirebilmeleri adına parlamento üyelerinin belirli haklara ve dokunulmazlıklara ihtiyaçları vardır. Parlamento, hükümet veya mahkemeler tarafından müdahale edilmeden kendi meselelerini düzenleme hakkına ihtiyaç duyar. Üyeler, olası karalama iddiaları ile engellenmeden özgürce konuşabilmelidir"*¹²¹ demek suretiyle muafiyetlerin gerekliliği üzerinde durulmuştur.

Raporda ayrıca mevcut sorunların çözülmesi için yasal bir tanımın benimsenmesi gerektiği ortaya konmuştur. Buna yönelik olarak, Karma Komisyon,

---

¹²⁰ A Matter of Privilege..., s. 2.

¹²¹ Parliamentary Privilege, Report of session 2013-14, Report, Together with Formal Minutes and an Appendix , London,3 Temmuz 2013, s. 1.

parlamentar işlem teriminin kapsadığı eylemleri tanımlamayı talep etmiştir. Buna göre;

“1689 Haklar Bildirgesinin 9. maddesinin amacı doğrultusunda, parlamentar işlemler, parlamentoda söylenen tüm sözler ve gerçekleştirilen tüm eylemler her iki kamaranın ya da bir komitenin parlamentar faaliyetidir. Bunlar;

a- Bir kamara tarafından delillerin toplanması için bir memurun ya da komisyonun ya da kamaranın görevlendirilmesinden önce kamaralardan biri tarafından toplanan kanıtlar

b- Kamaralardan birini ya da bir komisyona ya da kamaralardan biri tarafından atanan bir memura ibraz edilen belgeler

c- Taslak, not, tavsiye veya benzeri şeylerin hazırlanma amacına uygun olduğu kadar dolaşımının sağlanması kaydıyla kamaralardan birinin ya da bir komisyonun hazırlamış olduğu belgeler

d- Kamaralardan biri ya da bir komisyon tarafından hazırlanmış ya da yayımlanmış belgeler”¹²²

Buna ek olarak komisyon, parlamentar muafiyetlerin kapsamlı bir şekilde tanımlanması gerektiğini tavsiye etmiştir, ancak bu tavsiye kararı İngiliz parlamentosu tarafından henüz uygulamaya konulmamıştır.¹²³

(2) Damian Green Olayı

Ortak Komisyon raporunun 1999’da yayımlanmasından bu yana bağışıklıklar konusunda herhangi bir yasama eylemi gerçekleşmemiştir. Dolayısıyla şu anda gelecekteki gelişmeleri öngörmek son derece güçtür. Ancak parlamentar muafiyetlerin

---

¹²² Hardt, s. 105.

¹²³ Gordon; Jack, s. 12.

kamuoyunun dikkatini büyük ölçüde çekmesi sebebiyle yeni düzenlemelerin yakın olduğu varsayılabilir.¹²⁴

2009'daki parlamentodaki gider skandalı ve sonrasında 2010'daki Yüksek Mahkeme yargılamasından önce bile, ayrıcalık 2008 sonlarında Damian Green olayı olarak bilinen olayda ortaya çıktı. Bu olay bakanlar kurulu tarafından davet edilen başkent polisinin gizli materyallerin basına sızdırılması soruşturması başlatmasından sonra ortaya çıktı. Materyalleri milletvekili olan ve basına sızdıran kişi olarak varsayılan Damian Green'e verdiği öne sürülen bir İçişleri Bakanlığı yetkilisinin tutuklanmasının ardından, mahkeme Green'in parlamento binasındaki odasını kapsamayacak şekilde, evi ve seçim bürosunda arama yapılmasına izin verdi. Polis ise parlamento binasında da arama yapmak için izin talebinde bulundu. Buna karşın, sadece Meclis Başkanı'nın izni olması durumunda, yetkilendirilmiş olan Avam Kamarası kâtibinin arama yapmasına izin verildi. Yetkili kişilerin bulunmadığı arama esnasında, daha sonra parlamenter işlem olarak parlamenter muafiyet koruması altında olarak tanımlanacak ve geri iade edilmesi gereken çok çeşitli dosyalar ele geçirildi. Sonuç olarak Damian Green tutuklandı. Bununla birlikte, ona karşı olan resmi sırlar yasası altındaki suçlamalar düşürüldü. Polis tarafından yetkili kimse olmaksızın yapılan, bir parlamenterin parlamentodaki ofisinin aranması olayından sonra, Avam Kamarası'nın bir üyesinin tutuklandı ve ofisinden ele geçirilen muafiyet koruması altındaki parlamento belgelerine el konuldu. Bunun üzerine, meclis tarafından, söz konusu olayların araştırılması adına, raporu 2010'da yayımlanan Committee on Issue of Privilege (Ayrıcalık Konusunda Komisyon) kuruldu. Meclis, komisyona, meclis içi prosedürün gözden geçirilmesi, polis araması ile ilgili olacak şekilde muafiyetlerle ilgili herhangi bir sorunun gözden geçirilmesi ve geleceğe yönelik önerilerde bulunma yetkisi verdi.¹²⁵

Damian Green olayı, parlamentodaki incelemelerde izlenmesi gereken, özellikle parlamentodaki kovuşturma usulü ve prosedürünü belirleyen konularda, muafiyetler hakkındaki kuralların henüz net olarak belirlenmediğini ortaya çıkarmıştır. Ayrıca bu

---

¹²⁴ Hardt, s. 113.

¹²⁵ Hardt, s. 113.

kuralların belirsizliğinin veya esnek oluşunun detaylı bir yoruma gerek duyulması halinde bir avantaj oluşturduğu belli değildir. Söz konusu olayda, muafiyetlerin bir soruşturmayı yasaklayıp yasaklayamayacağı veya önleyip önleyemeyeceği, hangi koşullarda yasaklamadığı, durumun yeni ortaya çıkmış olması sebebiyle tamamen belirsizdi. Ayrıca görüldüğü üzere, büyük bir sorun olarak meclis, hükümet, polis veya yargı muafiyetlerle ilgili belirsiz kuralları takip etmektedir.¹²⁶

Ayrıcalık Üzerine Komisyon, raporun sonuç kısmında, polisin yaptığı bir şeyin bağışıklık ihlali veya meclisin yok sayılması anlamına gelmediği, ancak polisin bu konudaki tavrının pek de kabul edilebilir olmadığını belirtmiştir. Ayrıca komisyon, muafiyetler hakkında yeni bir düzenlemenin yapılmasının aceleye getirilmemesi gerektiğini düşünmektedir. Raporda, parlamenter muafiyetler üzerine yasa koyma zorunluluğu hakkında ortak bir karar birliği olmadığı, yasa koyulacaksa bile, sorunun tüm yönleriyle ele alınması gerektiği, çünkü böyle bir sınırlamanın bir milletvekilinin çalışma ve sorumluluklarını etkileyeceği belirtilmiştir.¹²⁷

Raporda, parlamento bağışıklığının niteliği ve içeriğinin açıklığa kavuşturulması gereği bir kez daha vurgulanmıştır. Çünkü ortaya çıkan yeni durumlarda, hiç kimse tam olarak muafiyetlerin kapsadığı alanı bilmediği gibi, prosedürel alanlarda da yüksek düzeyde bir belirsizlik mevcuttur.¹²⁸

(3) 2013 Raporu

Birleşik Krallık'ta 2013 yılında The 2013 UK Joint Committee Report (Karma Komisyon Raporu) yayınlanmıştır. Söz konusu raporda komisyon, parlamento muafiyetlerinin değişen ihtiyaçlara ve çalışma uygulamalarına uyum sağlayacak, esnek bir kavram olarak gözden geçirilmesi ve değerlendirilmesi gerektiğini kabul etmiştir. Rapor, gerekli bir durum ortaya çıkmadığı müddetçe yeni bir mevzuat düzenlemesine ihtiyaç duyulmadığını belirtmiştir. Ayrıca komisyon, muafiyetlerin netleştirilmesi adına raporda bir takım tavsiyelerde de bulunmuştur. Bunlardan birincisi, Avam ve Lordlar Kamaralarına, komisyonların çalışmalarına müdahale eden

---

¹²⁶ Hardt, s. 114.

¹²⁷ Hardt, s. 114.

¹²⁸ Hardt, s. 114.

veya engelleyen kişileri soruşturma ve gerektiğinde cezalandırma yetkisinin tekrar verilmesi ve bu soruşturmaların adil bir şekilde yürütülmesi gerektiği şeklindedir. Bir diğer tavsiye kararı, Parlamento Kovuşturmalarının Raporlanması ve Yayınlanması Hakkındaki Kanunun, söz konusu kovuşturmaların internet ortamında yayımlanmasını da içerecek şekilde modernleştirilmesi gerektiği yönündedir. Bu sayede kovuşturma süreçlerinin adil bir şekilde yürütüldüğü ortaya konulabilecektir. Son olarak komisyon, sınırsız bir sorumsuzluk halinin, parlamentoda milletvekillerinin fikirlerini özgürce açıklamaları hürriyetine olumsuz bir etkide bulunacağını da belirtmektedir.¹²⁹

d. Birleşik Krallık'ta Parlamenter Muafiyetlerin Kapsamı

Bugün, parlamento bağımsızlıkları, parlamentonun düzgün bir şekilde işlemesi için önemli bir unsur olarak görülmektedir. Önemli olması nedeniyle, parlamentonun kendini yönetme ve koruma yetkisine sahip belirli güçlere sahip olması kuralı, İngiliz anayasacılığının temel bir özelliği olarak devam etmektedir. Parlamento imtiyazlarının hala önemli ve arzulanan korumalar olması doktrin tarafından da yaygın şekilde kabul görmektedir. Nitekim Avam Kamarası İmtiyaz Komitesi, parlamenter muafiyetleri, parlamentonun düzgün bir şekilde çalışmasını sağlamak için tasarlanan önemli anayasal güvenceler olarak tanımlamıştır.¹³⁰

Günümüzde muafiyetler, üyelere kendi kişiliklerini korumak adına verilmiş ayrıcalıklar değil, bir organ olarak parlamentonun düzgün bir şekilde işlemlerini sağlamak için var olan güvencelerdir. Bu güvenceler sayesinde, üyelerin korunması, parlamentoyu kurumsal bir yapı olarak korumaya hizmet etmektedir. Bundan dolayı da üyelerin şahsi istekleri doğrultusunda bu bağımsızlıklardan feragat etmeleri mümkün değildir.¹³¹

Bugün, parlamento üyeleri, kralın tek egemen olduğu dönemlere kıyasla çok daha güvenli bir konumdadırlar. Dolayısıyla da parlamenterler kralın müdahalesine karşı daha az korumaya ihtiyaç duymaktadırlar. Artık kral ile parlamento arasındaki varoluşçu çatışmaların olması ihtimali çok düşük seviyededir. Tacın rolü artık törensel

---

¹²⁹ A Matter of Privilege..., s. 11

¹³⁰ Hardt, s. 97.

¹³¹ Hardt, s. 98.

işlevlere indirgenmiştir. Diğer taraftan ise parlamento, yasama gücünü elinde bulundurmakla birlikte, modern siyasal ve toplumsal gerçekleri kabul etmiş ve prensip olarak hukukun üstünlüğünü benimsemiştir. Dolayısıyla da parlamentonun sahip olduğu ayrıcalıkları toplumun tehlikeye atılması adına kullanılması geçerli bir düşünce değildir.¹³²

Birleşik Krallık'ta konuşma özgürlüğü, parlamento faaliyetlerine katılan herkese, dolayısıyla da hem meclis üyelerine hem meclis görevlilerine hem de parlamento faaliyetlerine katılan kimselere uygulanmaktadır.¹³³

Westminister parlamento bağışıklığının kapsamının belirlenmesinde ortaya çıkan en büyük zorluk, kavramın belirsiz terimlerle ifade edilmiş olmasıdır. Bununla birlikte bu durum bir esneklik aracı olarak yorumlanmıştır. Ayrıcalığın belirsiz kalması, tehlikeli boşluklara daha az duyarlı olması, yeni durumlara adapte olmaya devam edebilmesi ve korumanın daha iyi olması sonuçlarını doğurur. Ayrıca bu sayede, olağandışı şartlara uyarlanabilme konusunda da pratik bir alan sağlar.¹³⁴

Parlamento bağışıklığı, milletvekillerinin yasanın uygulanmasından muaf tutulması gibi son derece tartışmalı bir konuyu düzenleyen bir alandır. Çünkü bazı durumlarda, yasanın uygulanmaması, bir taraftan keyfi bir durum yaratıldığı şeklinde anlaşılabilmekte, diğer taraftan ise vatandaş haklarını tanımlama ve korumakta güçlükler yaratmaktadır.¹³⁵

Westminister parlamento bağışıklığı yasasının en önemli bileşeni, 1689 Haklar Yasası'nın 9. maddesine dayanmaktadır.¹³⁶

Erksine May'in de belirttiği üzere, Haklar Yasası'nın 9. maddesi, bir üye onur kırıcı veya duygulara yönelik de olsa tartışmaya uygun gördüğü her şeyi söyleyebildiğini ve bu üyenin söylemiş olduklarından dolayı herhangi bir şekilde tutuklanamayacağını veya sorgulanamayacağını belirtmektedir. Bunun anlamı,

---

¹³² Hardt, s. 98.

¹³³ Robert Myttenaere, "The Immunities of Members of Parliament", *Constitutional and Parliamentary Information*, s. 104.

¹³⁴ Hardt, s. 99.

¹³⁵ Hardt, s. 100.

¹³⁶ Hardt, s. 102.

parlamento toplantılarında söylenen sözlerin, parlamento kovuşturmaları olarak nitelendirilen eylemler vasıtasıyla cezalandırılmayacağıdır. Parlamentoda söylenen sözlerin, hakaret, karalama, iftira içermesi durumunda, mahkemeler konuyla ilgili olarak bir karar alamazlar.¹³⁷

Bununla birlikte, 9. madde parlamento dışı hukuki alanla ilgili olarak bir bağışıklık yaratır. Bunun anlamı konuşma, tartışma ve kovuşturmalar parlamento hukukunu ilgilendirdiğinden dolayı parlamentonun usul kurallarına tabi olmalarıdır. Dolayısıyla da bunlar, parlamento yasalarına göre cezalandırılabilirler. Ancak 1695 Parlamento Seçim Yasası, 1801 Avam Kamarası Yetkisizlik Yasası ve 1866 Parlamento Yeminleri Yasası gibi bazı yasaların kapsadığı alanlarda imtiyaz tanınmamaktadır. Bu düzenlemelerden de anlaşılacağı üzere 9. maddenin uygulama alanı oldukça geniştir. Bu durum ise, dokunulmazlığın kapsamının belirlenmesi ve tanımlanması sorununu ortaya çıkarmaktadır.¹³⁸

Parlamente işlemler ile parlamente işlem olmayan şeyleri belirlemek oldukça zordur. Bundan dolayı, bağışıklıkla ilgili bir işlemin ne olduğu konusunda kesin bir fikir oluşturabilmek için birkaç soruya cevap verilmelidir: Parlamente işlemler mekânsal bir kavramda mı gerçekleştirilir? Eğer öyleyse, bir hareketin veya bir olayın, parlamentonun anayasal göreviyle ilişkili olduğuna dair bir yasa var mıdır? Dahası, parlamentonun dışında bir yer nasıl tarif edilmelidir? Parlamento dışı kavramı, kamuya açık tartışmaları veya medya yayınlarını kapsar mı? Suçlama ve sorgulama kavramları tam olarak ne anlama gelmektedir? Bu durum, parlamentodaki bir işlemin, örneğin orada yapılan bir konuşmanın, mahkemede delil olarak kullanılabilceği durumlarla ilgili olabilmektedir.¹³⁹

Parlamento dışı alanlar terimi, 9. maddenin ifade metninin yetersiz olduğunun bir başka örneğidir. Parlamente İmtiyazlar Ortak Komitesi de, maddeyi parlamento dışında herhangi bir yer olarak algılamanın anlamsız olduğunu, böyle bir algının, medyada bir konunun özgürce tartışılmasını olanaksız hale getireceği ve halkın da bu

---

¹³⁷ Hardt, s. 102.

¹³⁸ Hardt, s. 103.

¹³⁹ Hardt, s. 104.

tartışmalardan habersiz hale geleceğini, dolayısıyla böyle bir anlamın çıkarılmasının doğru olmadığını belirtmiştir.¹⁴⁰

Şu ana kadar, parlamenter işlemler yasal olarak tanımlanmamıştır. Parlamenter işlem teriminin aslında Westminster Sarayı'nda gerçekleşen her olayı ya da eylemi kapsamış olup olmadığı konusunda tartışmalar yaşanmıştır. Aynı zamanda, modern çağlarda, parlamento binası dışında gerçekleşen olayların veya eylemlerin parlamentoya yakın ilişkili bir görev ya da bir üyenin parlamenter görevi olarak nitelendirilmesi alışıldık bir durumdur. Erksine May'e göre, parlamenter işlemler, teknik bir parlamento dönemi olarak genellikle kamaralarca alınan toplu kararları şeklindeki bazı yasal işlemlerdir. Ek olarak, işlemler, çeşitli faaliyet biçimlerini, gerekli süreçleri ve bu eylemlerde yer alan katılımcıları içermelidir. Bu durum, mantıklı olarak her türlü işlemin parlamento binası altında, başka bir ifadeyle Westminster Sarayı'nda gerçekleşmesinin mümkün olmadığını ortaya koymaktadır.¹⁴¹

İngiliz parlamentosunda üyelerin tutuklanmama konusundaki ayrıcalıkları 1340'larda kabul edilmiştir. Söz konusu bu bağışıklıklar sadece sivil konularla sınırlandırılmış ve kapsamı yasalarla belirlenmiştir. İfade hürriyetinde olduğu gibi tutuklanmama ayrıcalığında da üyelerin şahsi istekleri doğrultusunda vazgeçmeleri mümkün değildir.¹⁴²

Tutuklanmama ayrıcalığı, ceza davalarında uygulanmamakta, ancak hukuk davalarında uygulanmaktadır. Ancak her iki kamaranın bir üyesinin cezai bir suçlamayla tutuklanması durumunda ilgili daire tutuklama ve suçlamanın niteliği hakkında derhal bilgilendirilmelidir. Mahkemenin bir parlamento üyesine hapis cezası vermesinde de durum aynıdır. Bir kimsenin tutukluluk halindeyken parlamento üyesi seçilmesi durumunda ise bu şekilde bir bildirim gerek yoktur. Parlamento ise, üyenin üyeliğinin devam etmesini isteme hakkına sahiptir. Üye, herhangi bir zamanda

---

¹⁴⁰ Hardt, s. 111.

¹⁴¹ Hardt, s. 104.

¹⁴² Yi, s. 6.

mahkeme yoluna gitmeyi seçerse, resmi izin olup olmaksızın dilediğinde bunu yapabilir.¹⁴³

Tutuklanmama imtiyazı, bugün için, çoğunlukla parlamento tarihinin çok erken zamanlarında rol oynamış bir tarihi eser olarak görülse de hiçbir zaman tamamen kaldırılmamıştır. Birkaç defa tamamen kaldırılması teklif edilmiş ve son olarak 1999’da Ortak Komite tutuklanmama ayrıcalığını “aykırı ve değersiz” olarak nitelendirmiştir.

İngiliz hukuk geleneğinin doğası gereği, mutlak bir tanımlama yapılması ihtiyacı ortaya çıkmamıştır. Yasada belirsizliğin yararlı olduğu ve esneklik açısından da daha olumlu karşılandığı için, kesin bir tanımlama yapılması gereği duyulmamıştır. Ayrıca ne Lordlar Kamarası ve Avam Kamarası, ne de kraliyet ve mahkemeler ortaya bir tanım koymak için yeterli yetkiye sahip değillerdi. Bir bakıma ironi teşkil eden bu durum, diğer sistemlerin yapay olarak yarattıkları kurumlar arası kontrolleri ve dengeleri korumayı amaçlayan ani anayasal güç ayrılıklarının tam olarak yaşanmamış olması gerçeğine dayanmaktadır.¹⁴⁴

Sonuç olarak bağışlıklar bir ilkedен, yani parlamentonun iç işleri üzerinde özerk olarak karar verdiği ve anayasal görevlerini engellenmeden, etkili bir şekilde gerçekleştirmesinin sağlaması olgusundan kaynaklanmaktadır. En önemli bağışlıklar Haklar Bildirgesinin 9. maddesinde karşımıza çıkmaktadır. Buna göre; parlamentodaki işlemler hiçbir kimse veya kurum tarafından parlamento dışında sorgulanamaz ve bunlardan dolayı kimse suçlanamaz. Bu bağışlıkların kapsamı, tüzükler, içtihatlar ve parlamentonun kendi yorumlamalarıyla giderek kısıtlansa da, temel olarak bağışlıkların varlığı devam etmektedir. Kesin sınırları belli olmamasına rağmen, parlamentodaki işlemler, her şeyden önce parlamento tartışmaları içinde söylenen her sözü ve bu tartışmalara katkıda bulunan her türlü yazılı belgeyi içermektedir. Kökleşmiş bir kural olarak, olası bir işlem parlamentonun temel görevlerine ait konularla ne kadar bağlantılı ise, söz konusu işlemin Haklar Bildirgesi 9. maddesi kapsamına girme olasılığı da o kadar yüksektir. Ek olarak, Westminster

---

¹⁴³ Hardt, s. 119.

¹⁴⁴ Hardt, s. 125.

Sarayı'nda yer almayan konuşma ve tartışmalar genelde imtiyaz sahibi olmamakla birlikte, parlamentonun coğrafi bir alan olarak imtiyaz uygulamalarında yüksek bir önemi kalmamıştır.¹⁴⁵

Birleşik Krallık'ta yasama dokunulmazlığı oldukça sınırlıdır, sadece hukuk davaları için geçerlidir ve sadece tutuklama ve hapsedilmeye karşı koruma sağlar. Üstelik tutukluluk ve hapis cezasından muafiyet, mahkemeye hakaret olması gibi bir durumda uygulanmamaktadır. Bir hukuk davasından dolayı hapis cezası verilmesi çok nadir olduğundan uygulamada bu çeşit bir bağışıklık önemini yitirmiştir. Parlamento üyeleri, cezai konulardan dolayı bağışıklığa sahip değildirler ve bu nedenle de muafiyetlerin kaldırılmasına ilişkin herhangi bir şart veya usul bulunmamaktadır.¹⁴⁶ Örneğin, bir milletvekili suç sayılabilecek bir meclis konuşmasını öteki konuşmalardan ayrı olarak yayınlarsa, sorumlu olur. Olayları maddi menfaat karşılığı kullanan milletvekilleri hakkında şiddetli ceza müeyyideleri vardır.¹⁴⁷

Aslında parlamento üyelerinin mahkemelere tanık olarak çağırılması mümkündür. Ancak üyeler, meclis başkanı tarafından mahkemeye üyenin mecliste bulunmasının gerekli olduğunu bildirmesi halinde tanıklık yapmaktan kaçınabilirler.¹⁴⁸

İngiliz parlamentosundaki yaygın uygulamalar parlamento dışı bir prosedür yerine parlamento içi bir prosedürün tercih edildiğini göstermektedir. Bir parlamento üyesine yönelik olarak uygulanabilecek yaptırımlar kapsamlıdır. Bu yaptırımlar üyeliğin feshi ve hatta üyenin hapsedilmesini de içermesine rağmen uygulamada son derece nadiren görülür (Meclisin bir parlamento üyesine hapis kararı vermesi en son 100 yıl önce gerçekleşmiş ve son olarak üyeliğin sona erdirilmesi kararı 1950'lerde gerçekleşmiştir). Bu tür işlemlerin nadir olması, parlamento üyelerinin bu yaptırımların tehdidi altına girmeden, meclisin kararını beklemek yerine istifayı tercih etmelerinden kaynaklanmaktadır. Uygulamaya bakıldığında meclisin iç işleri ile ilgili

---

¹⁴⁵ Hardt, s. 125.

¹⁴⁶ Yehudit, GALILI, Dan, LAHAV; Background Document on: Parliamentary Immunity –Members of Parliament Inviolability – Comperative View, İngilizceye Çeviren: Susan Hattis ROLEF, Mayıs 2003, s. 19.

¹⁴⁷ Kubalı, s. 396.

¹⁴⁸ Galili; Lahav, s. 19.

İngiliz hukuki geleneklerine dikkat edilmelidir. Bu geleneğe göre, meclis, dokunulmazlık konusundaki usullerde dâhil olmak üzere, meclisin işleyişi ile ilgili konularda özerk bir konumdadır.¹⁴⁹

Parlamentar muafiyetlerin kaldırılması yönündeki herhangi bir başvuru için parlamento tüzüğünde, teamüllerde veya kanunlarda bir hüküm bulunmamaktadır. Bunun nedeni, Yüksek Mahkeme'nin kurucu parçası olan Lordlar ve Avam Kamaralarının parlamento görevlerini yerine getirmelerini sağlamak ve her bir Kamaranın dokunulmazlığın kaldırılması kararını ayrı ayrı kendi içlerinde görüşmelerine olanak sağlamaktır.¹⁵⁰

C. Fransa'da Yasama Dokunulmazlığı

1. Fransa'da Yasama Dokunulmazlığının Felsefi Temelleri

a) Fransız İhtilali Öncesi Yasama Dokunulmazlığı

Fransa'da devrim öncesinde, mutlak monarşi yönetimi bulunmaktadır. Mutlak monarşi, yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin kralda toplandığı, dolayısıyla da kralın saltanat haklarının yasal bir sınırlamaya tabi tutulmadığı bir yönetim biçimidir. Bu hükümet sisteminde kral, tek ve en yüksek otorite konumundadır. Kral kanun koyma, kanunları uygulama ve ortaya çıkan uyuşmazlıkları çözme yetkilerine sahiptir. Kralın bu yetkileri tek başına kullanması mümkün olmadığından ona yardımcı olan bir takım memurlar bulunmaktadır. Ancak bu görevlilerin tamamı kral tarafından atandığı gibi kral karşısında hiçbir bağımsızlıkları da bulunmamaktadır. Kral, iktidarının kaynağını Tanrı'da görmesi sebebiyle, onun hükümlerlik hakları hiçbir dünyevi sınıra tabi değildir, yani mutlaktır.¹⁵¹ Fransa'da teorik olarak iktidar kralın tekelinde olmakla birlikte, kral bu gücünü din adamları ve soylularla yapmış olduğu ittifakla yürütmekteydi. XIV. Louis, soylulara ve din adamlarına yönelik olarak yayımlamış olduğu emirnamede, kralın kutsal İncil üzerine yemin ederek, mevcut durumu her daim devam ettireceği, ayrıcalıklara, muafiyetlere, özgürlüklere, örf ve adetlere zarar

¹⁴⁹ Galili; Lahav, s. 19.

¹⁵⁰ Allen, s. 102.

¹⁵¹ Muhammet Emin Ruhi, *Fransız Devrimi'nden İki Portre: Sieyes ve Robespierre*, s. 13-14.

verilmeyeceği belirtilerek, din adamları ve soylulara dayalı hiyerarşik düzeni koruyacağını taahhüt etmiştir.¹⁵²

Krala yardımcı kurumlardan birisi olan, danışma organı niteliğindeki Etats Generaux üyelerinin, devrim öncesinde herhangi bir dokunulmazlığa sahip oldukları söylenemez. Çünkü kanun, sadece kralın istediği şekilde düzenlenmekteydi. Bu anlamda, mutlak monarşinin doğası gereği, yasaya tabi olmayıp yasanın kendisi olan kralın dışında herhangi bir bağımsızlığın varlığı söz konusu değildi. Bununla birlikte “etats” Ortaçağ “curia legis”inden doğmuş meclislerden biriydi ve bunlar birlikte kral konseyini oluşturmaktaydı. Bu nedenle temsilciler kraldan sonra gelen organın üyeleri olarak görülmekteydiler ve kralın danışmanları olarak özel bir takım haklardan yararlanmaktaydılar. Söz konusu haklar asgari düzeyde olmakla birlikte, meclis oturumunun başlangıcından 15 gün önce, oturum süresi boyunca ve oturumun bitmesinden sonraki 15 gün boyunca “etats” üyelerine karşı kovuşturmaların askıya alınmasıyla sınırlıydı. Kovuşturmanın askıya alınmasını geçersiz kılma kararı vermeye yetkili makam ise “conseil d’etat” idi. Bu noktada, Fransa örneğindeki “conseillers du roi” (kralın danışmanları) ile erken dönem İngiliz parlamentosunda kralın danışmanları olarak görev yapan Lordların benzerliği göze çarpmaktadır. Ancak Fransa’da bu ayrıcalıklı statü iki ülkenin anayasal gelişiminde aldığı farklı yollar nedeniyle İngiltere ile aynı çizgide gelişmemiştir. Sonuç olarak, “Etats Genereux” Fransız Devrimi arifesinde yeniden toplandığında, geleneksel ve monarşik temsil kavramına bağlı kaldı. Bunun durum, hükümdarın danışmanı olarak milletvekillerinin dokunulmazlıktan ziyade, kral danışmanları olmaları nedeniyle asgari düzende bir korumadan yararlanmalarını gerektirmişti.¹⁵³

Fransız Devrimi sırasında, ulusun temsilcilerinden oluşan Ulusal Meclis kuruldu. Bu meclis kendisini Fransız kurucu meclisi olarak ilan etti ve kralın engellemelerine rağmen, mutlak monarşiyi bağlayıcı bir anayasa kabul edilene kadar mücadele edeceklerini açıkladılar. Hükümdara karşı açıkça bir sadakatsizlik olan bu eylemler sonucunda meclis üyelerine birçok saldırı düzenlenmişti. Meclis saldırılar

---

¹⁵² Ruhi, s. 18-19.

¹⁵³ Hardt, s. 138.

karşısında, halkın temsilcileri olduklarından dolayı görevi bırakmayı reddetti. Bu noktada meclis üyelerinin kraliyet müdahalelerine karşı korunması konusundaki ihtiyaç ortaya çıkmıştır. Meclis üyelerine bağımsızlık getirilmesi yönündeki çabalar nihayetinde 23 Haziran 1789'da çıkarılan kararnameyle, üyelerin oturum sırasında ya da sonrasında söyledikleri herhangi bir öneri, görüş ya da konuşma için kovuşturulamamaları ve tutuklanamamaları şeklinde sonuç vermiştir.¹⁵⁴

b) 1789 ve 1790 Kararnameleri

23 Haziran 1789 yılında, Fransız Ulusal Meclisi tarafından çıkarılan kararnameyle, parlamenterlerin kişisel dokunulmazlıklarının olduğu kabul edilmiştir. Ayrıca bir parlamenter hakkında, Fransız Genel Meclisi'nde verdiği oy, açıkladığı düşünceden dolayı tutuklanamayacağı ve milletvekilini hürriyetinden alıkoyma yönünde bir fiilde bulunan kimsenin çok ağır bir suç işlediği için vatan haini olduğu kararlaştırılmıştır.¹⁵⁵

Söz konusu kararname, Ulusal Meclis'teki konuşmalarla sınırlı olarak belirlenmiş, buranın dışarısında olan olaylar kapsama alınmamıştır. Yani meclis üyelerine sorumsuzluk tanınmış ancak dokunulmazlık tanınmamıştır. Dokunulmazlık hakkı, 26 Haziran 1790 tarihli kararname ile tanınmış ve bu kararnamenin özü günümüze kadar devam etmiştir. 1790 tarihli kararname ile meclis üyelerine karşı, yapmış oldukları konuşmaların ötesinde bir yargılama önlemi getirilerek, mahkemelerin soruşturma ve kovuşturma yapmalarına izin verilmiş, ancak tutuklanma kararının meclis onayı olmaksızın hüküm ifade etmeyeceği kararlaştırılmıştır.¹⁵⁶

1789 ve 1790 tarihli kararlar, Fransız bağımsızlık sisteminin tarihsel temellerini oluşturmaktadırlar. Kararnamelerle, meclis üyesi olan bir kimsenin, konuşmaları için herhangi bir soruşturma veya kovuşturma başlatılıp, tutuklanamayacağı belirtilmiştir.¹⁵⁷

---

¹⁵⁴ Hardt, s. 141.

¹⁵⁵ Akyürek, s. 19.

¹⁵⁶ Hardt, s. 141.

¹⁵⁷ Hardt, s. 142.

c) 1791 Anayasası

Fransa’da 3 Eylül 1791’de yeni anayasanın kabul edilmesiyle, ulusal egemenlik ve kuvvetler ayrılığı ilkelerine dayanan meşruti monarşiye geçilmiştir.¹⁵⁸ Kabul edilen 1791 Anayasası ile, iktidarın kral, mülk sahipleri ve sınırlı seçmenler tarafından seçilmiş yasama meclisi üyeleri arasında paylaşıldığı, bir anayasal meşruti monarşi sistemi kurulması planlanmış, ancak bu rejim 1 yıldan daha az bir süre ayakta kalabilmiş ve daha sonra cumhuriyet rejimine geçilmiştir.¹⁵⁹

Yasama dokunulmazlığı bir anayasal kurum olarak ilk defa meşruti monarşi düzenini benimseyen 1791 Anayasası’nda yer almıştır. Bu anayasanın 7. maddesiyle temsilcilerin dokunulmazlık hakları olduğu ve yaptıkları, yazdıkları ya da temsilcilik görevleri ile ilgili eylemleri ve söylemleri nedeniyle sorgulanamayacakları, tutuklanamayacakları veya yargılanamayacakları kabul edilmiştir.¹⁶⁰ Bu madde uyarınca, temsilciler hakkında, görevleri esnasında tutuklama kararı verilebilmektedir. Ancak bu karar gecikme olmaksızın yasama organına bildirilmelidir. Kuvuşturmanın devam etme şartı ise yasama organının, yasaya aykırı davranıldığı yönündeki görüşüdür.¹⁶¹ Kısaca, tutuklama kararı verilebilmesi yasama organının bu yöndeki iznine bağlanmıştır. 1791 Anayasası’nın 51. maddesi uyarınca, dokunulmazlık, milletvekilliği seçimlerinin ilanı ile başlayıp, milletvekilliği sıfatının sona erdiği günü takip eden bir ay boyunca geçerlidir. Ayrıca, anayasanın 53. maddesi hükmü uyarınca, üyenin suçlanmasına yönelik olarak, ithamların yeterli olup olmadığına meclis karar vermektedir.¹⁶² Böyle bir yetki tanınmış olması, meclisi yargıç konumuna getirmiştir.¹⁶³ Sonuç olarak 1791 Anayasası, meclis üyelerinin ihtiyaç duyduğu bağımsızlık sisteminin eksikliğini ortadan kaldırmıştır.

d) Konvansiyon Dönemi

Meşruti monarşi rejimini öngören 1791 Anayasası, 10 Ağustos Ayaklanması sonucu kralın tutuklanarak, anayasanın askıya alınması yanında cumhuriyete

---

¹⁵⁸ Ruhi, s. 111.

¹⁵⁹ Ruhi, s. 213-214.

¹⁶⁰ Negoită, s. 64.

¹⁶¹ Parliamentary Immunity in the Member States..., s. 8.

¹⁶² Hardt, s. 143.

¹⁶³ Kırathlı, s. 74.

geçilmesi düşüncesiyle birlikte yeni bir anayasa yapmak üzere bir konvansiyon meclisi seçilmesine karar verildi. Kralın hapse girmesiyle 1791 Anayasası işlevsiz hale gelmişti. Adını Amerika’da sadece anayasa yapmakla yetkili kurucu meclisten alarak oluşturulan Konvansiyon Meclisi, bir yandan ülkeyi yönetecek, bir yandan da yeni bir anayasa yapacaktı. Bu yeni meclis genel oy ilkesi esasına göre belirlenmiş ve 750 üyeden oluşmaktaydı.¹⁶⁴

Fransa’da Konvansiyon Meclisi döneminde (1792-1795), suçluların cezalandırılmasında, halkın temsilcisi ile diğer vatandaşlar arasında ayrım yapılamayacağı gerekçesiyle, parlamenter muafiyetler kaldırılmıştır.¹⁶⁵ Bu dönemde anayasanın askıya alınmış olması sebebiyle hukuki koruma sistemlerinin de geçersiz bir hal aldığı söylenebilir.¹⁶⁶

e) 1793 Anayasası

Konvansiyon Meclisi döneminin başlarında iktidar ılımlıların elindeydi, ancak kısa süre sonra bu iktidar Jakobenlerin eline geçmiştir. Jakobenlerin vesayeti altındaki mecliste 1793 Anayasası kabul edilerek halkoyuna sunulmuştur. Bu anayasanın savaş sonrasında olağan koşullara döndükten sonra yürürlüğe gireceği öngörülmüş, ancak başlangıçta bu durumun gerçekleşmemesi ve anayasal düzene geçiş sürecinde ideal düzen bakımından uygun görülmemesi sebepleriyle hiçbir zaman yürürlüğe konulmamıştır.¹⁶⁷

1793 Anayasası ile, 1791 Anayasası’ndaki üyelerin suçlanması hususunda ithamın yeterli olup olmadığına meclisin karar vermesi hükmü düzenlenerek, kovuşturma işlemleri yapılması hususunda meclise sadece izin verip vermeme yetkisi tanınmıştır.¹⁶⁸

---

¹⁶⁴ Ruhi, s. 259-260.

¹⁶⁵ Kıratlı, s. 74.

¹⁶⁶ Hardt, s. 147.

¹⁶⁷ Ruhi, s. 290.

¹⁶⁸ Kıratlı, s. 74.

f) 1799 Anayasası

9 Kasım 1799'da Napoleon Bonaparte, hükümet darbesi gerçekleştirerek ve Konsüllük yönetimini kurarak kendisini tüm siyasal güçlere sahip Birinci Konsül seçirmiştir. Hazırlanan yeni anayasa, cumhuriyet rejimi görünümlü fiili bir diktatörlük rejimine yol açmıştır.¹⁶⁹

1799 yılında Napoleon Bonaparte'ın darbesi sonrası kabul edilen anayasa ile dokunulmazlık sistemi, Muhafazakar Senato, Tribunate, yasama meclisi üyeleri ve Danıştay üyelerini kapsayacak şekilde belirlendi. 1799 Anayasası, sorumsuzluk ve dokunulmazlığı birlikte kabul etmekle birlikte, dokunulmazlık ancak meclis üyelerinin kovuşturulmasına izin verilmesi ile sınırlıydı.¹⁷⁰

g) 1814 Anayasal Şartları

1814 yılında Napolyon'un sürgün edilmesinden sonra, kralın güçlü bir konumda bulunduğu, çift meclisli (Senato (Chamber of Peers) ve Temsilciler Meclisi (Chamber of Deputies of the Department)) anayasal monarşi düzeni oluşturuldu. Bu sistem kraliyet egemenliğine dönüş olarak görülmekle birlikte, kralın anayasaya tabi olması sebebiyle mutlak monarşik yönetim söz konusu değildir. Yine bu sistemde, her iki meclisin üyelerine de dokunulmazlık tanınmış olmakla birlikte, Temsilciler Meclisi üyeleri için, dokunulmazlık süresi oturum sırasında ve oturumu takip eden 6 hafta boyunca geçerliydi. Buna karşın Senato üyeleri doğrudan kral tarafından atanmakta ve dokunulmazlık konusunda, Temsilciler Meclisi üyelerinde olduğu gibi herhangi bir süre sınırlamasına tabi değillerdi.¹⁷¹

h) 1848 Anayasası

Monarşi düzeni 1848 Devrimi ile sona erdi ve yeni bir anayasa hazırlamakla görevlendirilen yeni bir kurucu Ulusal Meclis seçildi. Hazırlanan anayasa meclis tarafından kabul edilerek 4 Kasım 1848'de yürürlüğe girmiş ve Fransa'da II. Cumhuriyet dönemine geçilmiştir. Bu anayasayla, 3 yıl için genel oyla iş başına gelen

---

¹⁶⁹ Ruhi, s. 479.

¹⁷⁰ Hardt, s. 155.

¹⁷¹ Hardt, s. 156-157.

Ulusal Meclis'in oluşturduğu tek meclisli bir parlamento düzenine geçilmiştir. II. Cumhuriyette parlamento dokunulmazlığına ilişkin olarak düzenlenen anayasal hükümler neredeyse modern biçimine ulaşmıştır. Parlamento dokunulmazlığını düzenleyen anayasanın 36. maddesiyle, halkın temsilcilerinin dokunulmazlıkları olduğu, Ulusal Meclis'te ifade ettikleri görüşleri nedeniyle, haklarında soruşturma açılmayacağı, suçlamada bulunulamayacağı ya da herhangi bir zamanda yargılanamayacakları kabul edilmiştir. Buna ek olarak anayasanın 37. maddesiyle, tutukluluk hali dışında, milletvekillerinin cezai konularda tutuklanamayacakları veya meclisin kovuşturma izni olmaksızın yargılanamayacakları kabul edilmiştir. Ayrıca, tutuklu birinin milletvekili seçilmesi halinde, savcılığın kovuşturma işlemlerinin devam etmesine yönelik olarak meclisten izin alması gerektiği kabul edilmiştir.¹⁷²

Özünde, bu anayasal hükümler yoluyla meclis üyelerine, modern anlayış bakımından, parlamentoda ifade etmiş oldukları görüşleri nedeniyle kovuşturulamayacakları hükmü ile sorumsuzluk, devam eden düzenlemeler bakımından da dokunulmazlık tanınmıştır. 1814 yılındaki düzenlemeyle Temsilciler Meclisi'ne oturum süresi ve takip eden haftalarla sınırlı şekilde tanınmış olan dokunulmazlık kurumuna yönelik olarak 1848 Anayasası herhangi bir süre sınırı belirtmemiştir. Bu durum, bağımsızlığın zamansal kapsamının sınırlandırılmasında bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁷³

i) 1875 Anayasası

16 Temmuz 1875 Anayasası ile Ulusal Meclis ve Senato üyelerinin görev süreleri boyunca kullandığı oylardan ve ortaya koydukları düşüncelerden dolayı meclis izni olmaksızın tutulamayacakları ve yargılanamayacakları, ancak suçüstü halinin bunun istisnası olduğu kabul edilmiştir.¹⁷⁴ 1875 Anayasası'nın 13. maddesine göre, *"her iki meclisin üyeleri, ifade ettikleri görüşleri veya görevlerini yerine getirirken vermiş oldukları oylar temel alınarak kovuşturulamaz veya soruşturulamazlar."* 14. madde uyarınca, *"oturum süresince hiçbir meclis üyesi, üye*

---

¹⁷² Hardt, s. 158.

¹⁷³ Hardt, s. 158.

¹⁷⁴ Ali Fuat, Başgil, "Teşrii Masuniyet Meselesi", *İÜHF*, s. 4.

*olduğu meclisin izni olmaksızın ceza davalarında kovuşturulamaz veya tutuklanamazlar. Meclis üyesinin gözaltına alınması veya kovuşturulması, oturum sırasında meclisin talep etmesi durumunda tüm süre boyunca askıya alınır.”*¹⁷⁵

j) Vichy Rejimi

III. Cumhuriyet (ya da anayasanın etkinliği), Ulusal Meclis'in tüm anayasal yetkiyi Mareşal Petain'e devrettiği 10 Temmuz 1940 tarihli Anayasanın kabulüyle sona ermiştir. Bu anayasa ile Petain'e, devletin tüm fonksiyonlarını kendinde toplama yetkisi verilmiş ve Petain de her iki meclisi süresiz olarak dağıtan 3 anayasa değişikliğine karar vermiştir. Fransa'da parlamento bu şekilde II. Dünya Savaşı'nın geri kalanı boyunca kaldırılmış, dolayısıyla da parlamento dokunulmazlığı kurumu etkisiz kalmıştır. 1875 Anayasası'nın 13. ve 14. maddeleri teknik olarak yürürlükte kalmakla beraber, Parlamento üyelerinin sözleri ve oylarından sorumlu olmadığını ortaya koyan 13. madde, parlamentonun hareketsiz durumda olması sebebiyle etkisiz hale gelmiştir. Aynı şekilde parlamentonun askıya alınmış olması dolayısıyla 14. maddede belirtilen dokunulmazlık kurumu da uygulama imkânını kaybetmiştir.¹⁷⁶

k) 1946 Anayasası ve 1954 Değişikliği

13 Ekim 1946'da, referandum sonucu kabul edilen yeni anayasayla, Ulusal Meclis ve Cumhuriyet Konseyi'nden (III. Cumhuriyet'te Temsilciler Meclisi ve Senato'ya karşılık gelen) çift meclisli bir sistem kabul edilmiştir. 1875 Anayasası'nda olduğu gibi, 1946 Anayasası da (IV. Cumhuriyet Anayasası) dokunulmazlık rejimini kabul ederek, yasama organını sistemde daha güçlü bir konuma getirmeyi hedeflemiştir.¹⁷⁷

Anayasanın 21. maddesine göre, *“hiçbir parlamento üyesi, görevlerini yerine getirirken verdikleri oylara ve ifade ettikleri görüşlere dayanılarak kovuşturulamaz, soruşturulamaz, tutuklanamaz, gözaltına alınamaz veya yargılanamaz.”*

---

¹⁷⁵ Hardt, s. 159.

¹⁷⁶ Hardt, s. 161-162.

¹⁷⁷ Hardt, s. 162.

1946 Anayasası, 1875 Anayasası'ndaki düzenlemeyi benimsemekle birlikte, dokunulmazlığın milletvekili sıfatının sona ermesine kadar geçerli olduğunu kabul etmiştir. 1954 yılında birtakım değişiklikler gerçekleştirilerek, dokunulmazlığın meclisin toplantı süresi ile sınırlı olduğu kabul edilmiştir.¹⁷⁸ Bununla birlikte söz konusu değişikliklerle, toplantı süresi dışında tutuklanan bir meclis üyesinin, mensup olduğu meclis tarafından dokunulmazlığı kaldırılmadıkça başkasına vekâlet vererek oy kullanabileceği, meclis toplantılarının açılışından itibaren 30 gün içinde dokunulmazlığı kaldırılmazsa tutuklanan üyenin kendiliğinden serbest kalacağı ve toplantı süresi dışında mensup olunan meclisin onayı olmaksızın hiçbir üyenin tutuklanamayacağı, ancak suçüstü, izin verilen kovuşturmalar ve kesinleşmiş mahkûmiyet hallerinin bundan istisna olduğu kararlaştırılmıştır.¹⁷⁹ Nitekim 22. madde bu durumu şöyle belirtmiştir: “*“meclis oturumu süresi boyunca herhangi bir meclis üyesi, üyesi olduğu meclisin izni olmaksızın, suçüstü hali hariç olmak üzere, ceza davalarında kovuşturulamaz veya tutuklanamaz. Meclis oturumunun dışında tutulan parlamento üyeleri hakkında, üye olunan meclisin dokunulmazlığın kaldırılmasına karar vermediği sürece oylama yapılabilir. Oturumun açılmasından itibaren 30 gün içinde dokunulmazlığın kaldırılması kararı verilmez ise tutuklanan milletvekili kanunun uygulanmasıyla serbest kalır. Suçüstü hali, kovuşturulmasına izin verilen durumlar veya kesin mahkûmiyet kararları dışında hiçbir parlamento üyesi, oturum süresi dışında, üyesi olduğu meclisin izni olmaksızın tutuklanamaz. Meclis üyelerinin tutuklanması veya kovuşturulması, üyesi olduğu meclisin talep etmesi halinde askıya alınır.*”¹⁸⁰

D) 1958 Anayasası ve 1995 Değişikliği

IV. Cumhuriyeti sona erdiren ve bugün halen uygulanmakta olan dokunulmazlık rejimini ortaya koyan¹⁸¹ 1958 Anayasası da, dokunulmazlığın toplantı süresi boyunca olduğunu, toplantı süresi dışında bir üyenin tutuklanma kararını meclis onayına bırakmış ve suçüstü halini bunun istisnası olarak kabul etmiştir. Yine bu anayasada,

¹⁷⁸ Aktaş, *Yasama Dokunulmazlığı*, s. 12.

¹⁷⁹ Kıratlı, s. 75.

¹⁸⁰ Hardt, s. 163.

¹⁸¹ Hardt, s. 163

parlamento üyelerinin toplantı süresi dışında izin verilen bir kovuşturma ve kesinleşen mahkûmiyet kararları hariç olmak üzere, mensup olduğu meclisin başkanlık divanının onayı olmadıkça tutuklanamayacağı kabul edilmiştir. Son olarak 1958 Anayasası, parlamento üyesinin tutuklanmasının mensup olduğu meclisin isteği üzerine ertelenebileceği kuralını da kabul etmiştir.¹⁸²

1958 Anayasasındaki dokunulmazlık kurumu, 1995 yılında değiştirilerek şu şeklini almıştır: *“Parlamentonun hiçbir üyesi, dâhil olduğu meclisin başkanlık divanının izni olmadıkça, bir cinayet veya cünha nedeniyle tutuklanamaz; üye hakkında, kişi hürriyetini kısıtlayan veya kaldıran bir tedbir uygulanamaz. Cinayet işlenirken yapılan suçüstü halinde ve kesinleşmiş cezaların infazında böyle bir izne gerek yoktur. Gözaltına alma, hürriyetin kısıtlanması veya kaldırılmasına neden olan tedbire tabi olma veya ceza davası, üyenin dâhil olduğu meclisin kararıyla toplantı dönemi boyunca askıya alınabilir.”*¹⁸³ Görüldüğü üzere, değişiklik öncesi izin verme yetkisi mecliste iken, yapılan değişiklikte bu yetki meclis başkanlık divanına verilmiştir. 1995 yılından önce parlamentolar hakkında soruşturma açılması parlamentonun iznine tabi tutulmuştu. Yapılan değişikliklerin ardından parlamento üyesi hakkında soruşturma açılabilmesi, evinde arama yapılabilmesi ve üyenin yargılanabilmesi sağlanmıştır. Bununla birlikte üyenin tutuklanması veya hürriyetini sınırlayıcı her türlü tedbirin uygulanması ise parlamentonun iznine bağlanmıştır.¹⁸⁴

1789 yılından bugüne Fransa’da yaklaşık 8 anayasa yürürlüğe sokulmuştur. Bu anayasalarda yer alan dokunulmazlık hükümleri büyük farklılıklar göstermekle birlikte, sorumsuzluk ve dokunulmazlık kurumları tekrarlanan bir tema olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁸⁵

Dokunulmazlık Fransa’da kesintilere uğrayarak gelişmiştir. Bu kesintilerin, yani Fransa’da dokunulmazlığın istikrarlı bir şekilde uygulanamayışının sebebi, yabancı bir

---

¹⁸² Kıratlı, s. 76.

¹⁸³ Aktaş, *Yasama Dokunulmazlığı*, s. 12.

¹⁸⁴ Gözler, “Yasama Dokunulmazlığı...”, s. 81.

¹⁸⁵ Hardt, s. 147.

ülkeden gelen kurumların, eşitlik, özgürlük, adalet gibi ilkelerle hareket eden Fransız ihtilalcileri üzerinde olumsuz bir etki yaratmış olmasıdır.¹⁸⁶

2. Fransa’da Parlamenter Bağışıklıkların Kapsamı

Fransa’da dokunulmazlık rejimi hakkındaki yürürlükte olan 4 Ekim 1958 Anayasası’ndaki düzenleme (m. 26) şu şekildedir:

“Parlamentonun hiçbir üyesi, görevini ifa ederken ileri sürdüğü fikirlerden ve kullandığı oylardan dolayı kovuşturulamaz, aranamaz, tutuklanamaz ve yargılanamaz.

Parlamentonun hiçbir üyesi, suç ve kabahatlerinden dolayı, ait olduğu meclisin izni olmaksızın, tutuklanamaz, hürriyetini kaldırıcı veya sınırlandırıcı tedbirlere tabi tutulamaz. Ancak ağır cezalı suç veya suçüstü hali yahut kesin mahkûmiyet durumlarında bu izin gerekli değildir.

Parlamentonun bir üyesi hakkında kovuşturma, tutuklama yahut hürriyetini kaldırıcı veya sınırlandırıcı tedbirler, ait olduğu meclisin kararıyla meclisin toplantı dönemi sonuna kadar ertelenir.

İlgili meclis gerektiğinde, yukarıdaki fıkranın uygulanmasına yönelik olarak ek bir oturum açmak için kendiliğinden toplanır.”¹⁸⁷

Maddeden anlaşıldığı üzere, parlamenterlere yönelik olarak iki katmanlı bir koruma sağlanmaktadır. Bunlardan birincisi, meclis üyelerinin ifade etmiş oldukları görüşleri ya da görev süreleri esnasında kullanmış oldukları oylardan dolayı haklarında soruşturma veya kovuşturma yapılamamasıdır. İkincisi ise, mensup olunan meclisin izni olmaksızın, parlamenterlerin cezai konularda hürriyetlerinden mahrum edilememesidir. Birinci koruma, muafiyetlerin sorumsuzluk boyutunu belirleyen düzenleme iken, ikinci koruma dokunulmazlık boyutunu düzenlemektedir. Dolayısıyla da, sorumsuzluk mutlak ve sürekli iken, dokunulmazlık parlamento oturumuyla sınırlandırılmıştır.¹⁸⁸

¹⁸⁶ Aktaş, *Yasama Dokunulmazlığı*, s. 11.

¹⁸⁷ [https://anayasa.tbmm.gov.tr/docs/Fransa-TR\(4.10.1958\).pdf](https://anayasa.tbmm.gov.tr/docs/Fransa-TR(4.10.1958).pdf) (Erişim Tarihi: 29.03.2017).

¹⁸⁸ Hardt, s. 130.

Fransa’da dokunulmazlık, meclis üyelerini, cezai işlemler dolayısıyla resmi görevlerini yerine getirmeleri adına yersiz kovuşturmalardan koruma amacını taşımaktadır. Fransız Anayasası, meclisin oturum süresi boyunca, herhangi bir meclis üyesinin, meclisin onayı olmaksızın ceza gerektiren bir suç nedeniyle gözaltına alınamayacağı veya tutuklanamayacağını belirtmektedir. Oturum süresi dışında ise, Meclis Başkanlık Divanı’nın izni olmadan hiçbir üye tutuklanamaz. Ancak bu kısıtlamalar, suçüstü hali ve kesin mahkûmiyet kararlarının verilmiş olması halinde uygulanmaz. Bunlarla birlikte, dokunulmazlık, meclis üyelerinin evlerinin aranmalarına ve mahkemelerde ifade vermelerine engel değildir.¹⁸⁹

a) Bağısıklıkların Zaman Bakımından Kapsamı

Sorumsuzluk ve dokunulmazlık, kişinin parlamento üyeliğine girdiği anda geçerli olur. Ulusal Meclis ve Senato üyeleri parlamentodaki oyları ve sözleri nedeniyle görev süreleri bitse dahi bunlardan dolayı sorumlu tutulamazlar. Nitekim Anayasanın 26. maddesinin ilk fıkrasında; *“Parlamentonun hiçbir üyesi, görevini ifa ederken ileri sürdüğü fikirlerden ve kullandığı oylardan dolayı kovuşturulamaz, aranamaz, tutuklanamaz ve yargılanamaz.”* denmektedir. Sorumsuzluk, kalıcı ve sürekli özelliği dolayısıyla toplantı dönemi ile sınırlı değildir. Buna karşın dokunulmazlık milletvekillerinin görev sürelerinin sona ermesiyle ortadan kalkar. Görev süresi biten milletvekili hakkında özgürlüğünden mahrum edici tedbirler uygulanabilir. Bir başka ifadeyle, dokunulmazlık görev süresi ile sınırlı olduğundan, bu süre zarfında geçerli olacak şekilde tutuklanmayı erteler. Anayasa’nın 26. maddesi 2. fıkrasında, *“Parlamentonun hiçbir üyesi, suç ve kabahatlerinden dolayı, ait olduğu meclisin izni olmaksızın, tutuklanamaz, hürriyetini kaldırıcı veya sınırlandırıcı tedbirlere tabi tutulamaz”* şeklinde belirtilen tutuklama ve hürriyeti sınırlayıcı tedbirlerin uygulanması yasağı oturum süresi boyunca geçerlidir.¹⁹⁰

Bağısıklıklar, bir kişinin Ulusal Meclis veya Senato üyesi haline gelmesi üzerine uygulanmaya başlandığı için, parlamento üyeliğinin başladığı anı belirlemek önemlidir. Görev süresinin bitmesiyle dokunulmazlık da ortadan kalkar. Bununla

---

¹⁸⁹ Galili; Lahav, s. 10.

¹⁹⁰ Hardt, s. 184.

birlikte, Senato için durum farklılık göstermektedir. Senato üyelerinin yarısı her üç yılda bir seçilmektedir. Yani tüm senatörlerin görev süreleri aynı anda başlayıp bitmemektedir. Seçim Kanunu'nun 7. maddesinde, senatörlerin görevlerinin, seçimleri takip eden olağan oturumun açılmasıyla başlayacağı ve daha önce görevde olan senatörlerin görevlerinin sona erdiği belirtilmiştir.¹⁹¹

Ulusal Meclis üyeleri için de benzer durum var gibi görünse de, seçim yasası üyelerin görev sürelerinden açıkça bahsetmemektedir. 121. ve 122. maddeler sırasıyla, Ulusal Meclisin yetkilerinin seçimleri takip eden beşinci yılın Haziran ayının üçüncü Salı günü sona erdiğini ve meclisin feshi durumunda genel seçimlerin Ulusal Meclis'in yetkilerinin sona ermesinden önceki 60 gün içinde gerçekleşeceği belirtilmiştir.¹⁹²

Fransa'da, dokunulmazlık parlamentonun görev süresi boyunca geçerlidir. Parlamenter faaliyetlerin çok fazla olması sebebiyle, söz konusu faaliyetler kimi zaman parlamento binası içinde kimi zaman da dışında gerçekleştirilebilir. Fransız hukuk doktrinine göre, dokunulmazlık, hükümetin görevlendirmesi sonucu hazırlanan bir raporu ya da bir radyo programındaki röportaj sırasında sarf edilen sözleri kapsamamaktadır.¹⁹³

Sonuç olarak dokunulmazlığın parlamento görev süresinin başladığı andan itibaren ve seçim sonuçlarının yayınlandığı andan itibaren geçerli olduğunu varsayabiliriz. Milletvekilliği görevinin başlamasından itibaren sorumsuzluk her zaman geçerliliğini korur; ancak dokunulmazlık görev süresinin sona ermesiyle birlikte son bulur.¹⁹⁴

b) Bağışıklıkların Kişisel Bakımdan Kapsamı

Fransa'da parlamento üyelerinin tamamı hem yasama sorumsuzluğu hem de yasama dokunulmazlığı kurumlarından faydalanabilmektedirler. Ulusal Meclisi ve Senato arasında, yasama bağışıklıkları bakımından herhangi bir fark

---

¹⁹¹ Hardt., s. 185.

¹⁹² Hardt, s. 185.

¹⁹³ Myttenaere, s. 106.

¹⁹⁴ Hardt, s. 186.

bulunmadığından, milletvekili veya senatör şeklinde bir ayrıma gidilmeksizin, bağışlıkların tüm yasama meclisi üyeleri için geçerli olduğu söylenebilir.¹⁹⁵

Hem sorumsuzluk hem de dokunulmazlık sadece meclis üyeleri için geçerlidir. Onların aileleri, çalışanları, ikametgâhları veya malları kapsama dâhil değildir. Bağışlıklar parlamenter olan kişiye bağlandığı için, örneğin bir meclis üyesinin parlamentodaki ofisi veya belgeleri de dokunulmazlık kapsamında değildir.¹⁹⁶ Doktrin, basın özgürlüğü ile ilgili 29 Temmuz 1881 tarihli yasayı temel alarak, meclis üyeleriyle birlikte parlamentonun bir soruşturmasına tanıklık yapanların da dokunulmazlıktan yararlanacaklarını kabul etmektedir.¹⁹⁷

Fransız sisteminde kabul edilen kurala göre, dokunulmazlığın kaldırılmasının bizzat milletvekili tarafından talep edilmesi dokunulmazlığın kaldırılması için yeterli değildir. Çünkü dokunulmazlık milletvekillerinin şahsına tanınmış bir imtiyaz olarak değil, kamu yararının gerçekleşmesi amacıyla kabul edilmiştir. Sonuç olarak, milletvekilinin dokunulmazlığının kaldırılması istemi, meclisin bu talepte bir kamu yararı bulunduğunu kabul etmesine bağlıdır.¹⁹⁸

c) Bağışlıkların Maddi Kapsamı

Dokunulmazlık, parlamentonun görevi süresiyle sınırlı olduğu, dokunulmazlığın ilgili meclis tarafından herhangi bir zamanda kaldırılabildiği ve tutuklama davası açılabilmesi sebeplerinden dolayı geçicidir. İlke olarak dokunulmazlığın kapsamı, parlamento görevi olduğu belirtilebilen faaliyet alanları dışındaki, mesleki olmayanlarda işlenmiş suçlarla ilgili fiillerdir.¹⁹⁹ Ancak bu durum, sorumsuzluğun ve

---

¹⁹⁵ Güveyi, s. 183.

¹⁹⁶ Hardt, s. 186.

¹⁹⁷ Paris Temyiz Mahkemesi'nin 16 Ocak 1984 tarihli bir kararında belirttiği üzere; Bir soruşturma komisyonu önünde dinlenen tanıkların ifadeleri dolayısıyla Senato ve Ulusal Meclis'in istemiyle yayımlanan her türlü belge ve rapor, hakaret ve iftira hariç olmak üzere, dokunulmazlık kapsamındadır. Myttenaere, s. 104.

¹⁹⁸ Özbudun, "Yasama Sorumsuzluğu...", s. 113.

¹⁹⁹ Sorumsuzluk, komisyon ve genel kurul görüşmelerinde oy kullanma veya konuşma, kanun ya da değişiklik teklifi, komisyon raporlarının hazırlanması, yazılı veya sözlü soru ve parlamentonun atamış olduğu bir görev çerçevesinde gerçekleştirilen fiiller gibi parlamenter görevle ilgili olan konuları kapsar. Bununla birlikte, örneğin parlamento üyesinin, bir radyo programındaki söylemleri ya da hükümet tarafından görevlendirildiği bir konuda fikir beyan etmesi de sorumsuzluk kapsamındadır. Parliamentary Immunity in the Member States..., s. 58.

dokunulmazlığın aynı harekete ya da konuşmaya aynı anda uygulanabilmesini imkânsız kılmaktadır. Dokunulmazlık, görev süresi boyunca meclis üyelerinin tutuklanması, özgürlüklerini kısıtlayıcı tedbirlerin veya cezai nitelikteki başka herhangi bir önlemi yasaklar. Hukuk davalarından dolayı tutuklanma, İngiltere’de olduğu gibi Fransa’da da kaldırılmıştır. Görev süresi boyunca uygulanan tutuklamanın yasaklanmasına ek olarak, ilgili meclis, tutuklu bir üyenin serbest bırakılmasını veya oturum süresi boyunca herhangi bir soruşturma önlemi veya zaman talebinde bulunabilir.²⁰⁰

Sonuç olarak dokunulmazlığın maddi kapsamının geniş ancak sınırsız olmayan bir bağışıklık ortaya koymaktadır. Görev süresinin sona ermesiyle, dokunulmazlığın tüm etkileri de ortadan kalkar. Üye hakkında, görev süresi boyunca ceza kanunlarının uygulanması, özgürlüğünden yoksun bırakma noktasında otomatik olarak yasak durumdadır. Soruşturma, kovuşturma ya da gözaltı gibi durumlarda ise ilgili meclisin talebi üzerine bunların askıya alınması mümkündür.²⁰¹

D. Karşılaştırma

1. Tarihi Gelişim

Tarihi gelişim bakımından, Fransa ile İngiltere arasında hakların kazanılması konusunda bir takım farklılıklar bulunmaktadır. Çünkü dokunulmazlık kurumu Fransa’da, ihtilal ile beraber gündeme gelmiş ve seçmenlerin oy özgürlükleri ile beraber parlamento üyelerinin bağımsızlıklarını da sağlama amacıyla uygulanmıştır.²⁰² Fransa’daki dokunulmazlık konusunu, İngiltere’nin aksine, köklerini Ortaçağ’ın derinliklerine kadar götüremeyiz. Bunun yerine, Fransız modern anayasal geleneklerinin tümünün varlığı, büyük ölçüde tarihteki keskin bir an olan Fransız İhtilali’ne aittir.²⁰³ Buna karşın İngiltere örneğinde kazanımlar adım adım gerçekleşmiştir. Bundan dolayı da Fransa’da verilen muafiyetler geniş bir katılımı

---

²⁰⁰ Hardt, s. 190.

²⁰¹ Hardt, s. 192.

²⁰² Dunbay, s. 43.

²⁰³ Hardt, s. 133.

oluşmamıştır. Sonuç olarak da temsilcileri korumak için anayasal düzenlemeler gerekli olmuştur.²⁰⁴

Fransız modelinde parlamento dokunulmazlığının evrimleştiği pek söylenemez. İngiliz modelinde yasama kurumları kademeli olarak gelişmişken, Fransa’da ise, monarşik egemenlik, ulusal egemenlik ve yasama bağımsızlığıyla değiştirilmiş ve devrim neticesinde radikal bir dönüşüm yaşanmıştır. Ulusal Meclis, egemen ulusun kişiliğinin temsilcisi haline gelmiş ve böylece daha önce kralın kendisine ait olan sorumsuzluğu talep edebilmiştir. Bunun yanında meclis üyeleri dokunulmazlıklarını ilan ederek görevleri dolayısıyla belirsizlik ve tehdit durumlarının varlığını ortadan kaldırmaya çalışmışlardır. Ek olarak, dokunulmazlıklar, ihtilalden bu yana anayasa hukukunun istikrarlı bir parçası olmuş ve Fransız anayasal kültürü olarak adlandırılabilir bir alan haline gelmiştir.²⁰⁵

2. Yasal Dayanak

Birleşik Krallık’ta parlamento dokunulmazlığı, 1689 Haklar Bildirgesi (9. madde), Yüksek Mahkeme’nin kanun ve içtihatları ve Parlamento İmtiyaz Yasası’na dayanmaktadır. Fransa’da dokunulmazlıkların yasal dayanaklarını, 1958 Anayasası (26. madde), Millet Meclisi İçtüzüğü (80. madde), Ulusal Meclis Genel Yönergesi ve Senato İçtüzüğü oluşturmaktadır.

3. Dokunulmazlıkların Kapsamı

Fransız ve İngiliz modelleri arasındaki önemli farklardan birini, Fransız sisteminin sağlamış olduğu ekstra dokunulmazlık katmanı oluşturmaktadır. Nitekim İngiltere’de parlamenterlere mecliste söz söyleme hürriyetiyle birlikte sınırlı bir şekilde dokunulmazlık da tanınmıştır. Fransa örneğinde ise, Ulusal Meclis ve Senato üyelerine, söz söyleme hürriyeti ile birlikte kapsamlı bir dokunulmazlık hakkı tanıdığıdır. Fransız parlamento üyelerine tanınan bu iki katmanlı muafiyet yapısı, İngiltere ile karşılaştırıldığında bir aşırılık durumu ortaya çıkarmaktadır. Bu farklarla

---

²⁰⁴ Sevinç, “Türkiye’de...”, s. 117.

²⁰⁵ Hardt, s. 165.

birlikte, İngiltere gibi, Fransa da birçok ülkedeki siyasi ve anayasal düzenlemeler bakımından tarihi öncülerden biridir.²⁰⁶

İngiltere’de, hukuk davalarında pratikte uygulama alanı olmamakla birlikte, tüm sivil eylemlerden dolayı gözaltına alma ve tutuklama dokunulmazlık kapsamındadır. Bununla birlikte, parlamento işlemleri de bağışlıkların kapsamında değerlendirilmektedir. Yani üyeler, parlamenter işlemler dışında yaptıkları ve söyledikleri her şeyden, parlamento dışında ve seçim bölgelerindeki görevlerinde sorumludurlar. Her iki meclisin de kovuşturma başlatma, tanık çağırma, bağışlık ihlallerini cezalandırma ve herhangi bir ceza tehdidi söz konusu olmaksızın bu tür belgeleri yayınlama hakları bulunmaktadır. Ayrıca Lordlar, parlamenter bağışlıklarla birlikte asalet ayrıcalığına da sahiptirler.²⁰⁷

Fransa’da dokunulmazlık, ön soruşturma, araştırma, tanık olarak çağırılma ve kovuşturma öncesi işlemler dışındaki cezai konularda kovuşturma yapılması, gözaltına alma, polis gözetiminde tutma, soruşturma, tutuklama ve yargılama işlemlerine karşı koruma sağlamaktadır.²⁰⁸ Fransız Anayasası’nın 26/II. maddesi uyarınca, milletvekilleri oturum süresi boyunca suçüstü hali hariç olmak üzere, ilgili meclisin izni olmaksızın kovuşturulamaz ve tutuklanamaz. Bu sorumsuzluk hali hukuk davaları için geçerli değildir. Ceza davalarında ise, ihlalleri değil konusu suç teşkil eden eylemleri kapsamaktadır. Anayasanın 26/III. maddesine göre, meclisin toplantı dönemi dışında hiçbir parlamenter, suçüstü ya da nihai cezanın verilmiş olması halleri hariç olmak üzere, üyesi olduğu meclisin izni olmaksızın tutuklanamaz.

Kısaca dokunulmazlıklar, İngiltere’de sadece hukuki, Fransa’da ise cezai kovuşturmalara karşı koruma sağlamaktadırlar. İngiltere’de hukuki koruma olmakla birlikte, söz konusu koruma çok sınırlıdır. Milletvekili hakkında tutulma dışında her türlü kovuşturma yapılabilir. ²⁰⁹

---

²⁰⁶ Hardt, s. 12.

²⁰⁷ Report on the Regime..., s. 85.

²⁰⁸ Report on the Regime..., s. 32.

²⁰⁹ Sevinç, “Türkiye’de...”, s. 152.

4. Kapsadığı Kişiler

İngiltere’de dokunulmazlıklardan, Avam Kamarası ve Lordlar Kamarası toplu olarak, üyeler bireysel olarak yararlanırlar.²¹⁰ Fransa’da dokunulmazlıklar, Ulusal Meclis ve Senato üyeleri için geçerlidir.²¹¹

Fransa’da parlamenter bağımsızlıklar kamu düzenine ilişkindirler ve bundan feragat edilemez, buna yönelik düzenlemeler de geçersizdir.²¹² İngiltere’de ise böyle bir düzenleme söz konusu değildir.²¹³

5. Dokunulmazlığın Süresi

Dokunulmazlıkların İngiltere’de toplantı dönemleri ve toplantı dönemlerinin sona ermesinden sonraki 40 gün için geçerli olduğu kabul edilmektedir. Ancak İngiltere’de, dokunulmazlık imtiyazı sadece hukuk davalarında geçerlidir. Bununla birlikte İngiltere’de kişilerin borçlarından dolayı hapsedilmesi 1869 tarihli Debtors Act ile ilga edildiğinden tutuklanmama hürriyetinin hukuk davaları bakımından da bir anlamı kalmamıştır. Bununla birlikte İngiltere’de parlamento üyelerinin ceza davalarından dolayı tutuklanamayacağı fikri kabul edilmiştir.²¹⁴

Fransa’da dokunulmazlık, görev süresinin başlangıcından önce açılan kovuşturmalara hariç olmak üzere görev süresi boyunca geçerlidir. Ancak toplantı dönemi esnasında, meclis başkanlığının izni olması durumunda hakkında suç isnadı bulunan milletvekili tutuklanabilir. Ancak, suçüstü halinin varlığında, tutuklamanın yetkili bir şekilde yapılması ve tutuklamanın tutukluluk cezası verilmesi sonucunu doğurması hallerinde meclis başkanlığının izni aranmaz.²¹⁵

6. Dokunulmazlığın Kaldırılması

İncelenen ülkelerde yasama dokunulmazlığının kaldırılması mümkündür. Dokunulmazlık, İngiltere ve Fransa’da, üyenin ait olduğu meclis tarafından

---

²¹⁰ Report on the Regime..., s. 85.

²¹¹ Report on the Regime..., s. 33.

²¹² Report on the Regime..., s. 32.

²¹³ Allen, s. 126.

²¹⁴ Gözler, “Yasama Dokunulmazlığı...”, s. 82.

²¹⁵ Report on the Regime..., s. 33.

kaldırılabilir. Ayrıca Fransa’da toplantı dönemi esnasında Meclis Başkanlığının onayıyla da dokunulmazlıklar kaldırılabilir.²¹⁶

İngiltere’de kovuşturmanın ertelenmesi söz konusu olmadığından, cezai suçlamanın yapılması durumunda üyeler diğer vatandaşlarla eşit şekilde muamele görürler.²¹⁷ Fransa’da bir veya daha fazla milletvekilinin talebiyle, ilgili meclis bir parlamento üyesinin tutukluluk halinin kaldırılmasını veya tutuklamaya yönelik yargılamanın askıya alınmasını talep edebilir. Bu sayede meclise parlamenterlerin görevlerine başlamadan önce bir suç işlemeleri halinde koruma alanı sağlama imkânı verilmiştir. Kısaca Fransa’da parlamento tek başına dokunulmazlığın kaldırılmasının ertelenmesi ya da kaldırılması kararı verebilir.²¹⁸

İngiltere’de dokunulmazlıkların kaldırılması hususunda izlenmesi gereken bir prosedür bulunmamaktadır. Bununla birlikte parlamento üyesinin tutuklanması veya hapis cezasına çarptırılması halinde polis veya hâkim, meclis başkanlığı veya başbakana bilgi vermekle yükümlüdürler.²¹⁹ Fransa’da ise hakkında dokunulmazlığının kaldırılması talep edilen milletvekili hakkındaki istem, Adalet Bakanlığı tarafından Millet Meclisi’ne iletilir. Söz konusu talep, bu amaç için kurulan ve 30 üyeden oluşan özel bir komisyon tarafından incelenir. Bu komisyona raportör atanması, sonuçların incelenmesi ve konunun meclis gündemine alınması genel kurallardır. Bu aşamadan sonra, Ulusal Meclis veya Senato, genel kuruldaki sonuçları tartışır. İlke olarak genel kurul, olayın gerçekliğini değil, ciddi, adil ve asılsız olup olmadığını inceler. Genel kuruldaki tartışma aşamasından sonra, meclis açık oylama ile karar verir. Meclis, dokunulmazlığın kaldırılması kararı verebileceği gibi kaldırılmasının reddedilmesi kararı da verebilir. Meclis ayrıca, ek kovuşturma ya da tutukluluğun askıya alınması veya askıya alınma talebinin reddedilmesi kararı da verebilir.²²⁰

---

²¹⁶ Report on the Regime..., s. 32.

²¹⁷ Allen, s. 126.

²¹⁸ Allen, s. 119.

²¹⁹ Allen, s. 126.

²²⁰ Allen, s. 119.

İKİNCİ BÖLÜM

1982 ANAYASASI ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE'DE YASAMA DOKUNULMAZLIĞI

Yasama dokunulmazlığı, meclis üyelerinin parlamento faaliyetleri dışındaki fiilleri nedeniyle, bazı ceza usul işlemlerinden muaf olmaları anlamına gelir. Böylesi bir kurumun konulmasındaki amaç, milletvekillerinin şahsını korumak değil, yasama organının herhangi bir tehdit veya baskı altında kalmadan görevini yerine getirmesini ve milletvekillerinin parlamento faaliyetlerinin engellenmemesini sağlamaktır. Yasama dokunulmazlığı kamu düzenine ilişkindir ve parlamento üyeliğine bağlı olarak parlamentolere tanınmış bir ayrıcalıktır.²²¹

Temel işlevi muhalefetteki milletvekillerini korumak olan dokunulmazlık kurumu, günümüz partiler demokrasisinde ve özellikle yargı bağımsızlığının sağlanamamış olduğu, parti içi demokrasinin mevcut olmadığı, demokrasi kültürünün içselleştirilemediği, temsili demokrasi anlayışının tamamıyla yerleşmediği, kısaca pekişmiş bir demokrasi olarak tanımlanmaları mümkün olmayan hukuk düzenlerinde, çoğunlukçuluk karşısında çoğulculuğun muhafazası ve muhalefet hakkının korunması açılarından mevcudiyet gerekçelerini taşımaya devam etmektedir. Yasama dokunulmazlığı hakkında ortaya çıkan sorunlara yönelik olarak çözülmesi gereken konu, dokunulmazlığın kapsamının nasıl belirlenmesi gerektiğidir.²²²

Bu bölümde ilk olarak, yasama dokunulmazlığı kurumunun Türk Anayasalarındaki gelişim süreci, daha sonra terimin ne anlama geldiği ve hukuki niteliği, yasama sorumsuzluğu ile benzerlik ve farklılıkları, amacı, kapsamı, dokunulmazlığın kaldırılması ve konu hakkındaki güncel gelişmeler açıklanacaktır.

---

²²¹ Balo, s. 13.

²²² Gülfidan, s. 22.

I. Tarihsel Süreç

A. Kanun-i Esasi

Türk anayasalarında dokunulmazlık kurumu büyük ölçüde Fransız modelinden esinlenilerek düzenlenmiştir. Dolayısıyla dokunulmazlık kurumunun Kanun-i Esasi’de düzenlenmiş halinde de bu etki görülebilmektedir.²²³ Nitekim yukarıda da belirtildiği üzere, 1875 tarihli Fransız Anayasası’nın 14. maddesi ile dokunulmazlık kurumu, “*Her iki meclisin de hiçbir üyesi, içtimanın devamı süresince, suçüstü hali hariç, meclisin izni olmaksızın, cinayet ve cünha ile itham edilerek kovuşturulamaz ve tutuklanamaz. Meclis isterse, her iki meclisin de, bir üyesinin tutulması veya kovuşturulması içtima boyunca veya bütün dönem boyunca talik edilebilir.*” şeklinde düzenlenmiştir.

Yasama dokunulmazlığına ilişkin tarihimizdeki ilk düzenleme 1876 tarihli Kanun-i Esasi’nin 79. maddesidir. Söz konusu düzenlemeye göre; “*Heyet-i Mebusanın müddeti içtimaiyesinde (toplantı süresince) azadan hiçbirisi Heyet tarafından ithama sebebi kafi (yeterli neden) bulunduğu ekseriyetle (çoğunlukla) karar verilmedikçe veyahut bir cünha (küçük suç) veya cinayet icra ederken veya icrayı müteakip tutulmadıkça tevkif (tutuklama) ve muhakeme (yargılama) olunamaz*”.²²⁴ Buna göre, Mebusan Meclisi üyelerinin, üyelikleri süresince tutuklanma veya muhakeme edilmeleri, Mebusan Meclisi’nin söz konusu üye hakkında, suç isnadını çoğunlukla kabul etmesi halinde mümkündür. Fakat üye, suç işlerken veya suçun işlenmesini takip eden süre içinde yakalanırsa, meclis kararına gerek olmaksızın, tutuklanabilir veya yargılanabilir.²²⁵

79. madde hükmüne göre, yasama dokunulmazlığı, seçimle oluşan Mebusan Meclisi üyelerine yöneliktir. Bununla birlikte dokunulmazlık, sadece meclisin toplantı

²²³ Gönenç, Ergül, s. 3.; Adem, s. 24.

²²⁴ <http://www.anayasa.gen.tr/1876ke.htm> (Erişim Tarihi: 19.01.2017).

²²⁵ Ömer Keskinsoy, *Yasama Dokunulmazlığı*, Adalet Yayınevi, Ankara, Mart 2008, s. 28-29.

süresince geçerlidir.²²⁶ Ayan Meclisi üyelerinin temsilcilikleri ömür boyu devam ettiğinden dolayı, bunlara dokunulmazlık tanınmamıştır.²²⁷

Kanun-i Esasi'nin söz konusu düzenlemesi, sonraki anayasalardan bazı farklılıklar arz etmektedir. Bir milletvekili hakkında kovuşturma ve tutuklama işlemlerinin yapılması, meclisin ithama yeterli neden bulunduğu kanaat getirerek bu yönde bir karar alması şartına bağlanmıştır. Bu durum, yani meclise yargısal bir rol tanınması birinci farklılık olarak karşımıza çıkmaktadır.²²⁸ Bir diğer fark ise, dokunulmazlığın geçerlilik süresindedir. Kanun-i Esasi'de Mebusan Meclisi üyelerine tanınan dokunulmazlık, milletvekili sıfatının devamı boyunca değil, sadece meclisin toplantıda bulunduğu süre zarfıyla sınırlandırılmıştır.²²⁹ Son olarak, sonraki anayasalardan farklı olarak, Kanun-i Esasi, dokunulmazlığın istisnası olan suçüstü halini cünha²³⁰ kapsamına almıştır.²³¹

Kanun-i Esasi'de, Mebusan Meclisi üyelerinin yasama dokunulmazlıklarına ilişkin olarak düzenlenen 79. madde, padişaha meclisi fesih yetkisi veren 73. madde ve 113. madde birlikte değerlendirilmelidir. 113. maddeye göre; “... *Hükümetin emniyetini ihlal ettikleri idari-i zabitanın (kolluk kuvvetinin) tahkikat-ı mevsukası (delile dayalı araştırmaları) üzerine sabit olanları memalik-i mahrusa-i şahaneden (Osmanlı ülkesinden) ihraç ve teb'id (sürgün) etmek münhasıran zat-ı hazret-i padişahinin yed-i iktidarındandır* (iktidar kudretine aittir). Bu düzenleme ile padişaha, iktidarı tehdit edici unsurların delillerle sabit olması halinde sürgün yetkisi tanınmıştır. Her ne kadar 79. madde ile üyenin ithamı için yeterli sebebin bulunduğu meclis çoğunluğuyla kabul edilmesi şartı kabul edilmişse de, anılan üç madde birlikte değerlendirildiğinde, padişahın sahip olduğu fesih ve sürgün yetkilerinden dolayı üyelere tanınan yasama dokunulmazlığının tartışmalı bir hal aldığı görülmektedir.

---

²²⁶ Dunbay, s. 53.

²²⁷ Kadir Aktaş, “Yasama Dokunulmazlığı Kurumunun Türkiye'deki Gelişimi”, *Yasama Dergisi*, Sayı: 3, Ekim-Kasım-Aralık, 2006, s. 88.

²²⁸ Aktaş, *Yasama Dokunulmazlığı*, s. 18. Kanun-i Esasi'nin, meclise yargısal bir rol tanınması, 1790 Fransız Kurucu Meclisi kararnamesindeki düzenlemeyle paralellik göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, dokunulmazlık konusunda Kanun-i Esasi, söz konusu kararnameyi örnek almıştır, Kıratlı, s. 77.

²²⁹ Sevinç, “22. Yasama Döneminin...”, s. 338.

²³⁰ Cünha: Kabahatten ağır ve cinayetten hafif suç.

²³¹ Kıratlı, s. 101.

Çünkü, padişahın hoşuna gitmeyecek eylemlerde bulunan veya muhalefet yapmak isteyen üyelerin, 113. madde uyarınca, kolluk soruşturması neticesince hükümetin güvenliğini tehlikeye attığı gerekçesiyle ülkeden uzaklaştırılabilmeleri söz konusu olacaktır.²³² Bu durumda da, milletvekillerinin meclis toplantılarına katılımını engelleyecek eylemlere karşı koruma sağlayan yasama dokunulmazlığı kurumu işlevini yitirmiş olacaktır.

Kanun-i Esasi’de 1909-1918 yılları arasında birçok değişiklik yapılmasına karşın dokunulmazlıkla ilgili hükümler değiştirilmemiştir.²³³

B. 1921 Anayasası

1921 Anayasası’nda parlamenter muafiyetlere yer verilmemekle birlikte, 1876 Anayasası’nın çelişmeyen hükümlerinin yürürlükte kalacağı kuralı sebebiyle, Kanun-i Esasi’deki düzenlemenin geçerliliğini koruyacağı söylenebilir.²³⁴ Çünkü, 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu 1876 Kanun-i Esasi’sini resmen ilga etmemiştir.²³⁵ Kanun-i Esasi’nin varlığını kanıtlayan, TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Başkumandanlık Tevcihine Dair Kanun’un 1. maddesinde; “*Millet ve memleketin mukadderatına bilfiil vaz-ül yed yegane kuvvet-i aliye olan ve azasından her birinin Kanun-i Esasi ve Teşkilat-ı Esasiye Kanuniyle hukuk ve masuniyeti teşriyesi tabiatıyla mahfuz ve şahsiyeti maneviyesi Başkumandanlığı hazi TBMM kuyudu atıye ile Başkumandanlık vazifei fiiliyesine kendi Reisi Mustafa Kemal Paşa’yı memur eylemiştir*” denilmektedir.²³⁶ Kanuna göre, milletvekillerinin hakları ve dokunulmazlıkları hem Teşkilat-ı Esasiye Kanunu (1921 Anayasası) hem de Kanun-i Esasi ile saklıdır.²³⁷ Kanun-i Esasi’nin ve tadilatının TBMM tarafından kabul

---

²³² Dunbay, s. 47-50.

²³³ Atalay, s. 18.

²³⁴ Mustafa Kemal Paşa, Sadrazam Tevfik Paşa’ya yolladığı, 30 Ocak 1921 tarihli yazısında, “*Kanun-i Esasi’nin işbu mevad ile tearuz etmeyen (çatışmayan) ahkamı kemakan meriyülicradır* (hükümleri eskisi gibi yürürlükte ve uygulamadadır)” demektedir, Nutuk, Cilt: 2, s. 94.

²³⁵ Keskinsoy, *Yasama Sorumsuzluğu*, s. 10.

²³⁶ Tarık Zafer Tunaya, “1876 Kanun-i Esasisi ve Türkiye’de Anayasa Geleneği”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 1, İletişim Yayınları, s. 39.

²³⁷ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, Yapı Kredi Yayınları, 25. Baskı, İstanbul, Ocak 2015, s. 268.

edildiğinin en önemli kanıtı ise, 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun (1924 Anayasası) 104. maddesiyle Kanun-i Esasi'nin kaldırılmasıdır.²³⁸

1921 Anayasası'nda parlamento üyelerinin muafiyetleri ile ilgili düzenleme bulunmayışının sebebi, meclisin kuruluşundaki felsefeydi. Meclis, rakip tanımayan tek meşru organ olarak, hilafet ve saltanatla birlikte vatan ve milleti milli egemenlik ilkeleri doğrultusunda kurtarma amacındaydı.²³⁹ Buna ek olarak meclis hükümeti sisteminin kabul edildiği 1921 Anayasası ile yasama, yürütme ve (İstiklal Mahkemelerinin üyelerinin meclis içinden ve meclis tarafından seçimine dayandırılmak suretiyle) yargı kuvvetleri yasama organında toplanmıştır ki bu durum anayasa literatüründe meclis hükümeti sistemi olarak adlandırılmaktadır. Dolayısıyla milletvekilinin zaten yasamanın içerisinde olan hükümet tarafından, adli kovuşturmayla neden olabilecek bir eylemden dolayı şikâyet edilmesi veya şikâyet edilmiş bile olsa yine meclis tarafından belirlenen İstiklal Mahkemeleri üyelerinin söz konusu eyleme yönelik olarak objektif hareket etmeleri çoğu zaman mümkün görünmemektedir.²⁴⁰ Bu bağlamda, yeni kurulmuş olan bir devletin kuruluş belgesi niteliğindeki bu anayasada yasama dokunulmazlığı kurumuna yer verilmesi beklenen bir durum değildir.²⁴¹

C. 1924 Anayasası

1924 Anayasası meclis hükümeti ile parlamenter rejim arasında karma bir sistem benimsemiştir.²⁴² Bu anayasada kuvvetler, 1921 Anayasası'nda kabul edilen meclis

²³⁸ Tunaya, s. 39; 1924 Anayasası m. 104: “20 Nisan 1340 Tarih ve 491 sayılı Teşkilatı Esasiye Kanunu yerine mana ve kavramda bir değişiklik yapılmaksızın Türkçeleştirilmiş olan bu kanun konulmuştur.” <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm> (Erişim Tarihi: 19.01.2017).

²³⁹ Yüksel Yalova, *Türkiye Örneğinde Yasama Dokunulmazlığı Kavramı*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ABD Doktora Tezi, İstanbul 1994, s. 14.

²⁴⁰ Keskinsoy, *Yasama Dokunulmazlığı*, s. 30.

²⁴¹ Keskinsoy, *Yasama Sorumsuzluğu*, s. 10.; 1921 Anayasası'nda dokunulmazlık kurumu düzenlenmemiş olmakla birlikte bu dönemde dokunulmazlıkla ilgili sorunlar yaşanmıştır. Ali Cenani Bey'in, Rusya'dan hükümet adına malzeme siparişinden sorumlu olan Lazistan Mebusu Osman Bey'e yönelik olarak şu sözleri günümüzde tartışmalarla benzerlik göstermektedir. Teslim edilen malın sayısında azalma olduğu, eksik sayım yapıldığı suçlamasıyla Osman Bey, meclis tarafından mahkemeye sevk edilmiştir. “Heyeti Celilenize geçen devrei intihabiyeye ait olan ve bugün Meclisin dosyasında mevcut olan 30-40 pare evrakı işhat ederek arz ederim ki, bir Mebusun masuniyeti şahsiyesini ref etmek ve efrattan birisinin muhakemede vaki olan davasının takip ederek hakkımı ihkak etmek için, çare ve imkan kalmamıştır. Bizden evvelki Birinci Türkiye Millet Meclisinde, zannederim ki, bir tek davadan dolayı bir Mebusun masuniyeti şahsiyesi refedilmiştir.” Sevinç, *“Türkiye'de...”*, s. 122.

²⁴² Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları, 8. Baskı, Ankara 2005, s. 31.

hükümeti sisteminde olduğu gibi belirgin bir şekilde yasama organında toplanmamıştır. Nitekim anayasanın 6, 7 ve 8. maddelerinde de bu husus belirtilmiştir. Kuvvetlerin tek elde toplanmaması dolayısıyla milletvekillerinin cezai kovuşturmalara yol açabilecek eylemleri gerçekleştirmeleri halinde onların yargılanabilecekleri bağımsız mahkemeler bulunmaktadır.

Dokunulmazlıklar, ilgili hükmün bulunmadığı 1921 Anayasası'ndan sonra kabul edilen 1924 Anayasası'nın 17. maddesiyle, *“Bir milletvekili ne meclis içindeki oy, düşünce ve demeçlerinden ne de meclisteki oy, düşünce ve demeçlerini meclis dışında söylemek ve açığa vurmaktan sorumlu değildir. Seçiminden gerek önce ve gerek sonra üstüne suç atılan bir milletvekili Kamutayın kararı olmadıkça sanık olarak sorgulanamaz, tutulamaz ve yargılanamaz. Cinayetten suçüstü yakalanma hali bu hükmün dışındadır. Ancak bu halde yetkili makam²⁴³ bunu hemen meclise bildirmek ödevindedir. Seçiminden önce veya sonra bir milletvekili hakkında verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi milletvekilliği süresinin sonuna bırakılır. Milletvekilliği süresi içinde zamanaşımı yürümez”* şeklinde düzenlenmiştir.²⁴⁴

1924 Anayasası'nın 27. maddesiyle; *“Bir milletvekilinin vatan hayınlığı ve milletvekilliği sırasında yiyicilik suçlarından biriyle sanık olduğuna TBMM Kamutayın hazır üyelerinin üçte iki oy çokluğu ile karar verilir yahut 12. maddede yazılı suçlardan biriyle hüküm giyer ve bu da kesinleşirse milletvekilliği sıfatı kalkar.”* denilmek suretiyle milletvekilliği sıfatının hangi hallerde kaldırılacağı düzenlenmiştir.²⁴⁵

1924 Anayasası'nın hazırlanış sürecinde, dokunulmazlıkla ilgili düzenlemeye, hükmün kovuşturmayı olanaksızlaştırdığı gerekçesiyle itiraz edilmiştir. İtiraz sahibi Ali Cenani Bey'e göre, hükümetin milletvekillerini hapsedip çalışmalarına engel olmasını önlemek için istibdat idarelerinde dokunulmazlık düzenlemesine ihtiyaç vardı. Ancak cumhuriyet esaslarının yerleşmiş olmasından dolayı, milletvekillerinin şahıslarına karşı böyle tecavüzlerde bulunulması pek mümkün değildi. Ali Cenani Bey, soruşturmanın mutlaka yapılması gerektiğini, aksi halde meclisin soruşturmanın

²⁴³ Yetkili makam Adalet Bakanlığı'dır. Aktaş, “Yasama Dokunulmazlığı Kurumunun...,” s. 91.

²⁴⁴ <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm>, (Erişim Tarihi: 17.10.2017).

²⁴⁵ Atalay, s. 21.

derecesini bilmeden karar vermesinin olanaksız olduğunu belirtmiş ve maddenin, adli soruşturma sonunda bir milletvekilinin cürüm işlediği sabit olduğu takdirde, durumun meclise bildirilerek karar alınmasını sağlayacak şekilde değiştirilmesini teklif etmiştir. Bunun yanıtı ise Şefik Bey tarafından milletvekili ile vatandaşlar arasındaki fark belirtilerek verilmiştir. Şefik Bey'e göre, nasıl bir adliye memuru hakkında yargılama başlatılabilmesi, mensup olduğu Adliye Vekaletine bağlı ise, bir mebusun da kendisinin mensup olduğu, Meclisi Mebusan Heyetinden sadır olacak bir karara tabi olmak lazım gelir. Eğer bir mebus cürüm ika ederse eşhası adliye gibi muhakemeye sevkolunamaz.²⁴⁶

1924 Anayasası dokunulmazlık hükümlerinin Cumhurbaşkanı için de geçerli olduğunu açıkça kabul etmiştir.²⁴⁷ Anayasanın 41/2. maddesinde; “*Cumhurbaşkanının özlük işlerinden dolayı sorumlansması gerekirse Anayasanın milletvekilliği dokunulmazlığı ile ilgili 17. maddesi hükümlerine uyulur.*” denilmek suretiyle dokunulmazlığın kişi bakımından kapsamına Cumhurbaşkanı da alınmış, ancak sonraki anayasalarda bu yönde bir hükme yer verilmemiştir.²⁴⁸ 1961 ve 1982 anayasalarında böyle bir hükmün bulunmama nedeni ise, kişisel suçların işleme ihtimalinin pek mümkün görülmemesi ve bu makamın saygınlığıyla böyle bir ithamın bağdaştırılmamasıdır.²⁴⁹

1924 Anayasası döneminde yürürlükte olan 1927 tarihli Dahili Nizamnamenin 178-182. maddelerinde yasama dokunulmazlığının kaldırılması usulü düzenlenmiştir.

“Madde 178: Bir mebusun teşrii masuniyetinin kaldırılması için vukubulacak talepler, mahkemelerden Adliye Vekaletine tebliğ olunur. Adliye Vekaleti, esbabı mucibeyi muhtevi bir tezkere ile mezkur talebi Başvekalet vasıtasıyla Meclis Riyasetine gönderir. Reis, bu talebi Teşkilatı Esasiye ve Adliye encümenlerinden mürekkep muhtelit (karma) bir encümene havale eder. Encümen reisi, kura ile beş azadan mürekkep bir İhzari (hazırlayıcı) Encümen tefrik eder. Bu İzhari Encümen,

²⁴⁶ Sevinç, “Türkiye’de...”, s. 125-126.

²⁴⁷ Keskinsoy, *Yasama Sorumsuzluğu*, s. 11.

²⁴⁸ Aktaş, “Yasama Dokunulmazlığının Kapsamı”, *TBB Dergisi*, Sayı:84, 2009, s. 261.

²⁴⁹ Aktaş, “Yasama Dokunulmazlığının Kapsamı”, s. 271.

gizli reyle kendine bir Reis ve bir de mazbata muharrirliğini ifa edecek Katip intihap eder. Encümen bütün evrakı tetkik edip o mebusu dinler. Encümen şahit dinleyemez.

Madde 179: İhzari ve Muhtelit encümenler bir masuniyet kaldırılması hakkında kendilerine muhavvel (havale edilen) evrakı en çok bir ayda intaç ederler.

Madde 180: Bir mebusa, Teşkilatı Esasiye Kanununun 12. ve 27. maddelerinde mevzubahis olan memnu fiillerden biri isnat olunur ve ihzari encümen tetkikat neticesinde buna kanaat hasıl ederse, teşrii masuniyetin ref'i lüzumuna dair müdellel bir mazbata tanzim ve muhtelit encümene takdim eder. Eğer isnat olunan fiil yukarıda zikredilen maddelerde sayılan nevilerden değilse ihzari encümen takibat ve muhakemenin, devre sonuna taliki (ertelenmesi) hakkında bir mazbata tanzim ve kezalik muhtelif encümene takdim eder. Muhtelit encümen bu babta ikinci bir karar ittihaz eder. O mebus isterse ihzari encümende, muhtelit encümende ve Heyeti Umumiye de kendisini müdafaa eder veyahut bir arkadaşına ettirir. Heyeti Umumiye bu hususta kararını verir.

Madde 181: Masuniyetin kaldırılması için bir mebusun kendi talebi kafi gelmez.

*Madde 182: Hilafına karar olmadıkça masuniyetin kaldırılması hakkındaki müzakere açıkça cereyan eder.*²⁵⁰

1924 Anayasası döneminde dokunulmazlığı kaldırılan ilk üye Tahsin Bey'dir. 7.12.1925 tarihinde iki üyenin dokunulmazlığının kaldırılması gündeme gelmiş, bir başka üyeye herif dediği için dokunulmazlığının kaldırılması gündeme gelen Nadi Bey'in dokunulmazlığının kaldırılmasına gerek görülmezken, Tahsin Bey'in mahkemeye sevkine karar verilmiştir.²⁵¹

1924 Anayasası'nın dokunulmazlık kurumunu düzenleme şekli diğer anayasalarda rastlanmayacak bir genişlik içermektedir.²⁵² Bir başka anlatımla, 1924 Anayasası'nda mevcut düzenleme o yıllar bakımından bir hayli özgürlükçüdür. Bağışıklıkların bu denli geniş şekilde tanınması, yeni kurulan devletin meclisinin, devrimleri gerçekleştirebilmek adına serbestliğe ihtiyacı olmasından

²⁵⁰ Aktaş, "Yasama Dokunulmazlığı Kurumunun...", s. 91-92.

²⁵¹ Sevinç, "Türkiye'de...", s. 126.

²⁵² Kıratlı, s. 77.

kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı da bağışlıklara dönemin gereklerine uygun olacak şekilde genişlik verilmiştir.²⁵³

D. 1961 Anayasası

Yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığı terimleri 1961 Anayasası döneminde literatürümüze girmiştir. Bu dönemden önce her iki terimi ifade etmek adına yasama bağışlıkları kullanılmış, aralarındaki fark ise nispi olup olmamalarına göre ifade edilmiştir.²⁵⁴

1961 Anayasası'nda yasama dokunulmazlığı, TBMM'nin çift meclisli yapısına uygun olacak şekilde 79. madde ile düzenlenmiştir.²⁵⁵ Söz konusu düzenlemeye göre; *“TBMM üyeleri, meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden ve bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmakta sorumlu tutulamazlar.*

Seçimden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen bir Meclis üyesi, kendi Meclisinin kararı olmadıkça tutulamaz, sorguya çekilemez, tutuklanamaz ve yargılanamaz. Ağır cezayı gerektiren suçüstü hali bu hükmün dışındadır; ancak, bu halde, yetkili makam durumu hemen ve doğrudan üyenin Meclisine bildirmek zorundadır.

Bir Meclis üyesi hakkında seçiminden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi, üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır. Üyelik süresince zamanaşımı işlemez.

Tekrar seçilen Meclis üyesi hakkındaki takibat, kendi Meclisinin yeniden dokunulmazlığını kaldırmasına bağlıdır.

Meclislerdeki siyasi parti gruplarınca, yasama dokunulmazlığı ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz.”²⁵⁶

---

²⁵³ Sevinç, “22. Yasama...”, s. 327.

²⁵⁴ Atalay, s. 22.

²⁵⁵ Aktaş, “Yasama Dokunulmazlığı Kurumunun...”, s. 94.

²⁵⁶ <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm> (Erişim Tarihi: 13.07.2017).

Maddeden anlaşılacağı üzere, birinci fıkrada yasama sorumsuzluğu düzenlenmiştir. Yasama dokunulmazlığının düzenlendiği ikinci fıkraya göre meclislerden birinin üyesi hakkında sorgulama, tutuklama veya yargılama yapılması, üyenin ait olduğu meclisin onayına tabidir. Bu durumun istisnası ise ağır cezayı gerektiren suçüstü halidir.²⁵⁷ Ancak ağır cezayı gerektiren suçüstü halinin varlığında ise bu durum derhal üyenin ait olduğu meclise bildirilmelidir. Maddenin üçüncü fıkrasında ise bir kişi hakkında, meclis üyesi seçilmesinden önce veya sonra verilen bir ceza hükmünün yerine getirilmesinin, söz konusu kişinin üyelik sıfatının sona ermesinden sonra gerçekleştirilebileceği belirtilmiştir. Aynı fıkrada, kişinin milletvekili olduğu süre boyunca zamanaşımın işlemeyeceği de belirtilmiştir. Dördüncü fıkrada, bir kişinin tekrar milletvekili olması halinde hakkında takibat yapılabilmesi, o kişinin ait olduğu meclisin yeniden dokunulmazlığın kaldırılması kararı vermesi şartına bağlanmıştır. Son fıkrada ise, meclis üyelerinin bu derece önemli bir konuda baskı altında kalmamaları amacıyla, siyasi parti gruplarına yasama dokunulmazlığı ile ilgili görüşme yapma ve karar alma yasağı getirilmiştir.²⁵⁸

1961 Anayasası, daha önceki tecrübelerden dolayı yasama dokunulmazlığı kurumunun varlığını gerekli görerek, kapsamın genişletilmesi ve dokunulmazlıkların keyfi olarak kaldırılması uygulamalarına karşı yeni güvenceler getirmiştir.²⁵⁹ 1961 Anayasası'nın 81. maddesiyle, *“Yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına veya üyeliğin düştüğüne meclisçe karar verilmesi halinde, karar tarihinden başlayarak bir hafta içinde, ilgili üye veya TBMM üyelerinden herhangi biri, bu kararın, Anayasa veya İçtüzük hükümlerine aykırılığı iddiasıyla iptali için Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Anayasa Mahkemesi, iptal istemini onbeş gün içinde karara bağlar.”*²⁶⁰ denilmek suretiyle, ilk defa olarak dokunulmazlığın kaldırılması kararına karşı Anayasa Mahkemesine iptal davası açılabilmesini sağlamıştır. Bu düzenleme ile birlikte, siyasi parti gruplarınca dokunulmazlığa ilişkin görüşme yapılamayacağı düzenlemelerindeki amaç, dokunulmazlığı güvence altına alarak keyfi olacak şekilde

²⁵⁷ Ağır cezayı gerektiren suçüstü hali ifadesi, Anayasalarımıza 1961 Anayasası ile girmiştir. Balo, s. 28.

²⁵⁸ Sevinç, *“Türkiye’de...”*, s. 127.

²⁵⁹ Aktaş, *“Yasama Dokunulmazlığı Kurumunun...”*, s. 97.

²⁶⁰ <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm> (Erişim Tarihi: 13.07.2017).

dokunulmazlığın kaldırılması kararlarına karşı denetimi güçlendirmektedir.²⁶¹ Anayasa Mahkemesi'nin 15 günlük süre içerisinde karar vermemesi durumunda ne olacağı sorusunun cevabı, mahkemenin 1968 yılında vermiş olduğu bir kararda karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu kararda, mahkemeye 15 günlük süre tanınmasındaki amacın bu tür işlerin en kısa sürede çözümlenmesinin sağlanması olduğu ve söz konusu sürenin geçmiş olmasının mahkemenin dokunulmazlığın kaldırılması kararını inceleme yetkisini ortadan kaldırmadığını ve dokunulmazlığı kaldırılan milletvekilinin durumuna etki etmeyeceği belirtilmiştir.²⁶² Yine bu amaç çerçevesinde, dokunulmazlığı kaldırılan milletvekilinin yeniden seçilmesi halinde, söz konusu milletvekilinin yeniden yasama dokunulmazlığı kazanacağı ve hakkındaki kovuşturmanın duracağı kabul edilmiştir. Hakkında daha önce başlamış olan kovuşturmanın devam ettirilebilmesi, dokunulmazlığın tekrar kaldırılması ile mümkün olabilecektir.²⁶³

1924 Anayasası'nın 44. maddesi ile, "*Öteki bakanlar Başbakanca meclis üyeleri arasından seçilip tamamı Cumhurbaşkanı tarafından onandıktan sonra Meclise sunulur.*"²⁶⁴ denilmek suretiyle bakanların meclis içinden seçilebileceğini belirtmiş idi. 1961 Anayasası'nın 102. maddesi ile, "*Bakanlar, TBMM üyeleri veya milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olanlar arasından Başbakanca seçilir ve Cumhurbaşkanınca atanır.*" hükmü ile dışarıdan bakan atanmasına izin verilmiştir. Ayrıca 105. madde ile "*Bakanlar, dokunulmazlık ve yasaklamalar bakımından TBMM üyeleriyle aynı durumdadır*"²⁶⁵ düzenlemesiyle meclis dışından seçilen bakanların da, milletvekillerinde olduğu gibi, yasama sorumsuzluğundan devamlı, yasama dokunulmazlığından ise bakan oldukları sürece yararlanmaları sağlanmıştır. Bu bakımdan 1961 Anayasası, 1924 Anayasası'ndaki düzenlemeye göre, dokunulmazlığın kişi bakımından kapsamını genişletmiştir.²⁶⁶

²⁶¹ Aktaş, "Yasama Dokunulmazlığı Kurumunun...", s. 98.

²⁶² Anayasa Mahkemesi, 14.11.1968 Tarih, E. 1968/58 ve K. 1968/53 Sayılı Karar, <http://kararlar.yeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/b1aa61f3-c404-468a-be7b-fba5b147e488?excludeGerekce=False&wordsOnly=False> (Erişim Tarihi: 18.07.2017).

²⁶³ Aktaş, "Yasama Dokunulmazlığı Kurumunun...", s. 98.

²⁶⁴ <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm> (Erişim Tarihi: 13.07.2017).

²⁶⁵ <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm> (Erişim Tarihi:13.07.2017).

²⁶⁶ Aktaş, "Yasama Dokunulmazlığı Kurumunun...", s. 98-99.

1924 Anayasası'nda cumhurbaşkanının açıkça dokunulmazlık hakkı olduğu belirtilmiş olmasına karşın, 1961 Anayasası'nda cumhurbaşkanının yasama dokunulmazlığının olduğu yönünde bir hüküm bulunmamaktadır. Ancak uygulamada, kıyas yoluyla benzer dokunulmazlığın cumhurbaşkanı için de geçerli olduğu savunulmaktadır.²⁶⁷

1924 Anayasası'ndaki düzenleme ile 1961 Anayasa'sındaki düzenleme benzer özelliktedir. Her iki anayasa da milletvekillerinin meclis içindeki (1961 Anayasası'na göre meclis çalışmaları) oy, düşünce ve demeçlerinden ve bunların meclis dışında tekrarlanmasından dolayı sorumlu tutulamayacaklarını belirtmiştir.²⁶⁸ Aralarındaki benzerliğe karşın 1961 Anayasası, cinayet yerine “ağır cezayı gerektiren suçüstü halini” dokunulmazlığın istisnası olarak kabul ederek, 1924 Anayasası'ndaki düzenlemeye önemli bir fark getirmiştir.²⁶⁹

II. 1982 ANAYASASI'NA GÖRE YASAMA DOKUNULMAZLIĞI

A. Yasama Dokunulmazlığının Tanımı ve Hukuki Niteliği

1. Tanım

Literatürde yasama dokunulmazlığı çok çeşitli biçimlerde ifade edilmiştir. Kıratlı yasama dokunulmazlığını, “*parlamento üyelerinin teşrii görevin yerine getirilmesi ile ilgili olmayan bazı suçlardan dolayı, bütün milletvekilliği veya sadece içtima müddetince, mensup oldukları meclisin müsaadesi olmaksızın kovuşturulamamaları*” şeklinde tanımlamıştır.²⁷⁰ Gözler'e göre yasama dokunulmazlığı, “*parlamento üyeleri hakkında, suç işlediklerinden bahisle, parlamentonun izni olmadan, gözaltına alma, tutuklama gibi bazı cezai takibat işlemlerinde bulunulamayacağı anlamına gelir.*”²⁷¹

Yasama dokunulmazlığı, suçüstü hali istisna olmak kaydıyla, milletvekillerinin görevlerini yerine getirmeleriyle ilgili olmayan ve kanunen suç teşkil eden fiillerinden

²⁶⁷ Yılmaz Alifendioğlu, “1982 Anayasasında cumhurbaşkanının Yürütme İçerisindeki yeri, Seçimi ve Sorumsuzluğu, Yasama Dokunulmazlığı”, *TBB Dergisi*, Sayı:94, 2011, s. 338.

²⁶⁸ Sevinç, “22. Yasama...”, s. 327.

²⁶⁹ Sevinç, “22. Yasama...”, s. 338.

²⁷⁰ Kıratlı, s. 78.

²⁷¹ Gözler, “Yasama Dokunulmazlığı...”, s. 73.

dolayı, meclis kararı olmaksızın, haklarında yalnız milletvekilliği süresi boyunca, cezai takibat uygulanamamasıdır.²⁷² Yasama dokunulmazlığı kavramı, meclis üyelerinin meclis işlevlerini yerine getirmeleri haricinde gerçekleştirilen fiiller için hukuki ya da cezai takibata karşı koruma sağlar. Bir başka ifadeyle, “Dokunulmazlık, milletvekillerinin yasama çalışmaları dışındaki fiilleri ile ilgilidir. Dokunulmazlık meclis üyelerinin, yasama görevlerinin yerine getirilmesiyle ilgisi olmayan bazı fiillerinden dolayı, milletvekilliği ya da yalnızca toplanma süresi boyunca, üyesi oldukları meclisin izni olmadan kovuşturulamaması anlamına gelir.”²⁷³

Yasama dokunulmazlığı, “mensup oldukları parlamentonun izni olmaksızın parlamenterlerin gözetimine alınma, tutuklama gibi bir takım takibat işlemlerine maruz kalmalarını engelleyen”²⁷⁴, “yasama organı üyelerini adli takipten koruyan”²⁷⁵ bir yasama bağımsızlığı türüdür. Benzer yönde yapılan bir başka tanıma göre yasama dokunulmazlığı, “seçimden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen milletvekilinin, üyelik süresince meclisin kararı olmadıkça tutulamaması, sorguya çekilememesi, tutuklanamaması, yargılanamaması ve hakkındaki kesinleşmiş ceza hükmünün yerine getirilememesi”²⁷⁶ anlamına gelir.

Bir başka tanıma göre, yasama dokunulmazlığı “ağır cezayı gerektiren suçüstü hali ile seçimden önce soruşturulmasına başlanmış olmak şartıyla bazı suçlar hariç olmak üzere; seçimden önce veya sonra işlenmiş olmasının önemi olmaksızın, herhangi bir milletvekili hakkında söz konusu milletvekilinin, milletvekili iken üyesi olduğu Meclisin kararı olmadan cezai takibatın yapılamamasıdır.”²⁷⁷

Anayasa Mahkemesi bir kararında, “dokunulmazlık, yasama organı üyelerini, görevlerini tam olarak yerine getirmelerini engelleyecek gereksiz suçlamalardan

---

²⁷² Türk Hukuk Lügatı, s. 220 <https://bozbel.files.wordpress.com/2013/01/tc3bcrk-hukuk-1c3bcgatc4b1.pdf> (Erişim Tarihi: 20.07.2017).

²⁷³ Sevinç, “Türkiye’de...”, s. 111.

²⁷⁴ Gülfidan, s. 10.

²⁷⁵ Orhan Aldıkaçtı, *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 1982, s. 273.

²⁷⁶ Çetin Arslan, “Yasama Dokunulmazlığının Zamanaşımına Etkisi”, *AÜHFĐ*, Cilt: 57, Sayı:1, 2008 s. 43.

²⁷⁷ Keskinsoy, *Yasama Dokunulmazlığı*, s. 23.

*korumak amacına yöneliktir.*²⁷⁸ demek suretiyle amaca yönelik bir tanımlama yapmıştır.

2. Hukuki Niteliği

Yasama dokunulmazlığının doğuş ve varlık sebebi anayasa hukukunun konusunu oluştururken, hukuki sonuçları bakımından ceza hukukunun konusudur.²⁷⁹ Anayasa hukuku bakımından, yasama dokunulmazlığının hukuki niteliği, temsili vekaletin korunmasına yönelik metotlardan oluşur.²⁸⁰ Bir milletvekilinin, yasama faaliyetlerinde bulunma dışında iktidarı denetleme görevi de bulunmaktadır. Bu görevin yerine getirilmesi esnasında herhangi bir zorlukla karşılaşılması, baskı ve etki altına alınamamaları adına milletvekillerine, onları koruyan ve onların şahıslarına değil, bir bütün olarak parlamentoya tanınan bir anayasal statü olarak yasama dokunulmazlığı hakkı tanınmıştır.²⁸¹

Ceza hukuku bakımından dokunulmazlığın hukuki mahiyeti üzerinde fikir birliği vardır. Ceza hukuku bakımından dokunulmazlık, takibatın yapılmasına bir engel oluştururken, suçun ve kovuşturmanın hukuki sonucuna etkide bulunmaz. Yasama dokunulmazlığı, milletvekillerine sınırlı bir süre boyunca koruma sağladığından geçicidir. Bu bakımdan kovuşturmanın yapılması bu süre boyunca mümkün değildir. Ayrıca, meclisin kovuşturma yapılması yönünde izin verebilme yetkisinin olması da dokunulmazlıkların geçici nitelikte olduğunun bir göstergesidir. Sonuç olarak dokunulmazlık, usulle ilgili bir istisna olup cezai sorumlulukla alakalı değildir.²⁸²

Ceza yargılaması bakımından yasama dokunulmazlığı, tutulma, sorguya çekilme, tutuklama ve yargılama engelidir. Ceza hukukunda istisnaların dar yoruma tabi olduğu ilkesi gereği, bu işlemler dışındaki mahkeme işlemleri, hazırlık soruşturması işlemleri, ceza davası açılması, arama ve el koyma, ifade alma, tanık veya bilirkişi olarak dinleme, adli para cezaları, cebri icra ve haciz, idari cezalar, ön ödeme,

---

²⁷⁸ Anayasa Mahkemesi, 30.12.1997 Tarih, E. 1997/73 ve K. 1997/73 Sayılı Karar, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/e995bc37-2e89-4f1a-8119-c4cc7dcc93f4?excludeGerekce=False&wordsOnly=False> (Erişim Tarihi: 19.07.2017).

²⁷⁹ Tunç, s. 29.

²⁸⁰ Kıratlı, s. 80.

²⁸¹ Tunç, s. 30.

²⁸² Kıratlı, s. 80.

hukuki ve mali yargılama dokunulmazlık kapsamına girmeyen muhakeme işlemleridir.²⁸³

1982 Anayasası'nın 83/2. maddesinde belirtilen yasama dokunulmazlığı muhakeme engeli, 83/3. maddesi ise infaz engelidir. Muhakeme engeli, yargılamanın gerçekleştirilebilmesi için bazı şartların varlığına işaret eder. Söz konusu şartlardan birini de yasama dokunulmazlığının olmaması oluşturmaktadır. Dolayısıyla bir milletvekilinin yasama dokunulmazlığı kaldırılmamış veya sona ermemişse yargılaması yapılamayacaktır. İnfaz engeli ise, seçiminden önce veya sonra verilen bir ceza hükmünün infazının, milletvekilliği sıfatının sona ermesine kadar bırakılması anlamına gelir. Muhakeme engeli olan yasama dokunulmazlığı meclis tarafından kaldırılabilirken, infaz engeli olan yasama dokunulmazlığı meclis tarafından kaldırılamaz. Ancak milletvekili seçilmeye engel suçlardan biri sonucunda mahkûm olan bir milletvekilinin, hakkındaki mahkûmiyet kararı meclise bildirildiği an milletvekilliği düşer ve infaz engeli olan yasama dokunulmazlığı da ortadan kalkar. Ancak milletvekilinin infaz engeli olan yasama dokunulmazlığından yararlanabilmesi, milletvekilinin seçilmeye engel suçlar dışındaki suçlardan dolayı mahkûmiyet alması durumunda söz konusu olabilir.²⁸⁴

Muhakeme engeli olan yasama dokunulmazlığına göre, milletvekilinin tutulması, sorgulanması, tutuklanması ve yargılanması yasama dokunulmazlığı varlığı halinde mümkün değildir. Netice itibariyle, milletvekili seçilmeye engel teşkil etmeyen bir suçtan dolayı cezası infaz edilmekte iken kişinin milletvekili seçilmesi durumunda, infaz ertelenecektir. Aynı şekilde, milletvekili seçildikten sonra muhakeme engeli olan dokunulmazlığın kaldırılması veya somut olayda bulunmaması sonucunda yargılanan milletvekili hakkında verilen bir ceza mahkûmiyetinin infazı da, milletvekilliğinin sona ermesine bırakılacaktır. Eğer milletvekili, milletvekilli seçilmeye engel bir suçtan dolayı mahkûm olmuşsa, infaz, kesin hükmün Meclis Genel

---

²⁸³ Aktaş, *Yasama Dokunulmazlığı*, s. 60.

²⁸⁴ Tunç, s. 32.

Kurulu'na bildirilmesi ve böylece milletvekilliğinin düşmesine kadar başlayamayacaktır.²⁸⁵

Milletvekilliği sıfatı sona ermeden yahut yasama dokunulmazlığı meclis tarafından kaldırılmadıkça kovuşturmaya devam edilemez. Bu durumda da CMK m. 223/8 gereği yargılamanın durdurulması kararı verilmelidir.

Ceza muhakemesi kanunları, yürürlükte buldukları müddetçe bir suçun soruşturma ve kovuşturmasıyla ilgili olan herkes hakkında uygulanır. Buna karşın, meclis üyeleri gibi bazı kişiler, yürüttükleri görevin niteliği gereği bu kuralın dışındadırlar. Yasama dokunulmazlığı olarak isimlendirilen bu kural ortaya çıkan eylemi suç olmaktan çıkarmamaktadır. Bu kural ortaya çıkan haksızlık sonucu meydana gelen bazı ceza muhakemesi işlemlerinin gerçekleştirilmesini veya cezanın yerine getirilmesini, belirli bir süre boyunca ertelemektedir. Bu bakımdan milletvekillerine tanınan yasama dokunulmazlığı, bir muhakeme ve infaz engeli oluşturmaktadır.²⁸⁶ Yasama dokunulmazlığının işlenen fiili suç olmaktan çıkarmaması sebebiyle, suçu milletvekili ile birlikte işlediği, yani onun şeriki olduğu ileri sürülen kişiler dokunulmazlıktan yararlanamazlar.²⁸⁷

Yasama dokunulmazlığı sadece cezai kovuşturmaya karşı koruma sağlamakla birlikte, cezayı ortadan kaldırmaz, sadece kovuşturmanın yapılmasını veya cezayı erteler. İnfaza ve kovuşturmaya engel olan dokunulmazlık, suçun ve kovuşturmanın hukuki sonucuna etkide bulunmaz. Bu bakımdan hukuk davaları dokunulmazlık kapsamında değildir. Dolayısıyla da milletvekiline karşı cebri icra yoluna gidilebileceği gibi haciz de uygulanabilir. Milletvekillerine dokunulmazlık tanınmasındaki amaç, milletvekilinin temsil görevini yerine getirirken herhangi bir engelle karşılaşmamasıdır. Söz konusu işlemler de böylesi bir engele sebebiyet vermemektedir.²⁸⁸ Bir başka anlatımla, yasama dokunulmazlığı hukuk davası

---

²⁸⁵ http://www.feyzioglu.av.tr/yayin/yasama-dokunulmazligi-uzerine-dusunceler.html#_ftn10 (Erişim Tarihi: 22.07.2017).

²⁸⁶ Balo, s. 20.

²⁸⁷ Aktaş, *Yasama Dokunulmazlığı*, s. 53.

²⁸⁸ Hakan Hakeri, *Ceza Hukuku*, 19. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2016, s. 107; Artuk; Gökçen; Yenidünya, s. 180; Bilir, s. 110.

açılmasına engel değildir. Çünkü söz konusu davalar milletvekillerinin yasama fonksiyonlarını yerine getirmelerine engel teşkil etmez.²⁸⁹

Tutuklama ve yargılama, hâkimlik ve mahkeme makamları tarafından yapılabilecek muhakeme hukuku işlemleridir. Bağımsız yargı organlarınca yapılan bu işlemlere karşı vatandaşlardan farklı olarak milletvekillerine ayrıcalık tanınmasındaki maksat, bu işlemler vasıtasıyla milletvekilinin hürriyetini sınırlandırıp, temsilcilik vazifesinin aksatılmasını engellemektir. Bu amaca uygun olarak da yasama dokunulmazlığı milletvekillerini sadece milletvekilliği süresi boyunca korumaktadır.²⁹⁰

Anayasa'da düzenlendiği biçimi ile yasama dokunulmazlığı, belirli usul işlemlerinden muafiyeti içermektedir. Söz konusu işlemlerin dışında kalan işlemler dokunulmazlık kapsamına girmediğinden yapılabilmektedir. Ayrıca, milletvekilinin dokunulmazlığının kaldırılması gündeme geldiğinde, karar verebilme adına milletvekili hakkında ileri sürülen iddialar hakkında bilgi sahibi olunması önem arz etmektedir. Dolayısıyla da adli makamlarca, delillerin saptanması, suçlunun belirlenmesi için hazırlık soruşturması yapılabileceği gibi, milletvekilinin ifadesine de başvurulabilir. Buna ek olarak milletvekilinin ikametgâhı ve otomobilinde de arama yapılabilir. Zira milletvekili bir takım suçlarda yataklık için, suç aletlerini bir takım kimselerin evinde veya otomobilinde saklamış veya bunları kullandırmış olabilir. Fakat milletvekilinin evinde veya otomobilinde arama yapılması işlemlerine milletvekilinin rıza göstermemesi halinde tazyik önlemlerine başvurulamaz. Aksi halde kurumun amacına ters düşen bir uygulama ortaya çıkacaktır.²⁹¹ Bu gibi durumda, meclisten arama izni alınması da, suça yataklık yaptığı ileri sürülen milletvekilinin buna göre tedbir almasını kaçınılmaz kılmaktadır. Örneğin sadece evinde yapılabilecek bir arama ile milletvekiline isnat edilen suçun varlığının ortaya çıkarılabileceği bir durumda, meclisten izin alınması aramadan beklenen faydanın sonuçsuz kalmasına yol açacaktır.²⁹²

---

²⁸⁹ Kayıhan İçel, *Ceza Hukuku*, Beta Yayıncılık, İstanbul, Ocak 2016, s. 200; Döner, s. 69.

²⁹⁰ Aktaş, *Yasama Dokunulmazlığı*, s. 54.

²⁹¹ Artuk; Gökçen; Yenidünya, s. 180; Dönmez, s. 281.

²⁹² Kıratlı, s. 89.

CMK'nın 120. maddesine göre, aranacak yerin sahibi veya eşyanın zilyedi aramada hazır bulunabileceği gibi, kendisinin olmadığı hallerde temsilcisi veya ayırt etme gücüne sahip akrabalarından biri yahut kendisiyle birlikte oturan bir kişi veya komşusu hazır bulundurulur. Kişinin avukatının aramada hazır bulunmasına da engel olunamaz. Yani bir milletvekili evinde arama yapılacağı esnada hazır bulunmak isteyebilir ki bu durum milletvekilinin yasama faaliyetlerine katılmasını engelleyebilir. Fakat, yukarıda belirtilen madde gereği milletvekilinin şahsen arama yapılacak yerde hazır bulunması bir zorunluluk değildir. Temsilcisi, komşusu, hısımları veya avukatı milletvekili adına arama yapılacak yerde hazır bulunabilir. Bu durumda da milletvekilinin yasama faaliyetlerine katılması mümkün hale gelecektir. Yani milletvekili yasama çalışmalarına katılmak ile aramada hazır bulunmak arasında bir tercih yapacaktır. Sonuç olarak da arama yapılması yasama çalışmalarına katılmaya engel teşkil etmeyecektir. Milletvekilinin rızası olmasa da evinde arama yapılabilir. Ancak rızası dışında yapılan aramaya direnen milletvekiline karşı hareket hürriyetini kısıtlayacak biçimde zor kullanılamaz.²⁹³

Anayasa'nın 83/2. maddesinde belirtilen "...sorguya çekilemez" ifadesini yasama dokunulmazlığının amacı bakımından değerlendirmek gerekir. Bu bakımdan milletvekilinin sanık olarak sorguya çekilmesi mümkün değilken, tanık olarak ifadesine başvurulabilir. Ancak milletvekilinin çağrıya icabet etmemesi halinde zorla getirilmesi mümkün değildir.²⁹⁴

B. Yasama Dokunulmazlığı / Sorumsuzluğu Kavramlarının Ortak ve Farklı Yönleri

Tamamlayıcı bir unsur olmasıyla birlikte, yasama dokunulmazlığının, yasama sorumsuzluğundan bazı temel farklılıkları mevcuttur.

Sorumsuzluğun kapsamı yasama faaliyetine ilişkin oy, söz ve düşünce beyanı iken, dokunulmazlığın kapsamı yasama faaliyetine ilişkin olmayan fiillerdir.²⁹⁵ Bir

---

²⁹³ Gülfidan, s. 49.

²⁹⁴ Hamide Zafer, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Beta Yayınevi, İstanbul, Haziran 2010, s. 87; Gülfidan, s. 52.

²⁹⁵ Aktaş, *Yasama Dokunulmazlığı*, s. 46.

başka ifadeyle sorumsuzluk, milletvekillerine, görevlerine, yani temsilcilik sıfatlarına yönelik koruma sağlarken, dokunulmazlık göreve yönelik olarak değil, bu görevi yerine getiren kişiye şahsi bir güvence sağlamaktadır. Daha sade bir ifadeyle yasama sorumsuzluğu yasama fonksiyonuyla ilgili fiiller için geçerli iken, yasama dokunulmazlığı, yasama fonksiyonu dışında kalan fiiller için geçerlidir.²⁹⁶

Sorumsuzluk hukuki, mali, cezai her türlü kovuşturmaya karşı koruma sağlarken, dokunulmazlık ülkeden ülkeye farklılık göstermekle beraber cezai veya hukuki kovuşturmaya karşı korumaktadır. 1982 Anayasası'na göre, milletvekilleri, cezai kovuşturmalardan muaftırlar. Buna karşın, hukuki ve mali kovuşturma açılması mümkün olduğundan, milletvekili hakkında hukuk davası açılıp tazminat talep edilebileceği gibi cebri icra yoluna da gidilebilir.²⁹⁷

Sorumsuzluk düşüncesi mutlak bir niteliktedir. Dokunulmazlık ise, milletvekilinin bedenine ilişkindir. Bu haliyle dokunulmazlık özgürlüğün kısıtlanmasını engellemekte ve nispi bir nitelik taşımaktadır.²⁹⁸ Sorumsuzluğun, maddi ve zamansal olarak mutlak olması, her türlü yasal işlemin görev süresinin sona ermesinden sonra bile yasak olduğu anlamına gelir. Mutlak olmasının bir diğer sonucu olarak, yasama sorumsuzluğu hiçbir makam tarafından kaldırılamaz ve meclis üyeleri bireysel olarak bundan vazgeçemezler.²⁹⁹ Ayrıca hiçbir prosedürle bu bağışıklıktan feragat edilmesi yönünde düzenleme yapılamaz.³⁰⁰ Fakat yasama dokunulmazlığı, nispi nitelikte olduğundan, meclis kararı ile her zaman kaldırılabilir niteliktedir.³⁰¹ Hatta Anayasada belirtilen durumlarda meclisin bu yönde bir kararına gerek olmaksızın, ilgili üye tutuklanabilir, sorguya çekilebilir, tutulabilir ve yargılanabilir.³⁰² Fakat şu da belirtilmelidir ki, sorumsuzluğun mutlak nitelik taşımasından dolayı, milletvekilleri sınırsız bir hakka sahip değildir. Şöyle ki, hakaret, yaralama, dövme,

---

²⁹⁶ Artuk; Gökçen; Yenidünya, s. 179; Keskinsoy, *Yasama Sorumsuzluğu*, s. 167.

²⁹⁷ Veli Özer Özbek; Koray Doğan; Pınar Bacaksız; İlker Tepe, *Türk Ceza Hukuku*, 7. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, Ekim 2016, s. 196; Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, Ekin Kitapevi Yayınları, 21. Baskı, Bursa, Eylül, 2017, s. 205; Aktaş, *Yasama Dokunulmazlığı*, s. 45; Demirbaş, s. 159.

²⁹⁸ Arsel, s. 253; Adem, s. 62.

²⁹⁹ Hardt., s. 3.

³⁰⁰ Parliamentary Immunity in the Member States..., s. 57.

³⁰¹ Artuk; Gökçen; Yenidünya, s. 180; Aktaş, *Yasama Dokunulmazlığı*, s. 45.

³⁰² Özbudun, "Yasama Sorumsuzluğu...", s. 110.

sövmeye gibi eylemler, her ne kadar meclis çalışması esnasında işlenmiş olsalar da, bunların meclis çalışmaları adına yapıldığı asla savunulamaz. Dolayısıyla da bu eylemler yasama sorumsuzluğu kapsamında değerlendirilemezler.³⁰³

Yasama dokunulmazlığı nispidir. Dokunulmazlıkta amaç milletvekillerini asılsız ceza takibatlarına karşı koruyarak onların görevlerinden alıkonmalarını engellemektir. Bundan dolayı da dokunulmazlık sadece ceza davalarına karşı muafiyet sağlar. Hukuki takibata karşı muafiyet sağlanmamasının nedeni ise, hukuki kovuşturmalarda milletvekilinin görevini yerine getirmesine engel teşkil etmemesidir. Bu yüzden de borçlu olan bir milletvekili hakkında cebri icra veya haciz yollarının işletilebilmesi yasama dokunulmazlığı kapsamı dışındadır.³⁰⁴ Dokunulmazlığın nispi niteliği ile kast edilen, yasama dokunulmazlığının milletvekillerini sadece ceza davalarına karşı korumasıdır.³⁰⁵

Yasama sorumsuzluğu, katı anlamıyla bir dokunulmazlıktır; genel yasanın uygulanmasını belirli bir işlevi gören belirli bir grup insana kalıcı olarak yasaklamaktadır. Buna karşın yasama dokunulmazlığı, kaldırılabilir nitelikte olması sebebiyle, zamansal ve mutlak anlamda kalıcı olmayan geçici bir usul engelidir.³⁰⁶ Bir başka anlatımla, sorumsuzluk, genel hukukun belirli hükümlerinin uygulanmasından muaf olan insanlar sınıfı yaratması anlamında gerçek anlamda bir bağışıklık olarak algılanabilir. Buna karşın dokunulmazlığın yasal niteliği sorumsuzluktan çok farklıdır. Dokunulmazlıkla ilgili yasal işlemler her zaman mümkün olabildiğinden ve görev süresi sonunda hapis cezası ile sonuçlanabildiğinden gerçek anlamda bir bağışıklıktan ziyade sadece bir usul engelidir.³⁰⁷

Sorumsuzluk bakımından oy, söz ve düşüncenin suç teşkil etmesi halinde herhangi bir cezalandırma söz konusu değildir. Dokunulmazlık bakımından ise suç teşkil eden eylemin kovuşturulması, milletvekilliği sıfatının sona ermesine kadar

---

³⁰³ Keskinsoy, *Yasama Sorumsuzluğu*, s. 169; Karşıt görüş için bkz. Özbudun, “*Türk Anayasa...*”, s. 278.

³⁰⁴ Zafer, s. 86; Keskinsoy, *Yasama Sorumsuzluğu*, s. 170.

³⁰⁵ Keskinsoy, *Yasama Dokunulmazlığı*, s. 68.

³⁰⁶ Hardt, s. 197.

³⁰⁷ Hardt, s. 196.

ertelenmekte veya dokunulmazlığın kaldırılması şartına bağlanmaktadır.³⁰⁸ Bu bakımdan yasama sorumsuzluğu süreklidir. Yani milletvekilinin, milletvekilliği süresi bitse bile, parlamento faaliyetlerindeki beyanlarından dolayı sorumsuzluğu devam eder. Buna karşın yasama dokunulmazlığı ise geçicidir. Yani, ülkelerin anayasalarına göre farklılık göstermekle beraber, ya meclisin çalışma dönemlerinde ya da milletvekilliği sıfatının devamı süresince koruma sağlar. 1982 Anayasası, dokunulmazlığın milletvekilliği sıfatının devamı müddetince geçerli olduğunu kabul etmiştir. Bu süre bitince, milletvekili hakkında ceza kovuşturması yapılarak daha önce verilen ceza hükmü gerçekleştirilebilir.³⁰⁹ Bir diğer anlatımla zamansal olarak sınırlı bir koruma sağlayan dokunulmazlık, parlamentonun görev süresi boyunca koruma sağlar. Bu ise yalnızca yargılamanın askıya alınmış olduğunu anlamına gelir.³¹⁰ Kısaca, sorumsuzluktan farklı olarak, dokunulmazlık ancak parlamentonun görev süresi boyunca sonuç doğurur ve bundan sonra geçerliliğini yitirir.³¹¹

C. Yasama Dokunulmazlığının Amacı

Bütün demokratik ülkelerde, yasama meclisi üyelerine, yasama görevlerini gereği gibi yerine getirebilmelerini sağlamak amacıyla bazı bağımsızlıklar ve dokunulmazlıklar tanınmıştır. Yasama meclisi üyelerini bu biçimde diğer vatandaşlardan farklı bir statüye bağlı tutmanın amacı, kuşkusuz onları ayrıcalıklı ve hukukun üstünde bir grup durumuna getirmek olarak anlaşılabilir. Yasama dokunulmazlığı amaç olmayıp, milletvekillerinin halkın iradesini meclise tam olarak yansıtarak milli iradenin eksiksiz gerçekleşmesini sağlamalarının bir aracıdır. Yasama dokunulmazlığı, yasama organı üyelerini siyasal iktidarlara karşı işlevleri yönünden korumak amacıyla tarihsel bir gelişmenin sonucunda oluşmuştur. Dokunulmazlığın temelde yasama organı üyesinin şahsında, yasama işlevini koruduğu bir gerçektir. Bu kurumun amacı parlamento üyelerine bir ayrıcalık sağlamak olmayıp, onları siyasal

---

³⁰⁸ Edem, s. 64.

³⁰⁹ Aktaş, *Yasama Dokunulmazlığı*, s. 46.

³¹⁰ Hardt, s. 3.

³¹¹ *Parliamentary Immunity in the Member States...*, s. 110.

nedenlerle açılacak kovuşturmalara karşı korumaktır.³¹² Bir başka ifadeyle, yasama dokunulmazlığı halkın temsilcisinin parlamento faaliyetlerine katılmasına engel olunmaması ve bu sayede, bağımsızlığın farklı bir yönden güvence altına alınmasını sağlar.³¹³

Eşitlik ilkesi, uzun süren mücadeleler neticesinde uygarlığın en önemli kazanımlarından biri olarak ortaya çıkmış ve hukukun merkezinde olan bir kavramdır. Bu yönüyle eşitlik ilkesi, tüm insan hakları belgelerinde ve demokratik ülkelerin anayasalarında yerini almıştır. Söz konusu ilkeye uygun düzenlemelerle somut kuralların ortaya konulması kaçınılmaz bir durum olmakla birlikte, kamu yararının sağlanması amacıyla belli koşul ve şekillerde istisnalar öngörülmesi de bir başka zorunluluk olarak ortaya çıkabilmektedir.³¹⁴

Bağışıklıklar, parlamentonun düzgün çalışmasını sağlamak adına gereklidir. Herhangi bir yasal bağışıklığın varlığı, tanım gereği, yasanın normal uygulanmasına istisnalar getirir. Bu durumda da meclis üyeleri normal vatandaşlar karşısında farklı bir konuma gelmiş olurlar. Ancak, parlamenterlere dokunulmazlık tanınmasındaki amaç, parlamenterleri ayrıcalıklı bir konuma getirmek değil, bir kurum olarak yasama organını korumaktır. Dolayısıyla da eşitlik ilkesine istisna yaratması, dokunulmazlığın doğasında bulunmaktadır.

Yasama bağışıklıkları konusu da kanun önünde eşitlik ilkesinin ihlal edilmesi değil, yalnızca bu durumun bir istisnasıdır. Çünkü milletvekillerine böylesi bir ayrıcalık tanınması, keyfi bir ayırım yapılması adına değil, milli iradeyi temsil görevini yerine getirenlerin, asılsız suçlamalarla, görevlerini yerine getirmelerinin engellenmesinin önüne geçilmesi, fikir ve düşüncelerinin mecliste rahatça yerine getirilebilmesi ve kamu yararı içindir.³¹⁵ Bağışıklıklarla ulaşılmak istenen kamu yararı, milletin oylarıyla yasama organına gelen temsilcilerin, herhangi bir baskı altında kalmadan ve herhangi bir takibata uğramadan temsil görevlerini yerine

---

³¹² Anayasa Mahkemesi, 21.03.1994 Tarih, E. 1994/21 ve K. 1994/40 Sayılı Karar, <http://kararlar.yeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/0b27d463-80d4-418b-8ae2-806cf5572f75?excludeGerekce=False&wordsOnly=False> (Erişim Tarihi: 19.01.2017).

³¹³ Yüksel, s. 1300.

³¹⁴ Arslan, s. 37.

³¹⁵ Kemal Dal, *Türk Esas Teşkilat Hukuku*, Kurtuluş Ofset Basımevi, 2. Baskı, Ankara 1986, s. 236.

getirebilmeleridir. Milletvekilleri, milletin temsil edilmesi gibi çok önemli bir görevi yerine getirmeleri dolayısıyla böylesi bir imtiyaza sahiptirler. Bunun dışında, meclisin cezai takibata karşı koyması yahut cezanın infazının engellenmesi gibi bir gayesi bulunmamaktadır. Yasama bağışıklıkları, parlamento üyelerinin görevlerini serbestçe yerine getirebilmeleri adına, onu hükümet veya özel kişiler tarafından başlatılabilecek olan adli takiplerden koruyan ayrıcalıklardır. Yasama bağışıklığı nedeniyle milletvekilleri ile aynı fiili işleyen sıradan vatandaşlar soruşturma veya kovuşturmayaya tabi tutulup, cezalandırılırken, milletvekilleri, yasama görevlerini endişe ve baskıdan uzak ve tam olarak yerine getirebilmeleri için, bu muhakeme işlemlerinden muaf tutulmakta veya bu işlemlerin yapılması görev sürelerinin sonuna ertelenmektedir. Bu şekilde, milletvekillerinin görevlerini tam olarak yaparak kamu yararının gerçekleşmesi adına kanun önünde eşitlik ilkesine istisna getirilmiştir. Yasama bağışıklıklarının kamu yararından olması sebebiyle de milletvekillerinin kendi dokunulmazlıklarının kaldırılması yönündeki talepleri sonuç doğurmamaktadır. Yasama meclisi üyelerine bu şekilde diğer vatandaşlardan farklı bir statü tanınmasındaki amaç, onları imtiyazlı ve hukukun üstünde bir grup haline getirmek değildir. Milletvekilinin yasama bağışıklığı ile kendisine sağlanan kamusal yarar, onlara tanınan bu ayrıcalıkların kanun önünde eşitlik ilkesini ihlal etmesindeki kamu zararından daha büyüktür.³¹⁶

Dokunulmazlığa ilişkin kuralların varlığı, her şeyden önce temsili demokrasi ilkesini koruma ihtiyacına dayanmaktadır. Bu koruma, seçilmiş temsilcinin, yürütme, yargı veya siyasi muhaliflerin taciz veya müdahaleleri olmaksızın, kendi demokratik işlevlerini yerine getirebilmelerini sağlamak amacını taşır.³¹⁷ Dokunulmazlığın amacı, parlamentonun bağımsızlığının sağlanması adına parlamento üyelerine tam bir bağımsızlık tanınmasıdır. Dokunulmazlıkta amaç milletvekillerine cezasızlık sağlamak değildir. Sadece uydurma sebeplerle milletvekilinin parlamentoya devamından alıkonulmasını engellemektir. Suçüstü halinin varlığında meclisin iznine gerek olmaksızın dokunulmazlığın ortadan kalkması da bunun göstergesidir.³¹⁸

³¹⁶ Özbudun, "Türk Anayasa..." s. 277.

³¹⁷ Parliamentary Immunity; Challenges to the..., s. 6.

³¹⁸ Kırathı, s. 79.

Çoğu durumda, dokunulmazlığın amacı, parlamentonun görevlerini yerine getirmesini sağlamak amacıyla, yürütme organının yasama organı üzerinde siyasi veya hukuki baskı oluşturmasının engellenmesidir.³¹⁹

Dokunulmazlık genel olarak iki amaç doğrultusunda kabul edilmiştir. İlk olarak, yasama organı üyelerinin, yasama faaliyetleri sebebiyle herhangi bir baskı ve tehdide karşı tam bir hürriyet içinde bulunabilmeleri ve görevlerini tam anlamıyla hür olarak yapabilmelerini amaçlar. Yasama dokunulmazlığı, milletvekillerini, telkin ve tehditler yanında, hatta meclislerdeki çeşitli çoğunluk tahakkümlerine karşı da koruyan bir güvencedir. İkinci olarak ise, yasama dokunulmazlığı, sadece milletvekilleri için şahsi güvence olmanın ötesinde, parlamentoyu, devletin öteki organlarının veya yasal olmayan etki ve odakların baskılarına karşı koruyan bir zırhtır.³²⁰

Yasama dokunulmazlığının temel amacı, milletvekillerinin yasama görevlerini icra ederken baskı altında kalmamaları, herhangi bir engelle karşılaşmadan görevlerini sağlıklı bir şekilde yerine getirmelerini sağlamaktır.³²¹ Dokunulmazlıklar sayesinde, parlamento üyelerinin iktidar tarafından tahrik edilebilecek keyfi, zamansız ve esassız ceza kovuşturmalarıyla, geçici bir süre için de olsa, yasama çalışmalarından alıkonulmasını önlenmektedir.³²² Dokunulmazlık kurumu, milletvekilliğinden istifade eden kişinin kendisini korumak değil, bir bütün olarak meclisin menfaati ve dolayısıyla da milli egemenlik adına, kamu yararının gerçekleştirilmesine hizmet eder.³²³ Meclis üyelerine dokunulmazlık hakkı tanınmasındaki amaç, milletvekillerini keyfi ve gerekçesiz soruşturma ve kovuşturmalardan korumak suretiyle parlamento işlemlerinin güvenliğini sağlamaktır.³²⁴ Yasama dokunulmazlığı milletvekillerine diğer vatandaşlardan üstün insanlar yaratmak adına değil, parlamento hizmetlerinin gereği gibi görülmesi adına ve iktidar baskısından korunmaları adına tanınmıştır.³²⁵

---

³¹⁹ Galili; Lahav, s. 6.

³²⁰ Nadir Latif İslam, "Milletvekili Dokunulmazlığında Meclis İçi Prosedür", *Yargıtay Dergisi*, Cil:19, Sayı:2, 1993, s. 6; İçel, s. 199.

³²¹ Nevzat Toroslu, *Ceza Hukuku*, 15. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara, Eylül 2010, s. 80; Sevinç, "22. Yasama...", s. 319., Aktaş, "TBMM Uygulamasında...", s. 354.

³²² Gözler, "Yasama Dokunulmazlığı...", s. 74.

³²³ Başgil, s. 17.

³²⁴ Constitutional Amendment..., s. 2.

³²⁵ Balo, s. 19.

Bu bakımdan dokunulmazlıklar milletvekillerine tanınmış kişisel bir ayrıcalık değil, kamu yararı amacıyla kabul edilmiş bir müessese olması sebebiyle, milletvekilleri bu haklarından feragat edemezler.³²⁶ Dokunulmazlığın kamu düzenine ilişkin olması dolayısıyla meclis üyelerinin kovuşturmaya rıza gösterip göstermemelerinin ise bir önemi yoktur. Ayrıca bu özelliği sebebiyle dokunulmazlığın ileri sürülmesine de gerek yoktur, resen gözetilir.³²⁷

*“Yasama dokunulmazlığının amacı, milletvekillerini imtiyazlı bir sınıf haline getirmek değil, onları, özellikle de muhalefet milletvekillerini, gerek iktidar gerekse haksız ve hukuka aykırı menfaatleri milletvekilleri tarafından eleştirilerek ortaya konulan kişiler ve kurumlar tarafından harekete geçirilecek keyfi ve asılsız ceza kovuşturmalarına karşı korumaktır.”*³²⁸

Yasama meclisi üyelerine dokunulmazlık hakkının verilmesindeki amaç, keyfi ve asılsız suç isnatlarıyla, milletvekillerinin yasama görevlerini ifadan geçici olarak da olsa alıkonulmalarını önlemektir.³²⁹ Örneğin, yasama dokunulmazlığının bulunmaması durumunda, yasama meclislerinde genellikle sayısal olarak çoğunlukta olan iktidar partisi grupları, özellikle muhalefet partilerinin milletvekillerinin meclis çalışmalarına katılmalarını engellemek adına, keyfi olacak şekilde tutuklama, sorgulama gibi uygulamalara başvurabilirler.³³⁰ Bu bağlamda yasama dokunulmazlığı, yargılanmanın, milletvekilliği süresinin sonuna veya meclis tarafından dokunulmazlığın kaldırılmasına yahut kovuşturma yapılmasına müsaade edilmesine yönelik karar verilinceye kadar ertelenmesini ifade eder.³³¹ Bir başka anlatımla, yasama dokunulmazlığı milletvekillerine cezasızlık sağlama amacıyla veya onlara suç işleme ayrıcalığı verilmesi amacıyla değil, siyasi sebepler dolayısıyla açılacak kovuşturmalara karşı milletvekillerini koruma amacıyla tanınmıştır.³³²

---

³²⁶ Yolcu, s. 375.

³²⁷ Arslan, s. 45.

³²⁸ Döner, s. 70.

³²⁹ Özbudun, “Yasama Sorumsuzluğu...”, s. 109, Sevinç, “22. Yasama...”, s. 342.

³³⁰ Gönenç, Ergül, s. 3.

³³¹ Döner, s. 55.

³³² Kalağan, s. 76.

Demokrasinin işleyebilmesi için halkın seçmiş olduğu temsilcilerin meclise gelerek, buradaki çalışmalara katılabilmeleri gerekmektedir. Bu amaç doğrultusunda milletvekillerine tanınan yasama dokunulmazlığı, gerçek dışı suçlamalarla milletvekillerinin görevlerini yerine getirmelerini engellemeye yönelik asılsız ve keyfi uygulamaları önler.³³³ Bir başka anlatımla, yasama dokunulmazlığı, milletvekillerinin meclis toplantılarına katılmalarına engel olunmamasını ve böylece meclisteki fiziki varlıklarını güvence altına alma amacına hizmet eder.³³⁴ AİHM, Atilla Kart v. Türkiye kararında, milletvekili dokunulmazlığının “*meclisin ve üyelerinin tam bağımsızlığını güvence altına almak ve anayasal düzeni ve yasama ve yargı eklerinin ayrılığını korumak yönünde*” meşru bir amaç izlediğini belirtmiştir.³³⁵

Bu kurumu ortaya çıkaran düşünce, iktidarla farklı düşüncelere sahip milletvekillerinin, temelsiz, keyfi ve zamansız kovuşturmalara yasama faaliyetlerinden alıkonulmamalarıdır. Milletvekillerine böyle bir hakkın tanınmış olmasındaki amaç, onların görevleri ile ilgili olmayan eylemlerinden dolayı suçsuz sayılmaları olmadığından, böyle bir hakkı kullanarak suç işleyen kişileri dokunulmazlık kapsamına dahil etmek kurumun amacı ile ters düşer.³³⁶ Dokunulmazlıklar kamu yararının gerçekleşmesi adına tanınan haklar olduğundan kurumun amacına uygun olarak dokunulmazlığın kaldırılması, kamusal yararın ortadan kalktığı durumlarda pek tabii mümkün olmalıdır. Esasen kanun önünde eşitlik ilkesinin bir istisnası durumunda bulunan dokunulmazlıklar, milletvekillerine yürüttükleri görevleri bakımından geçici bir koruma sağlar.³³⁷

Meclis üyelerine tanınan yasama dokunulmazlığı geçici niteliktedir. Milletvekilleri bu haktan toplantı dönemi boyunca yararlanabilmektedirler. Milletvekillerine böyle bir hakkın tanınma nedeni ise, parlamento üyelerinin yasama görevleri esnasında engelle karşılaşmamalarıdır. Toplantı dönemi dışında, parlamento üyeleri yasama faaliyetinde bulunamayacağından, bu sürede milletvekilleri normal

---

³³³ Yolcu, s. 373.

³³⁴ Ömer Keskinsoy, “Meclis Kürsüsünden Sarf Edilen Sözlerin siyasi Parti Kapatma Davalarında Delil Olarak Değerlendirilip Değerlendirilmeyeceği Üzerine”, *Yasama Dergisi*, Sayı:9, 2008, s. 78.

³³⁵ Yolcu, s. 388.

³³⁶ Yüksel, s. 1299.

³³⁷ Yolcu, s. 374.

vatandaşlarla eşit konumda olmalı, bir diğer deyişle toplantı dönemi dışında dokunulmazlık uygulanmamalıdır.³³⁸

Özetle yasama dokunulmazlığının amacı, “*milletvekillerinin, iktidar tarafından tahrik edilebilecek keyfi, zamansız ve esassız ceza kovuşturmalarıyla, geçici bir süre için de olsa, yasama çalışmalarından fiilen alıkonulmasını önlemek, tutuklama ve cezalandırma tehdidi ile manevi bir baskı yaparak onların oylarına tesir etmesine engel olmak, milletvekillerini adli kovuşturmanın baskısından uzak tutmak, bir anlamda parlamentonun itibarını korumaktır.*”³³⁹ Yasama dokunulmazlığı, parlamenterlerin, parlamento çatısı altında söyledikleri sözler ve kullandıkları oylar sebebiyle sorumlu olmamalarını sağlayan yasama sorumsuzluğundan farklı olarak, keyfi kovuşturma ve cezaları önlemek amacıyla. Parlamento çoğunluğa sahip iktidar grupları her zaman, siyasi güçlerini kullanarak veya siyasi tuzaklar kurarak, özellikle muhalefet milletvekillerinin yasama faaliyetlerine katılmasını engellemeye, bu milletvekillerini kontrol altında tutmaya ve giderek bunları siyasi alanın dışına itmeye çalışabilirler. Yasama dokunulmazlığı kurumu da, parlamento üyelerine dokunulmazlık tanıyarak bu ihtimalin bertaraf edilmesine amacına yöneliktir. Bu sayede demokratik sistemin işlemesi adına vazgeçilmez bir unsur olan muhalefet işlevi gereği gibi yerine getirilebilir.³⁴⁰ Yasama dokunulmazlığı, temsilcilerin siyasi rakipleri tarafından başlatılan kovuşturmalara konu edilmeleri yoluyla yasama çalışmalarına katılmalarının engellenmesini önler. Bu anlamda yasama dokunulmazlığı kamu yararı düşüncesine dayanan, yasama fonksiyonunun icrası dışında kalan fiilleri içerecek şekilde, milletvekilinin, üyesi olduğu meclis tarafından kaldırılmadıkça, milletvekilliği veya toplantı dönemi boyunca ayrıcalıklı tutulmasını sağlayan bir yasama bağışıklığı türüdür.³⁴¹

Yasama dokunulmazlığı, milletvekillerine kendi iradeleri dışında, anayasa tarafından görevlerinin gereği olarak bahşedilmiştir. Doktrinde de dokunulmazlık tanınmasındaki amacın, milletvekillerini iktidarın kötü amaçlı ve kasıtlı iftiralarından

³³⁸ Aktaş, “Yasama Dokunulmazlığının Kapsamı”, s. 287.

³³⁹ Balo, s. 19.

³⁴⁰ Levent Gönenç, “Yasama Dokunulmazlığının Sınırı”, s. 1, <http://www.yasayanayanayasa.ankara.edu.tr/> (Erişim Tarihi: 19.10.2017).

³⁴¹ Gülfidan, s. 17.

korumak, milletvekillerinin meclisteki temsil etme görevlerinin kesintiye uğramasına engel olmak olduğu yönünde görüş birliği vardır. Buna göre dokunulmazlık kurumunun getirilmesinde üstün bir kamu yararı vardır. Bu nedenle milletvekillerinin temsil görevini yerine getirebilmeleri adına, başka haklarından ödün vermeleri bu kurumun sahip olduğu özel kamu yararının gereğidir. Bu suretle yasama dokunulmazlığı kurumunun, milletvekilinin yargılanmasını meclisin iznine tabi kılması bu kurumun sahip olduğu kamusal yararın bir gereğidir. Söz konusu kamusal yarar ise son derece meşru bir amaca hizmet etmektedir.³⁴²

D. Yasama Dokunulmazlığının Kapsamı

1. Dokunulmazlığın Başlangıcı

Yasama dokunulmazlığı üyelik sıfatının kazanıldığı anda başlar. Anayasada üyelik sıfatının ne zaman kazanılacağına dair bir hüküm bulunmaması sebebiyle, anayasaya bakarak milletvekillerinin yasama dokunulmazlıklarını ne zaman kazanacakları ve üyeliği sona eren üyenin dokunulmazlığının ne zaman sona ereceğini belirleme imkânı yoktur.³⁴³ Bu konuda literatürde farklı görüşler mevcuttur. Arsel'e göre; milletvekili sıfatı oy verme günü bitiminde oyların tasnif edilmesiyle kazanıldığından, milletvekilliği de milletin iradesinin tecelli ettiği an olan oyların tasnifi anında başlar.³⁴⁴ Bilir, milletvekilliği sıfatının kazanılması anı olarak, seçilmeye ilişkin tutanağın düzenlenmesi anını kabul etmek gerektiğini³⁴⁵ belirtmektedir. Aktaş'a göre, oy verme işleminin tamamlanmasından sonra, seçim sandığında hangi adayın kazandığını belli etmeye yönelik olarak yapılan oyların tasnifi işlemleri, milletin iradesini belli etmeye, yani var olan bir olguyu ortaya çıkarmaya yönelik işlemlerdir. Bundan dolayı milletvekili dokunulmazlığının başladığı anı, oy verme işleminin bittiği andan itibaren geçerli saymak gerekir.³⁴⁶

Yasama dokunulmazlığının başlangıcı konusunda 2839 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu'nun 35. maddesinde; "*İl seçim kurulu başkanı alınan sonuçlara göre, o seçim*

---

³⁴² Yolcu, s. 388.

³⁴³ Sevinç, "*Türkiye'de...*", s. 168.

³⁴⁴ Aşel, s. 238.

³⁴⁵ Bilir, s. 87.

³⁴⁶ Aktaş, Yasama Dokunulmazlığı, s. 100.

çevresinden; siyasi parti aday listelerinde ve varsa bağımsız adaylardan seçilenleri tespit eder ve tutanağın bir suretini o seçim çevresinde ilan ettirir. Diğer bir suretini, bir hafta süre ile il seçim kurulu kapısına astırır.” denilmektedir. 36. maddede ise; “Milletvekili seçilenlere il seçim kurulu tarafından, milletvekili seçildiklerine dair derhal bir tutanak verilir. Bu tutanaklardan iki örneği de Yüksek Seçim Kurulu Başkanlığına en seri vasıta ile gönderilir. Yüksek Seçim Kurulu Başkanlığı tutanaklardan birini Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına verir.” denilmektedir. Sevinç, bu maddeler hükmüne, milletvekilliği sıfatının kişinin milletvekili seçildiğine dair tutanağın verildiği anda kazanılacağı görüşündedir.³⁴⁷

Gülfidan, milletvekillerinin seçimi bakımından, İl Seçim Kurulu’nun işlemlerinin kurucu bir nitelik taşımadığı, buradaki kurucun unsurun seçmen iradesi olduğu, bununla birlikte milletvekilliği statüsünden kaynaklanan bir haktan yararlanmanın için bu sıfatın kesinleşmesine bağlı olduğu, dolayısıyla da oy verme anının sona ermesinden itibaren başlayacak olan yasama dokunulmazlığının, ancak milletvekilliğinin kesinleşmesinden sonra geriye dönük olarak hüküm ifade edebileceğini³⁴⁸ savunmaktadır. Gözler, 2839 sayılı kanununun anılan maddelerinde öngörülen tutanakların birer beyan edici işlemler olduğu ve bütün tespit beyan edici işlemler gibi geçmişe etkili hüküm ve sonuç doğuracağı, dolayısıyla da milletvekili sıfatının oy verme işleminin bittiği andan itibaren kazanılacağı³⁴⁹ görüşündedir.

Milletvekilliği sıfatının başlangıç anının belirlenmesinde yaşanmış bir olay neticesinde, 22 Temmuz 2007 genel seçimleriyle, MHP İstanbul 3. Bölge 3. sıradan milletvekili seçilen Mehmet Cihat Özönder, 26 Temmuz 2007’de milletvekili mazbatasını almak üzere İstanbul’a giderken, Ankara’da geçirmiş olduğu trafik kazası sonucu hayatını kaybetmiştir.³⁵⁰ Bu olay sebebiyle Yüksek Seçim Kurulu’nun verdiği bir kararında³⁵¹ “Her ne kadar, anılan tarihte milletvekili seçilen Mehmet

³⁴⁷ Sevinç, “Türkiye’de...”, s. 169.

³⁴⁸ Gülfidan, s. 40.

³⁴⁹ Gözler, Türk Anayasa..., s. 195.

³⁵⁰ <https://www.sondakika.com/haber/haber-mhp-den-milletvekili-secilen-ozonder-in-vefati/> (Erişim Tarihi: 14.02.2018)

³⁵¹ Yüksek Seçim Kurulu İlke Kararları, Karar No:716, Karar Tarihi: 27.07.2007, Kararın tam metni için bkz: <http://www.ysk.gov.tr/yskPortal/tr/ilke-karar/liste> (Erişim Tarihi: 14.02.2018)

Cihat ÖZÖNDER'e 2839 sayılı Yasa'nın 4125 sayılı Yasa ile değişik 36 ncı maddesi uyarınca bir tutanak verilmemiş ise de, anılan işlemin kurucu değil açıklayıcı olması sebebiyle bu husus neticeye etkili değildir. Mehmet Cihat ÖZÖNDER'in milletvekili seçildiği İstanbul İl Seçim kurulunca tespit edilmiş olduğundan ve ölüm olayı da bu tarihten sonra gerçekleştiğinden, olayda 2839 sayılı Yasa'nın 25 inci maddesi uyarınca işlem yapılması mümkün olmadığı gibi bu milletvekilliğinin bir başka parti adayınca kazanılması da söz konusu olamaz...Yukarıdan beri yapılan açıklamalar çerçevesinde; İstanbul İl'i (3) numaralı seçim çevresinden Milliyetçi Hareket Partisi 3. sıra milletvekili adayı gösterilen Mehmet Cihat ÖZÖNDER'in, 26/07/2007 tarihinde geçirdiği trafik kazası onucunda vefat etmiş olması nedeniyle, aday listesinin kesinleştiği 20 Haziran 2007 tarihi göz önünde bulundurularak, oy verme günü olan 22/07/2007 Pazar günü saat: 17.00 itibariyle 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununun yukarıda açıklanan 25., 35., 36. ve 39. maddeleri delaletiyle milletvekili seçilmiş sayılmasına ve ölüm tarihi olan 26/07/2007 tarihi esas alınarak Türkiye Büyük Millet Meclisinde bir üyeliğin boşalmış olduğunun tespitine karar verilmesi gerekmektedir.” denilmek suretiyle milletvekilliği sıfatının oy verme işleminin sona erdiği anda kazanıldığı kabul edilmiştir.

Yukarıda anılan görüşler neticesinde, kanaatimizce, milletvekilliği sıfatının başlangıcı seçim sonuçlarının sayıldığı, yani hangi adayın kazandığının belli olduğu andır. Yukarıda belirtildiği üzere, yasama dokunulmazlığı üyelik sıfatının kazanıldığı anda başlayacağından, dokunulmazlığın başlangıç anı da seçim sonuçlarının sayıldığı andır.³⁵²

Anayasanın 81. maddesi uyarınca milletvekillerinin göreve başlarken and içmeleri ise milletvekilliği sıfatının kazanılması için değil, milletvekilinin göreve başlayabilmesi için aranan bir koşuldur. Çünkü and içmeyen bir milletvekili, göreve başlayamaz ve hiç bir yasama faaliyetine katılamaz. Mazereti olmadığı halde bu

---

³⁵² Bununla birlikte Aybar, meclisin toplanmasından önce yasama dokunulmazlığı kurumuna gerek görülmesi, bu kurumun amacına ters düştüğünden, dokunulmazlığın meclisin ilk toplantısında başlaması gerektiği görüşüne sahiptir. Mehmet Ali Aybar, “Teşrii Masuniyet, Esası ve Tatbik Şekilleri, İÜHFİM, Cilt:3, 1937, s. 135.

yükümlülüğü yerine getirmeyen ve göreve başlamayan kişinin ise devamsızlık nedeniyle milletvekilliği düşürülebilir.³⁵³

Anayasanın 112. maddesiyle; “*Bakanlar Kurulu üyelerinden milletvekili olmayanlar; 81 inci maddede yazılı şekilde Millet Meclisi önünde andiçerler ve bakan sıfatını taşıdıkları sürece milletvekillerinin tâbi oldukları kayıt ve şartlara uyarlar ve yasama dokunulmazlığına sahip bulunurlar.*” denilmek suretiyle, milletvekili olmayan bakanların bakanlık sıfatını kazandıkları anda yasama dokunulmazlığından yararlanabilecekleri hükme bağlanmıştır.

2. Dokunulmazlıktan Yararlanabilecek Kişiler

a) Milletvekilleri ve Milletvekili Olmayan Bakanlar

Yasama meclisi üyelerine dokunulmazlık tanınmasındaki amaç yasama fonksiyonunun korunması olduğundan, dokunulmazlıktan yararlanabilecek kişiler de bu fonksiyonu yerine getiren kişiler, yani parlamento üyeleridir.³⁵⁴ Bu halde, yasama dokunulmazlığından yararlanabilecek kişiler, milletvekilleri ve milletvekili olmayanlar (meclis dışından atananlar) da dahil olmak üzer bakanlardır.

Yasama dokunulmazlığı kurumunun koruma altına aldığı kişiler milletvekilleridir. Milletin temsilcisi olan milletvekillerinden oluşan yasama organı, yine milletvekilleri aracılığıyla devletin fonksiyonlarını millet adına gerçekleştirirler.³⁵⁵ Yasama yetkisi Anayasanın 7. maddesi uyarınca, Türk milleti adına TBMM’nindir. Yasama dokunulmazlığı ile ilgili Anayasanın 83. maddesi “Üyelikle ilgili hükümler” başlığı altında düzenlenmiştir. Söz konusu maddede, “Seçiminden önce veya sonra bir suç işlediği sürülen bir *milletvekili*...” şeklindeki ifadeden de milletvekillerinin yasama dokunulmazlığından yararlanabileceği anlaşılmaktadır.

Anayasanın 109. maddesi gereği, milletvekili seçilme yeterliliğine sahip kişiler bakan olarak atanabilmektedirler. Milletvekillerine ek olarak, Anayasanın 112.

---

³⁵³ Adem, s. 51.

³⁵⁴ Kıratlı, s. 81.

³⁵⁵ Adem, s. 37.

maddesinde, “*Bakanlar Kurulu üyelerinden milletvekili olmayanlar... bakan sıfatını taşıdıkları sürece milletvekillerinin tabi oldukları kayıt ve şartlara uyarlar ve yasama dokunulmazlığına sahip bulunurlar...*” denilmek suretiyle, meclis dışından atanan bakanların da yasama dokunulmazlığından yararlanabilecekleri belirtilmiştir. Milletvekili olmayan bakanların yasama dokunulmazlığından yararlanabilmeleri durumu ülkemize has bir uygulamadır. Anayasanın 109. maddesinde belirtildiği üzere, milletvekili olmayan bakanlar, başbakan tarafından *seçilip*, Cumhurbaşkanınca atanmaktadırlar. Yani milletvekili olmayan bakanlar halk tarafından değil, başbakan tarafından seçilmektedirler. Dolayısıyla bu kişilerin dokunulmazlıkları, başbakan tarafından seçildikleri anda değil, bakan olarak atandıkları anda başlar ve bakanlık sıfatları sona erdiğinde, meclis kararına gerek olmaksızın kendiliğinden ortadan kalkar.³⁵⁶

Meclis üyesi olmayan bakanların yasama dokunulmazlığına sahip olmaları konusunda, mesele, bu bakanların yasama çalışmalarına katılımlarının doğrudan olup olmadığı noktasında düğümlenmektedir. Günümüz parlamenter rejimlerinde, kanunlaşan önerilerin çok büyük bir kısmını Bakanlar Kurulu tarafından hazırlanan kanun tasarılarının oluşturması, yasama organının yasa yapma işlevi üzerinde yürütme organının sahip olduğu etkin rolü göstermektedir. Bu bakımdan, kanun tasarılarında imzaları bulunan milletvekili olmayan bakanlar yasama faaliyetlerine doğrudan katılmaktadırlar. Bundan dolayı da milletvekili olmayan bakanların yasama dokunulmazlığından faydalanmaları tabiidir.³⁵⁷

Anayasanın 100. maddesi gereği, meclis soruşturması sonucunda bir bakanın Yüce Divan’a sevkine karar verilebilir. Böylesi bir durumda bakanların yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına gerek olup olmadığı sorunu ortaya çıkmaktadır. Anayasa Mahkemesi, Anayasanın 148. maddesinde belirtildiği üzere, bakanları ancak görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divan sıfatıyla yargılayabilmektedir. Anayasanın 83. maddesinde belirtilen yasama dokunulmazlığı kurumu ise, bakanlara, görevleri dışındaki suçlardan dolayı koruma sağlamaktadır. Dolayısıyla, görevini

---

³⁵⁶ Adem, s. 37.

³⁵⁷ Gülfidan, s. 28.

ilgilendiren bir konu sonucunda meclis tarafından Yüce Divan'a sevk edilmesi kararı verilen bir bakanın, burada yargılanabilmesi için ayrıca dokunulmazlığının kaldırılmasına gerek yoktur.³⁵⁸ Kaldı ki başbakan ve bakanların görev suçları hakkında, genel yetkili adli makamların soruşturma ve kovuşturma yetkileri bulunmamaktadır. Dolayısıyla da böylesi bir suçlamadan ötürü meclisin dokunulmazlığın kaldırılması yönünde karar vermiş olması nedeniyle adli mercilerin herhangi bir işlem gerçekleştirmesi mümkün değildir.³⁵⁹

Yasama dokunulmazlığı, parlamento üyesinin bizzat şahsını ilgilendiren bir parlamenter muafiyet olması dolayısıyla, parlamento üyesinin suç ortaklarını kapsamaz. Yani bir milletvekili hakkında, meclisin dokunulmazlığın kaldırılması kararı vermemesi halinde kovuşturma yapılabilmesi üyelik sıfatının sonuna ertelenmiş olması halinde onun suç ortakları hakkında devam eder.³⁶⁰

b) Cumhurbaşkanı

(1) Genel Olarak

Daha önce belirtildiği üzere 1924 Anayasası, Cumhurbaşkanı'nın dokunulmazlık hakkı olduğunu açıkça düzenlemiştir. Buna karşın 1961 ve 1982 Anayasalarında Cumhurbaşkanı'nın yasama dokunulmazlığından yararlanıp yararlanamayacağı yönünde bir düzenleme bulunmamaktadır. Bununla birlikte, 16 Nisan 2017'de gerçekleştirilen referandumla anayasanın bir takım maddelerinde değişikliğe gidilmiştir. Söz konusu değişiklikler 3 Kasım 2019'da eşzamanlı olarak yapılacak olan Cumhurbaşkanlığı ve genel seçimlerle birlikte yürürlüğe girecektir. Bu değişikliklerin henüz yürürlüğe girmemesi sebebiyle de Cumhurbaşkanı'nın dokunulmazlığa sahip olup olmadığı konusu değişiklikten önce ve sonra olacak biçimde incelenmiştir.

---

³⁵⁸ Yalova, s. 56.

³⁵⁹ Aktaş, "Yasama Dokunulmazlığının Kapsamı", s. 265.

³⁶⁰ Kıratlı, s. 81.

(2) 2017 Anayasa Değişikliğinden Önce

1982 Anayasası'nın 105. maddesi, Cumhurbaşkanı'nın sadece vatana ihanetten dolayı suçlanabileceğini ve görevi ile ilgili işlemlerinden dolayı ise sorumsuz olduğu konusunu düzenlemiştir. Bunun dışında Cumhurbaşkanı'nın, Cumhurbaşkanı seçilmeden önce veya sonra suç işlediği öne sürülürse tutulma, sorguya çekilme, tutuklanma ve yargılanmasının mümkün olup olmadığına ilişkin bir düzenleme yapılmamıştır. Makama duyulan saygıdan dolayı böylesi bir düzenleme yapılmamış olması sebebiyle de Cumhurbaşkanı'nın dokunulmazlıktan yararlanıp yararlanamayacağı konusu tartışmalı hale gelmiştir.³⁶¹

Cumhurbaşkanı'nın yasama dokunulmazlığı olup olmadığı yönündeki görüşleri dört grupta toplamak mümkündür.³⁶² Hakim görüşe göre, Anayasanın milletvekillerine, TBMM dışından atanan bakanlara ve Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyelerine tanıdığı dokunulmazlık imtiyazını Cumhurbaşkanı'ndan esirgemek istemiş olduğunu düşünmek zordur. Cumhurbaşkanı'nın kişisel suçlarından dolayı sorumlu olduğundan tereddüt olmamakla birlikte, bu durumda milletvekili dokunulmazlığına ilişkin hükümler uygulanmalıdır.³⁶³ Bir diğer görüşe göre, Cumhurbaşkanı hakkında böyle bir düzenleme olmayışının sonucu olarak ortaya çıkan boşluğu, istisnai bir durum olan dokunulmazlığın alanının genişletilerek doldurulma imkânı olmadığından ve Cumhurbaşkanı'nın görevi devam ederken sıradan bir vatandaş gibi herhangi bir yargı mercii önüne çıkarılamayacağından, göreviyle ilgisi olmayan suçlarından dolayı yargılanması görev süresinin bitimine bırakılmalıdır.³⁶⁴ Üçüncü görüş, ikinci görüşte olduğu gibi dokunulmazlığın istisna teşkil etmekte olduğu ve bu nedenle de genişletilemeyeceğini kabul edilmekle birlikte Cumhurbaşkanı'nın normal bir vatandaş gibi yargılanabileceği benimsemiştir.³⁶⁵ Dördüncü görüşe göre ise, Anayasanın 105. maddesi ile vatana ihanet suçları bakımından benimsenen usul,

---

³⁶¹ Zafer, s. 83; Adem, s. 39.

³⁶² Ali Rıza Çoban, Ali İhsan Erdağ, "Göreviyle İlgili Olmayan Kişisel Suçlarından dolayı Cumhurbaşkanının Sorumluluğu ve Yargılanması", *TBB Dergisi*, Sayı: 75, 2008, s. 179.

³⁶³ Özbudun, "Türk Anayasa...", s. 317.

³⁶⁴ Doğan Soyaslan, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 5. Baskı, Yetkin Yayıncılık, Ankara, 2014, s. 125.

³⁶⁵ Gözler, "Türk Anayasa...", s. 332.

Cumhurbaşkanı'nın görevi ile ilgisi olmayan suçlar bakımından da uygulanabilmelidir.³⁶⁶

Görüldüğü üzere Cumhurbaşkanı'nın yasama dokunulmazlığına sahip olup olmadığı konusunda ve yargılanma usulü hakkında görüş birliği mevcut değildir. Buna karşın bir takım örneklerde görülebileceği ve yürüttüğü önemli görevin gereği üzere Cumhurbaşkanı'nın yasama dokunulmazlığından yararlanabileceğini söylemek mümkündür.³⁶⁷

2007 yılında gerçekleştirilen Anayasa değişikliği ile Cumhurbaşkanı halk tarafından seçilmeye başlanmıştır. Yasama dokunulmazlığı bakımından, halk tarafından seçilen milletvekillerine tanınmış bir hakkın, yine halk tarafından seçilen Cumhurbaşkanı'na da tanınması gerekir. Ek olarak, 1982 Anayasası'nın diğer anayasalara göre ayırıcı özelliği, devlet yapısı içerisinde yürütmenin başı sıfatı ile Cumhurbaşkanlığı makamının güçlendirilmesidir. Dolayısıyla anayasanın hazırlanmasındaki temel yaklaşım ve felsefe, Cumhurbaşkanının dokunulmazlığının olması olgusunu destekler mahiyettedir.³⁶⁸

Cumhurbaşkanı kişisel suçlarından dolayı sorumlu olmakla birlikte böyle bir durumda milletvekili dokunulmazlığına ilişkin kurallar uygulanmalıdır. Zira milletvekilleri, meclis dışından atanan bakanlar ve Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyelerine tanınmış bulunan yasama dokunulmazlığından Cumhurbaşkanı da yararlanabilmelidir.³⁶⁹

Anayasanın 106. maddesi ile Cumhurbaşkanı'na vekillik etme görevi meclis başkanına verilmiştir. Meclis Başkanı vekâlet görevi sırasında aslın bütün yetkilerine haizdir ve milletvekili sıfatıyla dokunulmazlığa da sahiptir. Bu anlamda,

---

³⁶⁶ Aldıkaçtı, s. 335.

³⁶⁷ İçel, s. 197; Cumhurbaşkanı'nın yasama dokunulmazlığından yararlanamayacağı görüşü için bkz. Gözler, "Türk Anayasa...", s. 329.

³⁶⁸ Aktaş, "Yasama Dokunulmazlığının Kapsamı", s. 271.

³⁶⁹ Özbudun, "Türk Anayasa..." s. 317., Anayasa Geçici Madde 2: "... Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyeleri, Anayasada TBMM üyelerinin haiz buldukları özlük hakları ile dokunulmazlığa sahip olurlar..." <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa82.htm> (Erişim Tarihi: 02.08.2017).

Cumhurbaşkanının dokunulmazlığı olmadığının ileri sürülmesi, vekilde olan bir hakkın asılda olmadığını iddia etmek anlamına gelecektir.³⁷⁰

Anayasaya göre, Cumhurbaşkanlığı makamı ile ilgili olarak, Cumhurbaşkanı seçilen kişinin, seçiminden önceki fiilleri nedeniyle suç işlediğinin öne sürülmesiyle dokunulmazlığının kaldırılmasını veya görev süresi sonunda dokunulmazlığının kendiliğinden ortadan kalkarak yargılanmasını öngören bir düzenleme bulunmamaktadır.³⁷¹ Bir hukuk devletinde konumu ne olursa olsun hiç kimsenin suç işleme ayrıcalığı bulunmayacağı açıktır. Ceza bakımından bir kimseye sorumsuzluk tanınması belli amaçlara hizmet etmektedir. Bu bakımdan bir kimsenin sırf Cumhurbaşkanı olması dolayısıyla, görevi ile ilgisi olmayan suçlardan, yani kişisel eylemlerinden sorumlu olmayacağını kabul etmek mümkün değildir. Bununla birlikte, devletin başı olarak Türkiye Cumhuriyetini ve Türk Milletinin birliğini temsil eden, görevi anayasanın uygulanması ve devlet organlarının düzenli çalışması olan, devletin varlığını ve bağımsızlığını, vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğünü, milletin kayıtsız ve şartsız egemenliğini korumaya yemin eden Cumhurbaşkanının, sıradan bir vatandaş gibi yargılanması doğru görünmemektedir. Bu bakımdan yasama dokunulmazlığına benzer bir kurumun Cumhurbaşkanı için de düzenlenmesi isabetli olacaktır.

11. Cumhurbaşkanı Sayın Abdullah Gül hakkında görülen dava ile ilgili olarak Ankara Cumhuriyet Başsavcılığınca verilen 17.06.2008 tarihli takipsizlik kararında da, *“Cumhurbaşkanının dokunulmazlığının bulunmayacağına düşünülmemeyeceği, bu hususun olsa olsa etik nezaket kuralları gereği anayasada yer almadığı ortadadır”* yorumu yapılmıştır. Cumhurbaşkanı hakkında belirtilen gerekçeyle verilen takipsizlik kararı, Sincan 1. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından kaldırılmış ve böylece konuya ilişkin tartışmalar alevlenmiştir. Bunun üzerine Adalet Bakanlığı, bu kararın “kanun yararına” bozulması istemiyle Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığına başvurmuştur. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı ise Adalet Bakanlığı’nın bu başvurusunu Yargıtay 11. Ceza Dairesi’ne göndermiş, 11. Ceza Dairesi ise kanun yararına bozma kararı

---

³⁷⁰ Aktaş, “Yasama Dokunulmazlığının Kapsamı”, s. 271.

³⁷¹ Tunç, s. 38.

vermiş, böylece Cumhurbaşkanı Abdullah Gül hakkında ceza davası açılmamıştır. Yargıtay 11. Ceza Dairesi söz konusu kararı, şikayet edenin suçtan zarar görmediği ve dolayısıyla şikayet etme hakkı bulunmadığı gerekçesiyle bozmuştur. Yani bozma kararı esasa girmeden usul yönünden verilmiş bir karardır. Dolayısıyla Yargıtayın bu kararı, görevdeki Cumhurbaşkanlarının kişisel suçlarından dolayı yargılanamayacağı anlamına gelmemektedir. Yargıtayın kararı neticesinde, görevdeki Cumhurbaşkanı hakkında, Cumhurbaşkanının sözde bir dokunulmazlıktan yararlandığı gerekçesiyle dava açılmamıştır. Bununla birlikte söz konusu dava Cumhurbaşkanının görev süresi dolduktan sonra açılabilir.³⁷²

CMK m.43/4'e göre, "*Cumhurbaşkanı kendi takdiri ile tanıklıktan çekinebilir. Tanıklık yapmayı istemesi halinde beyanı konutunda alınabilir ya da yazılı olarak gönderebilir.*" Bu hükümden anlaşılacağı üzere, Cumhurbaşkanının devletin başı olarak adliye binasında yapılacak bir işleme katılması, söz konusu makamın saygınlığını zedeleyebilecektir. Ayrıca Cumhurbaşkanı yargı organlarında da atama yapabilmektedir. Bu halde, Cumhurbaşkanının dokunulmazlığı olmadığı kabul edilirse, dolaylı olarak da olsa kendisinin atamış olduğu bir hakim karşısında yargılanması gerekecektir ki böylesi bir durumda da yargılamanın sıhhatli olmayacağı çok açıktır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin başı olan Cumhurbaşkanının, yine devletin bir mahkemesinde, en azından görevde bulunduğu süre içerisinde yargılanması devlet saygınlığına büyük zarar verecektir.

Sonuç olarak, Cumhurbaşkanının kişisel bir suçlamayla karşı karşıya kalması siyasi, ekonomik ve devlet itibarı yönünden çok yönlü etkileri olabilecek bir konudur. Dolayısıyla konunun yorumu yalnızca mahkemelerin nitelemesine bırakılamayacak

---

³⁷² Adem, s. 41-42; Gözler, "Türk Anayasa...", s. 329; Benzer bir durum Fransa'da yaşanmıştır. Fransız Cumhurbaşkanı Chirac, Paris Belediye Başkanı iken işlediği öne sürülen bir fon yolsuzluğu nedeniyle hâkim tarafından sorgulanmak istenmiştir. Bunun üzerine Chirac, devlet başkanı olması sebebiyle sorguya çekilmesinin göreviyle bağdaşmayacağını belirterek sorgulanmayı reddetmiştir. Fransız anayasasında Cumhurbaşkanının kişisel suçlarından dolayı dokunulmazlığı olduğu konusunda bir hüküm bulunmaması sebebiyle konu Fransız Temyiz Mahkemesinin önüne gelmiştir. Mahkeme, 2001 yılında vermiş olduğu kararıyla, anayasada Cumhurbaşkanının kişisel suçlarından dolayı dokunulmaz olduğuna dair bir hüküm olmasa da, Fransa Cumhurbaşkanının görevi devam ettiği sürece yargılanamayacağını, yargılamanın görev süresinin bitiminde yapılabileceğine hükmetmiştir. 2007 yılında gerçekleştirilen anayasa değişikliği ile de Cumhurbaşkanlığı süresince zamanaşımının işlemeyeceği hükmü getirilmiştir. Yolcu, s. 121.

kadar önem arz etmektedir.³⁷³ Cumhurbaşkanının yasama dokunulmazlığına sahip olup olmadığı konusu, mevcut boşluğun yasal düzenlemelerle doldurulması şeklinde çözülmesi gerekmektedir.

(3) 2017 Anayasa Değişikliğinden Sonra

Nisan 2017’de gerçekleştirilen anayasa değişikliği neticesinde 105. madde³⁷⁴ ile Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğu düzenlenmiştir. Maddeye göre, Cumhurbaşkanı hakkında bir suç işlediği iddiasıyla soruşturma açılabilmesi ve Yüce Divan yargılamasının yolunun açılabilmesi, TBMM’nin üye tam sayısının salt çoğunluğunun teklifi ve üye tamsayısının, üçte ikisinin kabul oyuyla mümkündür. Cumhurbaşkanının görevi bittikten sonra da, görevde bulunduğu süre içerisinde işlediği iddia edilen suçlar bakımından bu hüküm uygulanır.

Yasama dokunulmazlığı kurumu, parlamenterlere görevleriyle ilgili olmayan suçlar bakımından koruma sağlamaktadır. Ancak anılan düzenlemede Cumhurbaşkanı’nın göreviyle ilgili olan veya olmayan gibi bir ayırım yapılmamıştır. Dolayısıyla, örneğin Cumhurbaşkanı’na Cumhurbaşkanlığı göreviyle ilgili olmayan bir suç isnadı yöneltilmesi halinde, vatana ihanet suçlamasına eşdeğer düzeydeki bir usul engeli karşımıza çıkacaktır.³⁷⁵

³⁷³ Aktaş, “Yasama Dokunulmazlığının Kapsamı”, s. 272.

³⁷⁴ Madde 105: “Cumhurbaşkanı hakkında, bir suç işlediği iddiasıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının salt çoğunluğunun vereceği önergeyle soruşturma açılması istenebilir. Meclis, önergeyi en geç bir ay içinde görüşür ve üye tamsayısının beşte üçünün gizli oyuyla soruşturma açılmasına karar verebilir. Soruşturma açılmasına karar verilmesi halinde, Meclisteki siyasi partilerin, güçleri oranında komisyona verebilecekleri üye sayısının üç katı olarak gösterecekleri adaylar arasından her siyasi parti için ayrı ayrı ad çekme suretiyle kurulacak onbeş kişilik bir komisyon tarafından soruşturma yapılır. Komisyon, soruşturma sonucunu belirten raporunu iki ay içinde Meclis Başkanlığına sunar. Soruşturmanın bu sürede bitirilememesi halinde, komisyona bir aylık yeni ve kesin bir süre verilir. Rapor Başkanlığa verildiği tarihten itibaren on gün içinde dağıtılır, dağıtımından itibaren on gün içinde Genel Kurulda görüşülür. Türkiye Büyük Millet Meclisi, üye tamsayısının üçte ikisinin gizli oyuyla Yüce Divana sevk kararı alabilir. Yüce Divan yargılaması üç ay içinde tamamlanır, bu sürede tamamlanamazsa bir defaya mahsus olmak üzere üç aylık ek süre verilir, yargılama bu sürede kesin olarak tamamlanır. Hakkında soruşturma açılmasına karar verilen Cumhurbaşkanı, seçim kararı alamaz. Yüce Divanda seçilmeye engel bir suçtan mahkûm edilen Cumhurbaşkanının görevi sona erer. Cumhurbaşkanının görevde bulunduğu sürede işlediği iddia edilen suçlar için görevi bittikten sonra da bu madde hükmü uygulanır.”

³⁷⁵ http://anayasadegisikligi.barobirlik.org.tr/Anayasa_Degisikligi.aspx (Erişim Tarihi: 20.02.2018)

Anayasa değişikliğinin 106. maddesi³⁷⁶ ile Cumhurbaşkanı yardımcıları, Cumhurbaşkanına vekâlet ve bakanların durumu düzenlenmiştir. Maddeye göre, Cumhurbaşkanı bir veya daha fazla Cumhurbaşkanı yardımcısı atayabileceği gibi bakanlar da Cumhurbaşkanınca atanır. Eğer bu kişiler TBMM üyesi iseler, Cumhurbaşkanı yardımcısı veya bakan olarak atandıklarında üyelikleri sona erer. Cumhurbaşkanlığı makamının herhangi bir nedenle boşalması halinde (yenisi seçilene kadar) ve Cumhurbaşkanının geçici olarak görevinden ayrılması gibi hallerde, Cumhurbaşkanı yardımcısı Cumhurbaşkanına vekâlet eder ve ona ait yetkileri kullanır. Bu kişiler hakkında, görevleriyle ilgili suç işledikleri iddiasıyla TBMM üye tam

---

³⁷⁶ Madde 106: “Cumhurbaşkanı, seçildikten sonra bir veya daha fazla Cumhurbaşkanı yardımcısı atayabilir. Cumhurbaşkanlığı makamının herhangi bir nedenle boşalması halinde, kırkbeş gün içinde Cumhurbaşkanı seçimi yapılır. Yenisi seçilene kadar Cumhurbaşkanı yardımcısı Cumhurbaşkanlığına vekâlet eder ve Cumhurbaşkanına ait yetkileri kullanır. Genel seçime bir yıl veya daha az kalmışsa Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimi de Cumhurbaşkanı seçimi ile birlikte yenilenir. Genel seçime bir yıldan fazla kalmışsa seçilen Cumhurbaşkanı Türkiye Büyük Millet Meclisi seçim tarihine kadar görevine devam eder. Kalan süreyi tamamlayan Cumhurbaşkanı açısından bu süre dönemden sayılmaz. Türkiye Büyük Millet Meclisi genel seçimlerinin yapılacağı tarihte her iki seçim birlikte yapılır. Cumhurbaşkanının hastalık ve yurt dışına çıkma gibi sebeplerle geçici olarak görevinden ayrılması hallerinde, Cumhurbaşkanı yardımcısı Cumhurbaşkanına vekâlet eder ve Cumhurbaşkanına ait yetkileri kullanır. Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanlar, milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olanlar arasından Cumhurbaşkanı tarafından atanır ve görevden alınır. Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanlar, 81 inci maddede yazılı şekilde Türkiye Büyük Millet Meclisi önünde andiçerler. Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Cumhurbaşkanı yardımcısı veya bakan olarak atanırlarsa üyelikleri sona erer. Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanlar, Cumhurbaşkanına karşı sorumludur. Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanlar hakkında görevleriyle ilgili suç işledikleri iddiasıyla, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının salt çoğunluğunun vereceği önergeyle soruşturma açılması istenebilir. Meclis, önergeyi en geç bir ay içinde görüşür ve üye tamsayısının beşte üçünün gizli oyuyla soruşturma açılmasına karar verebilir. Soruşturma açılmasına karar verilmesi halinde, Meclisteki siyasi partilerin, güçleri oranında komisyona verebilecekleri üye sayısının üç katı olarak gösterecekleri adaylar arasından, her siyasi parti için ayrı ayrı ad çekme suretiyle kurulacak onbeş kişilik bir komisyon tarafından soruşturma yapılır. Komisyon, soruşturma sonucunu belirten raporunu iki ay içinde Meclis Başkanlığına sunar. Soruşturmanın bu sürede bitirilememesi halinde, komisyona bir aylık yeni ve kesin bir süre verilir. Rapor Başkanlığa verildiği tarihten itibaren on gün içinde dağıtılır ve dağıtımından itibaren on gün içinde Genel Kurulda görüşülür. Türkiye Büyük Millet Meclisi, üye tamsayısının üçte ikisinin gizli oyuyla Yüce Divana sevk kararı alabilir. Yüce Divan yargılaması üç ay içinde tamamlanır, bu sürede tamamlanamazsa bir defaya mahsus olmak üzere üç aylık ek süre verilir, yargılama bu sürede kesin olarak tamamlanır. Bu kişilerin görevde buldukları sürede, görevleriyle ilgili işledikleri iddia edilen suçlar bakımından, görevleri bittikten sonra da beşinci, altıncı ve yedinci fıkra hükümleri uygulanır. Yüce Divanda seçilmeye engel bir suçtan mahkûm edilen Cumhurbaşkanı yardımcısı veya bakanın görevi sona erer. Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanlar, görevleriyle ilgili olmayan suçlarda yasama dokunulmazlığına ilişkin hükümlerden yararlanır. Bakanlıkların kurulması, kaldırılması, görevleri ve yetkileri, teşkilat yapısı ile merkez ve taşra teşkilatlarının kurulması Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenir.”

sayısının salt çoğunluğunun vereceği önergeyle soruşturma açılması istenebilir. Yine bu kişiler hakkında, görevde buldukları süre içerisinde, görevleriyle ilgili işledikleri iddia edilen suçlar bakımından, görevleri bittikten sonra da aynı hüküm uygulanır. Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanlar, görevleriyle ilgili olmayan suçlar bakımından ise yasama dokunulmazlığına ilişkin hükümlerden faydalanırlar.

Bu düzenleme ile Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanların görevleriyle ilgili olan ve olmayan şeklinde bir ayırım yapılarak, görevle ilgili suçlar bakımından Cumhurbaşkanı'na benzer bir soruşturma yöntemi öngörülmüş, görevleriyle ilgili olmayan suçlar bakımından ise bu kişilerin yasama dokunulmazlığından yararlanabileceği belirtilmiştir.

Yukarıda bahsedildiği üzere, 2017 değişikliği öncesinde Meclis Başkanı Cumhurbaşkanı'na vekâlet etmekteyken, artık bu görev Cumhurbaşkanı yardımcısına bırakılmıştır. Değişiklik sonrasında Anayasa'nın 106. maddesi ile Cumhurbaşkanı yardımcılarının milletvekili seçilme yeterliliğine sahip kişiler arasından Cumhurbaşkanınca atanacakları ve bu kişilerin meclis üyesi olmaları durumunda üyeliklerinin sona ereceği belirtilmiştir. Yani değişiklik öncesinde seçilmiş bir kişi Cumhurbaşkanına vekâlet görevini üstlenirken, değişiklik sonrasında bu yetki atanmış bir kişiye verilmektedir. Dolayısıyla, değişiklik öncesinde Meclis Başkanı'nın seçilmiş bir milletvekili olması sebebiyle yasama dokunulmazlığına sahip olduğu, Cumhurbaşkanı'nın yasama dokunulmazlığı olmadığı şeklindeki bir iddianın ise vekildeki bir hakkında asılda olmayacağı anlamına geleceği durumu ile birlikte, değişiklik sonrasında Meclis Başkanı'nın seçilmiş bir milletvekili olmayabileceği ihtimali ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan Anayasa değişikliği sonrasında Cumhurbaşkanı'nın yasama dokunulmazlığı olup olmadığı herhangi bir açıklığa kavuşmuş değildir.

Sonuç olarak, değişiklik öncesinde bir takım belirtilerin ortaya koyduğu üzere Cumhurbaşkanı'nın yasama dokunulmazlığından yararlanması gerektiği ifade edilmiştir. Bu göstergelerden Cumhurbaşkanı'na vekâlet dışındakilerin, değişiklik sonrası içinde geçerli olduğu söylenebilir. Bununla birlikte konunun kesin bir çözüme kavuşturulması ihtiyacı da ortadadır. Bu bakımdan 105. maddede belirtilen

Cumhurbaşkanı'nın cezai sorumluluğu ile ilgili hususların, Cumhurbaşkanı'nın görevi ile ilgili olmayan suçlar bakımından da nasıl bir usule tabi olduğunun düzenlenmesi ile bu sorun ortadan kaldırılabilir. Bu konuda Cumhurbaşkanı için “yasama dokunulmazlığı” yerine, örneğin “Cumhurbaşkanlığı dokunulmazlığı” gibi, görev dışında işlendiği iddia edilen suçlar bakımından yargılama usulünün düzenlendiği yeni bir mekanizma oluşturulmak suretiyle, Cumhurbaşkanı'nın yasama dokunulmazlığına ilişkin hükümlerden faydalanıp faydalanmayacağı sorunu çözüme kavuşturulabilir.

3. Yasama Dokunulmazlığının İstisnaları

Yasama dokunulmazlığı, tüm suçlar bakımından koruma sağlamamaktadır. 1982 Anayasası'nın 83. maddesi 2. fıkrasıyla, “*ağır cezayı gerektiren suçüstü hali ve seçimden önce soruşturmasına başlanılmış olmak kaydıyla Anayasanın 14. maddesindeki durumlar*” demek suretiyle, yasama dokunulmazlığı kurumuna iki istisna öngörülmüştür. Bunlardan birincisi ağır cezayı gerektiren suçüstü hali, ikincisi ise seçimden önce soruşturmasına başlanılmış olmak kaydıyla Anayasanın 14. maddesinde belirtilen durumlardır. Bu hallerin varlığında yetkili makam, durumu hemen ve doğrudan TBMM'ye bildirmek zorundadır. Nitekim Adalet Bakanlığı yayımlanmış olduğu bir genelgede; “*Ağır cezayı gerektiren suçüstü hali ve seçimden önce soruşturmasına başlanılmış olmak kaydıyla Anayasanın 14. maddesinde belirtilen durumlar sebebiyle milletvekillerinin tutulmaları, sorguya çekilmeleri, tutuklanmaları ve yargılanmaları TBMM'nin kararına bağlı olmadığından, keyfiyetin en süratli şekilde TBMM'ye ve Genel Müdürlüğümüze bildirilmesi, gereksiz yazışmalara ve gecikmelere sebebiyet verilmemesi.*”³⁷⁷ demek suretiyle bunu belirtmiştir. Buradaki bilgi verme işlemi, meclis tarafından yasama dokunulmazlığının kaldırılması istemi değildir. Bilgi verme durumunda meclisin yargılamaya engel olması yetkisi bulunmamakta, dokunulmazlık kendiliğinden kalkmaktadır.³⁷⁸

³⁷⁷ Adalet Bakanlığı, 21.12.2011 tarihli B.03.0.CİG.0.05-010.06.02/754 nolu genelgesi, http://www.adalet.gov.tr/genelgeler/genelge_pdf/100-1.pdf (Erişim Tarihi: 06.08.2017).

³⁷⁸ Artuk; Gökçen; Yenidünya, s. 181; Atalay, s. 50.

a) Ağır Cezayı Gerektiren Suçüstü Hali

Suçüstü halinde dokunulmazlık kendiliğinden kalkar. Çünkü bu durumda, kovuşturma ve tutuklamanın siyasi sebeplerle veya uydurma suçlarla yapılmadığı ortaya çıktığından, dokunulmazlık gerekçesi de ortadan kalkar. Ayrıca, suçüstü yakalanan parlamento üyesi hakkında kovuşturma yapılmaması da halk tarafından tepkiyle karşılanacak bir durumdur.³⁷⁹ Aksi halde, yani suçu işlediği konusunda kimsenin şüphesi kalmayan bir kişi hakkında, parlamento üyesi olsa bile, takibat yapılmaması kamu vicdanında rahatsızlık uyandıracak, kamunun adalete olan inancı azalacak ve kamuoyu tepkisi oluşacağından kamu güvenliği tehlikeye girecektir.³⁸⁰ Suçüstü halinde milletvekiline dokunulmazlık tanınması, kurumun amacıyla ters düşmekte ve milletvekili için imtiyazlı bir durum yaratmakta, ayrıca böylesi bir koruma, hukuk devleti, eşitlik ve demokrasi ilkeleriyle de bağdaşmamaktadır.³⁸¹ Dokunulmazlık müessesinin amacı, milletvekillerini görevleri ile ilgili olmayan fiillerden dolayı suçsuz kılmak değil, fakat hükümetin bir takım bahanelere istinaden yapabileceği eylemlere karşı onları himaye etmek olduğundan, suç olduğunda tereddüt edilmeyecek bir fiilin failini bu imtiyazdan istifade ettirmek, müessesenin amacı ile bağdaşmayacaktır. İşte bu durumdan dolayı suçüstü hali istisna olarak kabul edilmiştir.³⁸²

Ağır cezayı gerektiren suçüstü halinde, milletvekilinin yasama dokunulmazlığından faydalanamaması için, öncelikle suç ağır cezayı gerektiren bir suç olmalı ve söz konusu suç suçüstü halinde işlenmiş olmalıdır.

Suçüstü, *“işlenmekte olan suçu, henüz işlenmiş olan fiil ile fiilin işlenmesinden hemen sonra kolluk, suçtan zarar gören veya başkaları tarafından takip edilerek yakalanan kişinin işlediği suçu ve fiilin pek az önce işlendiğini gösteren eşya veya delille yakalanan kimsenin işlediği suçu ifade eder.”*³⁸³

---

³⁷⁹ Kıratlı, s. 101.

³⁸⁰ Adem, s. 53.

³⁸¹ Döner, s. 59.

³⁸² Arsel, s. 253.

³⁸³ CMK m. 2, Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği m. 4.

TCK'ya göre ağır cezalı suçlar oldukça dağınık ve geniş bir alanı kapsamaktadır. Özellikle 765 sayılı eski Ceza Kanunu suçları cürümler ve kabahatler olarak iki kategoriye ayırmakta iken, cürümler için öngörülen cezalar ölüm, ağır hapis, ağır para cezası ve kamu hizmetinden yasaklılıktı. 5237 sayılı Yeni Türk Ceza Kanunu, 765 sayılı Türk Ceza Kanununun aksine, suçları cürüm ve kabahat şeklinde bir ayrıma tabi tutmamıştır. 765 sayılı Ceza Kanununda kabahatler kapsamında cezalandırılan kimi önemli filler yeni kanuna suç olarak aktarılmış, onun dışındaki kabahat filleri Kabahatler Kanunu ile idari yaptırım gerektiren ihlaller olarak düzenlenmiştir. 5237 sayılı Ceza Kanununun 45. maddesine göre suç karşılığında uygulanan yaptırım olarak cezalar, hapis ve adli para cezalarıdır. 46. madde ise hapis cezalarını, ağırlaştırılmış müebbet hapis, müebbet hapis ve süreli hapis cezası olmak üzere üç başlık altında toplamıştır. Yeni Ceza Kanunu, 765 sayılı TCK'nın 11. maddesinin sınıflandırılmasını esas almadığından Ceza Kanunun ağır hapis cezasını öngören hükümleri belirsizdir. Buna karşın 5235 sayılı Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri ile Bölge Adliye Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yetkileri Hakkında Kanunun 12. maddesi, *“Kanunların ayrıca görevli kaldığı haller saklı kalmak üzere, Türk Ceza Kanununda yer alan yağma (m. 148), irtikap (m. 250/1 ve 2), resmi belgede sahtecilik (m. 204/2), nitelikli dolandırıcılık (m. 158), hileli iflas (m. 161) suçları ile ağırlaştırılmış müebbet hapis, müebbet hapis ve on yıldan fazla hapis cezalarını gerektiren suçlarla ilgili dava ve işlere bakmakla ağır ceza mahkemeleri görevlidir”* hükmü ile yasama dokunulmazlığının istisnası olarak düzenlenen “ağır cezayı gerektiren suç” tiplerini de tespit etmektedir.³⁸⁴

Anayasa hukuku kavramları bağımsız kavramlar olmaları sebebiyle ağır cezalı suçüstü ibaresi, ceza hukuku açısından değil, anayasa hukuku açısından tanımlanmalıdır. Anayasada geçen kavramların ceza kanunlarına göre tanımlanması durumunda anayasanın üstünlüğü ilkesi zarar görebilir. Çünkü ceza kanunları meclisin salt çoğunluğuyla değiştirilebilmektedir. İktidar, muhalefet milletvekillerinin yasama çalışmalarına katılmalarını engellemek adına, ağır cezalı halini, bir yıl hapis cezası gerektiren suçlar şeklinde değişiklik yapmak suretiyle tanımlarsa dokunulmazlık

---

³⁸⁴ Tunç, s. 90-91.

kurumu da anlamını kaybedecektir. Bundan dolayı da ağır cezalı suçüstü hali ceza kanunlarına göre tanımlanmamalıdır.³⁸⁵ Bu görüşe karşıt düşünce ise anayasada geçen kavramların ilgili yasalarca tanımlanabileceğini, yasaya aykırılık söz konusu olduğunda da Anayasa Mahkemesi'nin denetiminin devreye gireceğini belirtmektedir. Dolayısıyla da iktidardaki hükümetlerin kötü niyetli olabileceği varsayımından hareketle anayasada geçen kavramların ceza kanunlarına göre tanımlanamayacağı görüşüne katılmak mümkün değildir. Bu sorunun çözümü, anayasada yer alan kavramları olduğundan farklı yorumlamakla değil, ceza yasalarındaki sorunlu hükümleri iyileştirmekle mümkün hale gelebilir.³⁸⁶

Ağır cezayı gerektiren suçüstü halinin varlığında, meclis iznine gerek olmaksızın soruşturma başlatılabilir. Ancak bu halde yetkili makam durumu hemen ve doğrudan TBMM'ye bildirmek zorundadır.³⁸⁷

Suçüstü haline ilişkin olarak 1989 yılında Abdurrezzak Ceylan olayı yaşanmıştır. Söz konusu olayda, mecliste çıkan bir tartışma sonucunda, kavgayı ayırmaya çalışan DYP Siirt milletvekili Ceylan, ANAP Siirt milletvekili İdris Arıkan'ın silahından çıkan kurşunla hayatını kaybetmiştir. Bu durum üzerinde, Arıkan, ağır cezayı gerektiren suçüstü hali gerekçesiyle Ankara 3. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından tutuklanmıştır. Arıkan'ın suçüstü hükmüne göre gerçekleştirilen yargılanmasında kasten adam öldürme gerekçesiyle cezalandırılması istenmiş, ancak mahkeme, Arıkan'ın kasten adam öldürmediği sonucuna vararak, dikkatsizlik ve tedbirsizlik sonucu ölüme sebebiyet verme suçundan yargılanması gerektiğine karar vermiştir. Bunun sonucunda da, ağır cezayı gerektiren suçüstü hali istisnasının koşullarından biri olan ağır cezayı gerektirme hali uygulanamaz hale gelmiştir. Bunun üzerine Arıkan tahliye edilmiş ve hakkında dava üyelik sıfatının sona ermesine kadar durdurulmuştur.³⁸⁸

---

³⁸⁵ Gözler, “*Türk Anayasa...*”, s. 325.

³⁸⁶ Sevinç, “*Türkiye’de...*”, s. 136.

³⁸⁷ Adem, s. 54.

³⁸⁸ Erdal Abdulhekimoğulları, *Bir Yasama Bağışıklığı Türü Olarak Türkiye’de Yasama Dokunulmazlığı*, Gazi Kitabevi, Şubat 2008, s. 88.

Suçüstü halinde, fiili yapan kimsenin suçluluk hali şüphe ve tereddüde mahal bırakmayacak³⁸⁹, yani, suçun fail tarafından işlendiğine dair herhangi bir şüphenin olmadığı bir durum ortaya çıktığından, ağır cezayı gerektiren suçüstü hali yasama dokunulmazlığı kapsamı dışında bırakılmıştır.³⁹⁰

Ağır cezanın anayasada yer almasına rağmen mevzuatta tanımlı bulunmamasının doğurduğu belirsizlik, suçüstü hali istisnası vasıtasıyla yasama dokunulmazlığı kurumunun siyasi suiistimallere açık hale gelmesine sebebiyet verebilir. Diğer taraftan, anayasanın suçüstü hallerini yasama dokunulmazlığından istisna tutmak için aramakta olduğu ağır cezayı gerektirme şartının içeriğinin pozitif hukuk çerçevesinde ve objektif olarak doldurulması mümkün olmadığından, sözü edilen şartın kapsamına dair yapılacak her yorum, kaçınılmaz olarak suç ve cezaların kanuniliği ilkesi ile çelişecektir.³⁹¹

Yasama dokunulmazlığı milletvekiline tanınmış şahsi ayrıcalık olmayıp görev gereği, kamu yararı adına tanınmış bir imtiyazdır. Bu sebeple yasama dokunulmazlığının kaldırılması sıkı kurallara tabi tutulmuştur. Ancak ağır cezayı gerektiren bir suçu işlerken suçüstü yakalanan milletvekiline yasama dokunulmazlığı tanınmanın kamu yararı ile bir ilgisi olmadığından yapılması gereken meclisin bir karar almasını beklemeden söz konusu durumun gerektirdiği işlemlerin yapılmasıdır.³⁹²

b) Anayasanın 14. Maddesindeki Durumlar

Anayasanın yasama dokunulmazlığı kapsamına almadığı bir diğer husus, daha önceki anayasalarımızda bulunmayan, 14. maddede sayılan durumlardır. Anayasanın 14. maddesine göre, “*Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbiri, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz.*”

---

³⁸⁹ Arsel, s. 253.

³⁹⁰ Keskinsoy, *Yasama Dokunulmazlığı*, s. 49.

³⁹¹ Gülfidan, s. 88.

³⁹² Yalova, s. 66.

Anayasa hükümlerinden hiçbiri, Devlete veya kişilere, Anayasayla tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya Anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamaz.

Bu hükümlere aykırı faaliyette bulunanlar hakkında uygulanacak müeyyideler, kanunla düzenlenir.”

Anayasanın 14. maddesi genel bir düzenleme yapmış olup, belirli suçları hedef almamıştır. Bu sebeple, hangi suçların 14. madde kapsamında değerlendirileceğine soruşturma ve kovuşturma makamları karar verecektir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, 14. maddenin istisna olması hali, seçimden önce soruşturmasına başlanılmış olması şartına bağlanmıştır.³⁹³ Söz konusu suçların seçimden sonra işlenmesi halinde ise takibatın yapılabilmesi dokunulmazlığın kaldırılması ile mümkün hale gelir.³⁹⁴

İktidar mensupları, milletvekili adayları olan muhalefet partisi üyeleri hakkında, onların seçimlerinden önce, 14. madde doğrultusunda soruşturma başlatma yoluyla, 14. maddedeki suçların dokunulmazlık kapsamı dışında tutulmuş olması için gerekli olan seçimden önce soruşturulmasına başlanmış olmak şartını işler hale getirerek onları bu bağışıklıktan yoksun bırakabilir. Dolayısıyla da böylesi bir ihtimali ortadan kaldırmaya yönelik olarak getirilen soruşturmanın seçimden önce başlaması şartı yeterince güvence sağlamamaktadır.³⁹⁵

1982 Anayasası'nın kabul edildiği tarihten bu yana soruşturulmasına 14. maddedeki fiiller nedeni ile seçimlerden önce başlanmış, tutuklanmış, hakkında açılan kamu davası devam ederken milletvekili seçilmiş ve seçildikten sonra yargılanmasına devam edilen tek bir örnek bulunmaktadır. Mahkeme bu davada dokunulmazlığın bulunmadığına ve yargılamanın devam etmesine yönelik ara karar vermiştir. 22 Temmuz 2007'de yapılan Milletvekili Genel Seçimleri sonucuna göre 23. dönem milletvekili olan Sabahat Tuncel'in Anayasanın 14. ve 83/2. maddeleri gereğince

---

³⁹³ Yolcu, s. 92.

³⁹⁴ Atalay, s. 54.

³⁹⁵ Abdulhekimoğulları, s. 96.

yargılanmasına devam edilmiştir. Davada, Sabahat Tuncel'in TCK'nın 314. maddesine göre örgüt üyeliğinden yargılandığı, bu maddenin Anayasanın 14. maddesi kapsamında değerlendirilemeyeceği, devletin bölünmez bütünlüğüne karşı faaliyette bulunma fiilinin TCK'daki karşılığının 302. madde olduğu, bu durumun yasallık ilkesine aykırı olduğu şeklinde savunma yapılmıştır.³⁹⁶

Yargıtay 9. Ceza Dairesi'nin 04.02.2008 tarihli ve 2007/9370 E, 2008/617 K sayılı, *“3713 Terörle Mücadele Yasası'nın 7/2. maddesinde tanımlanan terör örgütünün propagandasını yapmak suçunun, Anayasanın 14. maddesinde öngörülen devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmaya yönelik suçlardan olduğu ve bu nedenle de yasama dokunulmazlığı kapsamına girmeyeceği”* yönünde verdiği kararlarla birlikte, 2007 genel seçimlerinden önce, haklarında terör örgütü propagandası yapmak suçlarıyla dava açılan, kapatılan DTP milletvekilleri hakkında, yerel mahkemelerce sanıkların milletvekili oluşları nedeniyle yargılamanın durdurulması yönünde verilen kararlar kaldırılarak, milletvekillerinin yargılanmalarına devam edilmektedir. Yargılamalar devam ederken söz konusu milletvekilleri duruşmalara katılmayarak ifade vermeye gitmemişlerdir. Mahkemeler, Yargıtay'ın kararı doğrultusunda, isnad olunan suçun yasama dokunulmazlığı kapsamında olmadığından bahisle, savunmalarının alınabilmeleri adına milletvekilleri hakkında zorla getirme müzekkeresi düzenlemişlerdir.³⁹⁷

Anayasanın 14. maddesinde, bir suç tanımı yapılmış, bir suç ihdas edilmiş veya birtakım suçlar isimli olarak sayılmış değildir. Söz konusu maddede, birtakım kavramlar, ilkeler ve faaliyetler belirtilmiştir. Anayasanın bu maddesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığı için olmazsa olmaz unsurları ortaya koymaktadır. Anayasa koyucu, milletvekilinin, Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığına karşı kasten bir suç işlemekle suçlanmasına rağmen, dokunulmazlıktan yararlanmaya devam etmesini kamu yararına aykırı görmüştür.³⁹⁸

---

³⁹⁶ Atalay, s. 57.

³⁹⁷ Adem, s. 58.

³⁹⁸ Gözler, *“Türk Anayasa...”*, s. 326.

14. maddede belirtilen durumların yasama dokunulmazlığı kapsamı dışında kalması için, suçun soruşturması seçimden önce başlamış olmalı, suç 14. maddede belirtilen durumlarla alakalı olmalı ve yetkili makam durumu hemen ve doğrudan TBMM'ye bildirmelidir.³⁹⁹ Durumun hemen ve doğrudan meclise bildirilmesinin amacı, meclisin kovuşturma erteleme hakkındaki yetkisini kullanabilmesini sağlamaktır.⁴⁰⁰ Bu düşünceye karşıt görüş ise, meclisin kovuşturmayı durdurmaması gerektiği düşüncesindedir.⁴⁰¹ Söz konusu yetki bugüne kadar kullanılmamıştır.

Bir milletvekilinin, 14. maddedeki durumlar nedeniyle dokunulmazlığının kendiliğinden kalkması için, maddede sayılan fiillerle ilgili soruşturmanın, seçimden önce başlamış olması gerekmektedir. Anayasa koyucunun amacı, bir yandan bu maddede sayılan fiillerin önemli olduğunu ve bu durumlarda dokunulmazlığın söz konusu olmayacağını vurgulamak, diğer yandan meclis üyelerini siyasi nedenlerle suçlamaya uygun olan madde hükmünün, bu amaçla kullanılmasını engellemek olmalıdır. Ancak, soruşturmasına seçimden önce başlanmış olmak kaydı, ilk bakışta yeterli bir güvenceymiş gibi görünse de, 14. maddede bir suç tanımı yapılmaması ve buradaki ilkelerin belirsizliği ciddi bir sorun oluşturmaktadır.⁴⁰² Nitekim, seçimlerden önce, yakın bir seçimde seçilme ihtimali bulunan milletvekili adayları hakkında keyfi olarak başlatılabilecek soruşturmalar vasıtasıyla, söz konusu kişilerin milletvekili seçildikten sonra dokunulmazlıkları kendiliğinden ortadan kalkabileceğinden, yakalama, tutuklama gibi her türlü yargılama işlemi yapılabilecektir. Bu husus ise iktidardaki hükümet yahut özel kişilerce kötü niyetli olarak kullanılabilir.⁴⁰³

E. Yasama Dokunulmazlığının Kaldırılması

Tekrar seçilemeyen yahut Anayasanın 84. maddesindeki durumlar halinde üyeliğinin düşmesine karar verilen milletvekilinin dokunulmazlığı da sona erer. Dokunulmazlığın kalkması ile dokunulmazlığın son bulması farklı kavramlardır.

³⁹⁹ Keskinsoy, *Yasama Dokunulmazlığı*, s. 51.

⁴⁰⁰ Sevinç, "*Türkiye'de...*", s. 151.

⁴⁰¹ Kıratlı, s. 102.

⁴⁰² Sevinç, "*Türkiye'de...*", s. 149.

⁴⁰³ Döner, s. 60.

Dokunulmazlığın kalkması halinde, kişinin milletvekilliği sıfatı devam ederken, dokunulmazlığın son bulması milletvekilliği sıfatının da sona ermesi anlamına gelmektedir.⁴⁰⁴ Meclis üyeliği ya kendiliğinden sona erme ya da meclis kararı ile düşme şeklinde sona erer. Üyelik sıfatının sona ermesine yol açan sebepler, milletvekilinin dönem sonunda yeniden seçilememesi, ölüm ve Anayasanın 84/3. maddesinde belirtilen hususlardır. Meclis kararı ile üyeliğin düşmesine yol açan sebepler ise istifa, milletvekili seçilmeye engel bir halden hüküm giyme, kısıtlanma, üyelikle bağdaşmayan bir hizmette bulunma ve meclis çalışmalarına bir ay içinde özürsüz olarak toplam beş birleşime katılmamadır.⁴⁰⁵

Meclisin hangi hallerde dokunulmazlığın kaldırılması kararı vereceği konusunda anayasada açık bir hüküm bulunmamakla birlikte, bu durum meclisin sınırsız bir takdir hakkına sahip olduğu anlamına gelmez. Dokunulmazlığın kaldırılması konusunda meclisin takdir hakkı olmakla birlikte, bu hak dokunulmazlığın amacı ile sınırlıdır, keyfilik derecesine varacak şekilde kullanılamaz. Dokunulmazlığın kaldırılması kararlarının Anayasa Mahkemesi'nin denetimine tabi olması da söz konusu hakkın sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır.⁴⁰⁶

Dokunulmazlık kural olarak Meclis kararı ile kaldırılır. Yani dokunulmazlığın kaldırılması için Meclisin bu yönde karar alması gereklidir. Ağır cezayı gerektiren suçüstü hali ve seçimden önce soruşturmasına başlanılmış olmak şartıyla Anayasanın 14. maddesindeki durumlar, bu kuralın istisnalarını oluşturmaktadır. Bu durumların varlığında dokunulmazlık kendiliğinden ortadan kalkacağı için, ayrıca meclisin bu yönde bir karar almasına gerek yoktur. Bir diğer anlatımla, dokunulmazlığın meclis kararı olmaksızın kalkması için, milletvekili suçüstü halinde yakalanmalı, bu suç ağır cezayı gerektiren bir suç olmalı veya Anayasanın 14. maddesindeki durumlarla ilgili olması gerekmektedir.⁴⁰⁷

Dokunulmazlığın kaldırılması için karar alma yeter sayısı dikkate alındığında, bu hususta zor şartlar bulunmamaktadır. Ancak, TBMM dokunulmazlıklarının

---

⁴⁰⁴ Yalova, s. 65.

⁴⁰⁵ Dal, s. 240.

⁴⁰⁶ Döner, s. 62; Keskinsoy, *Yasama Dokunulmazlığı*, s. 72; Adem, s. 75; Arsel, s. 258.

⁴⁰⁷ Mahmut Koca; İlhan Üzülmöz, *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 9. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, Eylül 2016, s. 767; Arsel, s. 259; Yalova, s. 65.

kaldırılması konusunda isteksiz davranmaktadır. Uygulamada dokunulmazlık dosyalarının görüşülmesi için herhangi bir süre belirlenmemiş olduğundan, konu meclis gündemine getirilmemektedir.⁴⁰⁸

Meclis, dokunulmazlığın kaldırılması hakkında karar verirken isnadın ciddiyetini ve yasama dokunulmazlığının varlık amacına uygun olacak şekilde siyasi amacın olup olmadığını dikkate almalıdır. Meclisin milletvekiline isnat edilen suçun işlenip işlenmediğine karar veremeyeceğinden, meclisin yapmış olduğu incelemeler bir yargılama değildir.⁴⁰⁹ Nitekim Anayasa Mahkemesi bu yönde vermiş olduğu bir kararında,⁴¹⁰ *“bir üyeye yapılan suç isnadının ciddiliğine ve yasama dokunulmazlığının kaldırılması isteminin siyasi erklere dayanmadığına kanaat getirilmesi ve kovuşturma konusu eylemin kamuoyundaki etkisi bakımından yahut üyenin şeref ve haysiyetini koruma yönünden dokunulmazlığın kaldırılmasında zorunluluk bulunması durumunda yasama dokunulmazlığı kaldırılır”* demiştir. Anayasanın TBMM’deki siyasi parti gruplarınca yasama dokunulmazlığı ile ilgili görüşme yapılmasını ve karar alınmasını yasaklayan hükmünün amacı da, yasama dokunulmazlığının kaldırılması kararlarının siyasi saiklerden mümkün olduğunca az etkilenmesini sağlamaktır.⁴¹¹

Yasama dokunulmazlığının kaldırılması işlemi bir kazai işlem değildir. Aşağıda açıklanacağı üzere komisyon safhalarında da kazai bir işlem tesis edici şekilde hareket edilemez. Yani komisyon üyeleri kişinin suçluluğunun delillerini araştırmakla mükellef değildir. Böyle bir şeyin araştırılması yargının yetki alanındadır. Komisyon üyeleri, dosyanın kendilerine gelmesi aşamasında iktidarın belirli bir milletvekiline yönelik olarak asılsız şekilde suçlama gerçekleştirmiş olma ihtimali ve dokunulmazlığın kaldırılmasındaki kamu yararına bakmak durumundadırlar.⁴¹²

---

⁴⁰⁸ Yolcu, s. 100.

⁴⁰⁹ Yalova, s. 67.

⁴¹⁰ Anayasa Mahkemesi, 19.08.1971 Tarih, E. 1971/41 ve K. 1971/67 Sayılı Karar, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/21c4db84-fb05-43b6-ad71-5a17e78bc8c0?highlightText=Cumhuriyet%20Senatosu%20%C4%B0%C3%A7t%C3%BCz%C3%BC%C4%9F%C3%BC&excludeGereke=False&wordsOnly=False> (Erişim Tarihi: 14.078.2017).

⁴¹¹ Adem, s. 75.

⁴¹² Arsel, s. 258; Yalova, s. 67.

Yasama dokunulmazlığının kaldırılması kararları ceza kovuşturmasının açılması veya ceza verilmesi niteliği taşımamaktadır. Milletvekillerinin sahip oldukları dokunulmazlık bağışıklığından sıyrılarak tüm vatandaşlar gibi adalet karşısında yargılanabilmeleri ve ceza yargılamasının bütün kurallarına tabi olmaları anlamına gelir. Dokunulmazlığı meclis tarafından kaldırılan milletvekili Anayasanın 83/2. maddesinde belirtilen kovuşturma yasağı içindeki ceza işlemlerine tabi olurlar.⁴¹³

1. Dokunulmazlığın Kaldırılma Usulü

Burada incelenecek olan konu, yukarıda açıklandığı üzere dokunulmazlığın meclis tarafından kaldırılması halinde izlenecek usuldür. Yasama dokunulmazlığının kaldırılmasında izlenecek olan usul, TBMM İç Tüzüğü'nün 131-134. maddeleri arasında düzenlenmiştir.

İç tüzüğün 131/I. maddesine göre, “*Bir milletvekilinin dokunulmazlığının kaldırılması hakkındaki istemler Başkanlıkça, Anayasa ve Adalet Komisyonları üyelerinden kurulu Karma Komisyona havale edilir.*” Buna göre, bir milletvekili hakkında dokunulmazlığın kaldırılması talepleri Meclis Başkanlığı'na bildirilecek, Meclis Başkanlığı da bu talebi Karma Komisyona havale edecektir. Meclis Başkanı, yetkili merciler tarafından yapılan bu talebi reddedemez, Karma Komisyona havale etmek zorundadır. Aksi halde meclis yetkilerine tecavüz etmiş ve meclisin iradesini ortaya koymasını engellemiş olur.⁴¹⁴

Dokunulmazlığın kaldırılması yönündeki istemleri hangi makamın talep edebileceği söz konusu maddeden anlaşılamamaktadır. Uygulamada talepler, ceza kovuşturması ile görevli savcılık tarafından Adalet Bakanlığı'na iletilir. Bakanlık da söz konusu talebi, talebin ciddiliğini gösteren bilgileri de içerecek şekilde ve gerekçesi ile birlikte Başbakanlık aracılığı ile Meclis Başkanlığı'na iletir. Bu süreçte Adalet Bakanlığı ve Başbakanlık süreci durduramaz, sadece talebi iletmekle görevlidirler.⁴¹⁵

---

⁴¹³ Atalay, s. 59.

⁴¹⁴ Yalova, 69.

⁴¹⁵ Sevinç, “22. Yasama...”, s. 343, Adalet Bakanlığı Ceza İşleri Genel Müdürlüğü 100 nolu Genelgesi, https://www.adalet.gov.tr/Genelgeler/genelge_pdf/100-1.pdf (Erişim Tarihi: 21.09.2017).

Ayrıca dokunulmazlığın kaldırılması talebinde bulunan organın, dokunulmazlığın kaldırılmasını talep edebilme yetkisi bulunmalıdır.⁴¹⁶

“Anayasa ve Adalet komisyonları üyelerinden kurulu Karma Komisyonun Başkanı, Başkanvekili, Sözcü ve Katibi, Anayasa Komisyonunun Başkanı, Başkanvekili, Sözcüsü ve Katibidir.”(İç Tüzük m. 131/II)

Karma Komisyon başkanı, dokunulmazlık dosyalarının incelenmesi adına ad çekme suretiyle beş üyeden oluşan bir Hazırlık Komisyonu oluşturur (İç Tüzük m. 132/I). Bu komisyonun ad çekme suretiyle oluşturulmasındaki amaç, mümkün olduğunca mecliste bulunan tüm siyasi parti gruplarının katılımının gerçekleştirilebilmesi, muhtemel keyfi uygulamaların önüne geçilebilmesi yoluyla demokratik bir uygulamanın ortaya konulabilmesidir. Oluşturulan hazırlık komisyonu başkan ve katip seçerek tüm kağıtları inceler, gerekmesi halinde milletvekilinin kendisini de dinler. Ancak hazırlık komisyonunun tanık dinleme yetkisi yoktur (İç Tüzük m. 132/II-III). Hazırlık Komisyonu, sadece evrak üzerinde inceleme yapabilir, işin esasına giremez, suçun fiilen işlenip işlenmediği hakkında delilleri tartışamaz. Aksi bir tutum yargılama yapılmaksızın mahkumiyet kararı verilmesi anlamına gelecektir ki bu da kanun önünde eşitlik ilkesine aykırılık teşkil eder.⁴¹⁷ Bir diğer anlatımla, komisyon üyeleri milletvekilinin suçluluğunun delillerini araştırmakla mükellef değildirler. Bu yönde yapılacak bir araştırma yargının yetki alanına tecavüz etme anlamına gelecektir.⁴¹⁸ Hazırlık komisyonu, göreve başladığı andan itibaren 1 ay içerisinde raporunu hazırlar ve söz konusu rapor Karma Komisyonda bir ayda karara bağlanır (İç Tüzük m. 132/IV-V). Hazırlık Komisyonunun inlemeleri sonucunda verdiği karar, Karma Komisyon için bağlayıcılık arz etmeyen, ön hazırlık niteliğindedir.⁴¹⁹

---

⁴¹⁶ Dokunulmazlığın kaldırılması talebinin yetkili organca yapılması gerektiğine dair ayrıntılı bilgi için bkz. Anayasa Mahkemesi, 31.12.1997 Tarih, E. 1997/72 ve K. 1997/74 Sayılı Karar, <http://kararlariyeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/ec520b65-8d1e-4e5e-9d32-6f1825af9a0f?excludeGereke=False&wordsOnly=False> (Erişim Tarihi: 25.09.2017)

⁴¹⁷ Döner, s. 63.

⁴¹⁸ Adem, s. 77.

⁴¹⁹ Atalay, s. 65.

Karma Komisyon, Hazırlık Komisyonu tarafından oluşturulan raporu inceleyerek, dokunulmazlığın kaldırılması ya da kovuşturmanın milletvekilliği veya bakanlık sıfatının sona ermesine kadar ertelenmesine karar verir (İç Tüzük m. 133/I-II). Karma Komisyonun 1 aylık süre içerisinde karar vermemesi, işlemin iptalini gerektirmeyen, işlerin sürüncemede kalmaması adına konulan bir uyarma hükmüdür.⁴²⁰ Dokunulmazlığın kaldırılmasına yönelik işlemlerin bir an önce sonuçlandırılması meclise olan saygınlığı artıracığı gibi, delillerin karartılması ihtimalini de azaltacaktır.⁴²¹ Yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin konular, Karma Komisyon'da incelenmeli ve karara bağlanmalıdır.⁴²²

Karma komisyon, kovuşturmanın ertelenmesine karar verirse, bu yönde oluşturulmuş rapor Genel Kurulda okunur ve 10 gün içerisinde itiraz edilmemesi halinde kesinleşir. Kovuşturmanın ertelenmesi değil de dokunulmazlığın kaldırılması kararı verilmesi yahut erteleme talebine karşı itiraz edilmesi durumunda ise rapor Genel Kurulda görüşülür (İç Tüzük m. 133/III-IV). Karma Komisyon tarafından kovuşturmanın milletvekilliği veya bakanlık sıfatının sonuna kadar ertelenmesi kararı verilmiş ve bu karar da Genel Kurulca kabul edilmiş ise, dönem yenilenmiş dahi olsa milletvekilliği sıfatı devam ettiği sürece ilgili hakkında kovuşturma yapılamaz (İç Tüzük m. 133/V).

Dokunulmazlığın kaldırılması şeklindeki rapor, Genel Kurulda yapılan oylama sonucu kabul edilirse, dokunulmazlık kalkmış olur. Söz konusu raporun reddedilmesi durumunda ise dokunulmazlık ertelenmiş olur. Ancak, komisyonun erteleme yönündeki kararına itiraz edilmiş ve bunun üzerinde Genel Kurulda yapılan oylamada rapor benimsenmişse, kovuşturma ertelenmiş olacaktır. Eğer, kovuşturmanın ertelenmesi yönündeki rapor Genel Kurulda reddedilirse, dokunulmazlığın kaldırılması yönünde yeni bir görüşme ve oylama yapılmadan, dokunulmazlık

---

⁴²⁰ Anayasa Mahkemesi, 14.11.1968 Tarih, E. 1968/58 ve K. 1968/53 Sayılı Karar, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/b1aa61f3-c404-468a-be7b-fba5b147e488?highlightText=uyarma%20h%C3%BCkm%C3%BCd%C3%BCr&excludeGerekce=False&wordsOnly=False> (Erişim Tarihi: 21.09.2017).

⁴²¹ Atalay, s. 66.

⁴²² Anayasa Mahkemesi, 31.07.1998 Tarih, E. 1998/38 ve K. 1998/50 Sayılı Karar, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/88410969-4963-4db8-b997-e9fb6a20deb4?excludeGerekce=False&wordsOnly=False> (Erişim Tarihi: 11.10.2017).

kalkacaktır. Çünkü Genel Kurul, Karma Komisyonun kovuşturmanın ertelenmesi yönündeki raporunu reddetmekle, aynı zamanda dokunulmazlığın kaldırılması yönündeki iradesini de göstermiş bulunmaktadır. Dolayısıyla yeniden görüşme ve oylama yapılması zaman kaybı yaratacaktır.⁴²³

Hakkında dokunulmazlığının kaldırılması istenen milletvekili Hazırlık veya Karma komisyon safhalarında yahut Genel Kurul aşamasında kendisini savunur veya bir başka üyeye savundurur. Savunma için çağrıda bulunan milletvekilinin bu çağrıya icabet etmemesi halinde karar evrak üzerinde verilir (İç Tüzük m. 134/I-II). Son söz her halde savunmanındır⁴²⁴ (İç Tüzük m. 134/III). Meclis üyelerinin dokunulmazlıklarının kaldırılmasını bizzat talep etmeleri yeterli değildir (İç Tüzük m. 134/IV). Bu kural, dokunulmazlığın milletvekillerine tanınmış kişisel bir ayrıcalık değil, kamu yararı amacıyla kabul edilmiş bir müessese oluşunun doğal bir sonucudur. Dolayısıyla, ilgili milletvekili kendi dokunulmazlığının kaldırılmasını istese bile, meclis eğer bunda kamu yararı görmezse, kovuşturmanın milletvekilliği sıfatının sona ermesine kadar ertelenmesine karar verebilir.⁴²⁵

Yasama dokunulmazlığının kamu düzenine ilişkin olmasının sonucu olarak, meclis üyelerinin kovuşturmaya rıza gösterip⁴²⁶ göstermemelerinin bir önemi olmadığı gibi, yasama meclisi üyeleri dokunulmazlık haklarından da feragat edemezler.⁴²⁷ Nitekim 22. dönem Cumhuriyet Halk Partisi Konya milletvekili Atilla Kart, adil yargılanma hakkının ihlal edildiğini öne sürerek, 8 Şubat 2005 tarihinde Türkiye aleyhine Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) bireysel başvuruda

---

⁴²³ Aktaş, *Yasama Dokunulmazlığı*, s. 127.

⁴²⁴ AYM vermiş olduğu bir kararında son sözün üyeye verilmemiş olmasını iptal nedeni olarak görmemiştir. Anayasa Mahkemesi, 15.07.1971 Tarih, E.1971/37 ve K. 1971/66 Sayılı Karar, <http://kararlariyeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/d69a11fa-dcdd-413e-b343-5cbe0a34d7ca?excludeGerekce=False&wordsOnly=False> (Erişim Tarihi: 25.09.2017).

⁴²⁵ Özbudun, "*Türk Anayasa...*", s. 280.

⁴²⁶ Polonya Anayasası'nın 105/ IV. maddesinde, "Bir milletvekili kendisinin cezai sorumluluğa tabi tutulmasına izin verebilir." demek suretiyle, milletvekillerine yasama dokunulmazlığından feragat etme hakkı tanınmıştır. Yolcu, s. 398.

⁴²⁷ İsviçre'de Konfederasyon Lehine siyasi ve Polis Garantileri Hakkında Federal Kanun'a göre, yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına bizzat parlamento üyesinin kendisi de izin verebilmektedir. (<http://www.ipu.org/parline-f/reports/1303.htm>) 'den aktaran Gözler, "Yasama Dokunulmazlığı...", s. 76.

bulunmuştur.⁴²⁸ Hakkında bir avukat ile kamu görevlisine hakaret ettiği gerekçesiyle iki dosya bulunan Kart, dokunulmazlığının kaldırılması için meclise başvurmuş, ancak meclis bu başvuruyu reddetmiştir. Kart'ın dokunulmazlığı meclis tarafından kaldırılmadığı için yargılanamamış ve iç hukuk yollarının tükenmesiyle birlikte Kart AİHM'e başvuruda bulunmuştur. Bunun üzerine AİHM, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin adil yargılanma hakkıyla ilgili 6. maddesinin Türk hükümetince ihlal edildiği sonucuna varmıştır. Söz konusu bu karara karşı Türk hükümeti, 6 Ekim 2008 tarihinde itiraz ederek, konunun AİHM'in temyiz organı olarak da anılan 17 yargıçlı Büyük Daire'sinde esastan yeniden görüşülmesini istemiştir. Yeniden görüşülen dava sonucunda Atilla Kart'ın yasama dokunulmazlığının kaldırılması isteminin reddedilmiş olması bir hakkın ihlali olarak değerlendirilmemiş, böylece Sözleşmeye aykırı bir durum bulunmamıştır.⁴²⁹

Dokunulmazlığın kaldırılması talebi, ilgili merci tarafından Meclis Başkanlığı'na ulaştırıldığında, Başkanlıkça dosyanın Karma Komisyona havale edilmesi gerekir. Meclis başkanlığının söz konusu talebi erteleme yahut geri çevirme gibi bir yetkisi bulunmamaktadır. Yukarıda açıklanan dokunulmazlığın kaldırılma prosedürünün dayandığı Anayasa ve İç tüzük hükümleri ve özellikle içtüzükteki, komisyon çalışmalarının bitirilme sürelerine ilişkin emredici kayıtlar, gelen taleplerin süratle sonuçlandırılması amacını açıkça ortaya koymaktadır.⁴³⁰

Birden fazla üyeyi ilgilendiren dokunulmazlığın kaldırılması talebi karşısında, oylamanın ayrı ayrı yahut tek bir oylama şeklinde gerçekleştirileceği yönünde anayasada ve iç tüzükte hüküm bulunmamaktadır. Ancak bununla birlikte AYM vermiş olduğu bir kararında⁴³¹, “...birden çok kişileri ilgilendiren yasama dokunulmazlığının kaldırılması işlerinde her ilgili için ayrı oylamaya gidilmesi elbette

---

⁴²⁸ Söz konusu dava hakkında detaylı bilgi için bkz. <https://hudoc.echr.coe.int> (Erişim Tarihi: 11.12.2017).

⁴²⁹ Ozan Örmeci, Türkiye'de Yasama Dokunulmazlığı ve Atilla Kart Olayı, <http://ydemokrat.blogspot.com.tr/2010/08/turkiyedeki-yasama-dokunulmazligi-ve.html> (Erişim Tarihi:11.12.2017).

⁴³⁰ İslam, s. 10.

⁴³¹ Anayasa Mahkemesi, 02.01.1969 Tarih, E. 1968/69-79 Birleşik ve K. 1969/1 Sayılı Karar, <http://kararlar.yeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/63c969f8-e6da-4811-9c87-fef2fb7e1b7f?excludeGerekce=False&wordsOnly=False> (Erişim Tarihi: 18.09.2017).

ki en doğru ve sağlam yoldur. ... ayrı oylama Genel Kurulun iradesini daha büyük bir serbestlik ve isabetle belli etmesini sağlar.” demek suretiyle oylamanın ayrı ayrı yapılması gerektiğini belirtmiştir.

Dokunulmazlığın kaldırılması adına Anayasada özel bir toplantı ve karar yeter sayısı öngörülmemiştir. Anayasanın 96. maddesi hükmünce, TBMM, üye tam sayısının üçte biri ile (en az 184) toplanır, başkaca bir hüküm yoksa katılanların salt çoğunluğu ile karar verir. Ancak karar yeter sayısı hiçbir şekilde üye tam sayısının dörtte birinin bir fazlasından az (en az 139) olamaz.

Yasama organının dokunulmazlığın kaldırılması konusuna verdiği önem, söz konusu bu iş için Anayasa ve Adalet Komisyonlarından kurulu Karma Komisyon kurması ve bununla da yetinmeyerek bir de Hazırlık Komisyonu kurmuş olmasından anlaşılmaktadır.⁴³²

2. Dokunulmazlığın Kaldırılması Kararının Yargısal Denetimi

TBMM'nin bir milletvekilinin dokunulmazlığının kaldırılması kararı niteliği itibariyle bir parlamento kararıdır. Parlamento kararları kural olarak yargı denetimine tabi olmamakla birlikte, yasama dokunulmazlığının kaldırılması kararlarının denetimin Anayasa Mahkemesi'ne verilmesi, bu durumun bir istisnası olarak Anayasa ile düzenlenmiştir.⁴³³

Parlamentar bağımsızlığın en önemli unsurlarından birini oluşturan yasama bağımsızlıkları, parlamento üyelerinin dış tehdit ve engellerden etkilenmeden hareket etmelerini sağlamaya yöneliktir. Anayasa Mahkemesi'ne de dokunulmazlığın kaldırılması kararlarını denetleme yetkisinin verilmesindeki amaç, muhalefet milletvekillerine karşı iktidar partisi saflarından gelebilecek engellemeleri önlemek içindir.⁴³⁴

Dokunulmazlığı kaldırılan bir meclis üyesi, bu kararın Anayasa veya İttüzüğe uygun olmadığı iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Anayasanın 85.

⁴³² Keskinsoy, *Yasama Dokunulmazlığı*, s. 85.

⁴³³ Döner, s. 65.

⁴³⁴ Yalova, s. 76.

maddesine göre; “Yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına ... Meclis Genel Kurulu kararının alındığı tarihten başlayarak yedi gün içerisinde ilgili milletvekili veya bir diğer milletvekili, kararın, Anayasaya, kanuna veya İçtüzüğe aykırılığı iddiasıyla iptali için Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Anayasa Mahkemesi, iptal istemini onbeş gün içerisinde kesin karara bağlar.” Görüldüğü üzere, başvuru süresi karar tarihinden itibaren bir haftadır. Bu bir haftalık süre hak düşürücü süredir. Söz konusu başvuru sonucunda, Anayasa Mahkemesi dokunulmazlığın kaldırılması kararının iptaline hükmederse, başka bir işleme gerek kalmaksızın ilgili meclis üyesi tekrar yasama dokunulmazlığına sahip olur. Anayasa Mahkemesi’ne tanınan 15 günlük süre ise, mahkemenin dokunulmazlığın kaldırılması kararını öncelikle ve geciktirmeden incelenmesini sağlamaya yöneliktir. Anayasa Mahkemesi’nin bu süreye uymaması herhangi bir hak kaybına yol açmaz.⁴³⁵ Ayrıca, yasama dokunulmazlığına itiraz, sadece milletvekilinin kendisini korumak ve adaletten yararlanmak amacıyla şahsına tanınmış bir hak değil, meclisin saygınlığı ve milletvekillerinin korunması için herhangi bir milletvekiline de tanınmış bir başvuru hakkıdır.⁴³⁶

Anayasa Mahkemesi, dokunulmazlığın kaldırılması kararlarını hem şekil hem de esas bakımından denetlemektedir. Anayasa Mahkemesi’nin şekil bakımından yaptığı denetimin kapsamına, komisyonların oluşum süreçlerinde hukuka aykırılığın olup olmadığı, toplantı ve karar yeter sayılarının bulunup bulunmadığı, grup kararı alınıp alınmadığı, savunma hakkının ihlal edilip edilmediği gibi konular girmektedir.⁴³⁷ Mahkeme şekil bakımından denetim yaparken, şekil işleminin karar etkisinin olup olmadığına bakmakta ve sonuca etkili olduğu görüşünde olduğu şekil işlemlerine aykırılık söz konusu olması durumunda kararı iptal etmektedir. Anayasa Mahkemesi vermiş olduğu bir kararında⁴³⁸, Karma Komisyonun Anayasaya uygun kurulmadığını belirterek dokunulmazlığın kaldırılması kararını iptal etmiştir. Buna

---

⁴³⁵ Yalova, s. 78.

⁴³⁶ Adem, s. 80.

⁴³⁷ Atalay, s. 79.

⁴³⁸ Anayasa Mahkemesi, 02.08.1967 Tarih, E.1967/22 ve K. 1967/22 Sayılı Karar, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/1cf590bd-9420-4102-9007-10460199e064?excludeGerekce=False&wordsOnly=False> (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

karşın Anayasa Mahkemesi bir başka kararında⁴³⁹, dokunulmazlığın kaldırılması hakkındaki kararların bir ay içinde sonuçlandırılması gerektiğine ilişkin hükmün, dokunulmazlık işlerinin sürüncemede kalmaması için konulmuş bir uyarma hükmü olduğunu, hükmün süreye uymayan komisyonları yetkisiz kılacak ve ilgili lehine hak doğuracak bir niteliği olmadığını, düzenleyici süre olduğunu öngörerek şekil açısından öne sürülen itirazı reddetmiştir. Anayasa Mahkemesi'nin dokunulmazlığın kaldırılması kararlarına yönelik olarak yapmış olduğu, karara etkisi olan ve karara etkisi olmayan eksiklikler yönündeki bu ayrım, pratik bir çözüm gibi görülmekle birlikte, şekle ilişkin bir eksikliğin karara etkisi olmadığı için bilerek göz ardı edilmesi gibi bir takım sakıncalı durumları da beraberinde getirebilir. Kanunların açık ve net bir şekilde düzenlediği biçime ilişkin bir maddeye meclis tarafından uyulmaması ya da şekle ilişkin bir işlemin yapılmaması, bir takım işlemlerin bilerek ve istenerek bertaraf edilmesi anlamına gelebilir. Biçime ilişkin hükümlere uyulmadan alınan dokunulmazlığın kaldırılması kararları siyasi bir amacın olduğunun belirtisi olabilir. Bu nedenlerle, karar etkisi bulunan veya bulunmayan eksiklikler şeklindeki yorumlardan kaçınılmalı, şekil açısından yapılan incelemelerde objektif kriterlere dayanılmalıdır.⁴⁴⁰

Esas bakımından yapılacak denetimde ise, Anayasada dokunulmazlığın kaldırılmasında uyulması gereken hususlar bakımından bir düzenleme mevcut değildir. Daha önce belirtildiği üzere, yasama dokunulmazlığının amacı, milletvekillerini keyfi ve asılsız ceza kovuşturmalarına karşı korumak ve bu şekilde de tam bir serbestiyet içerisinde Meclis çalışmalarına katılmalarını sağlamaktır. Dolayısıyla Anayasa Mahkemesi'nin, Meclisin dokunulmazlığı kaldırma kararlarını esasa yönelik olarak bu amaç doğrultusunda incelenmesi gerekmektedir.⁴⁴¹ Anayasa Mahkemesi de bu yönde vermiş olduğu bir kararında⁴⁴², “Anayasa'nın 85.

---

⁴³⁹ Anayasa Mahkemesi, 02.01.1969 Tarih, E. 1968/69-79 Birleşik ve K. 1969/1 Sayılı Karar, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/63c969f8-e6da-4811-9c87-fef2fb7e1b7f?excludeGerekce=False&wordsOnly=False> (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

⁴⁴⁰ Atalay, s. 79.

⁴⁴¹ Döner, s. 66.

⁴⁴² Anayasa Mahkemesi, 31.07.1998 Tarih, E.1998/38 ve K. 1998/50 Sayılı Karar, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/88410969-4963-4db8-b997-e9fb6a20deb4?excludeGerekce=False&wordsOnly=False> (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

maddesinde, dokunulmazlığın kaldırılmasına ilişkin kararın Anayasa'ya, Yasa'ya ve İktüzüğe uygunluğunun denetlenmesi öngörülmüş, 2. maddesinde ise, Türkiye Cumhuriyeti'nin bir hukuk Devleti olduğu kurala bağlanmıştır. Bu kural uyarınca, yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin kararların denetiminde, hukuk Devletinden beklenen nesnel (objektif) ölçülerin esas alınması gerekir. Yasama dokunulmazlığının kaldırılması kararının iptaline ilişkin istemin, suçlamanın ciddiliği, siyasal amaçlara dayanmaması, üyenin şeref ve haysiyetinin korunması yönlerinden incelenmesi gerekir. Dokunulmazlık, yasama organı üyelerini, görevlerini tam olarak yerine getirmelerini engelleyecek gereksiz suçlamalardan korumak amacına yöneliktir. Ancak, yöneltile suçlamanın ciddi olması durumunda yargı yolunun açılması, kamu yararı ve milletvekilinin şeref ve haysiyetinin korunması yönlerinden zorunlu bulunmaktadır.” demektedir. Buna göre Anayasa Mahkemesi'nin, esas bakımından gerçekleştirdiği denetim, milletvekilinin o suçu işleyip işlemediği yönünde değil, suçlamanın ciddi olup olmadığı, isnadın siyasi maksatlara dayanıp dayanmadığı, soruşturma konusu eylemin kamuoyundaki etkisi ve üyenin şeref ve haysiyetinin korunması yönünde yapılacaktır.⁴⁴³

Özetle, Anayasa Mahkemesi yasama dokunulmazlığının kaldırılması kararını esas bakımından incelerken, kararın Anayasaya ve İktüzük hükümlerine uygunluğunu kontrol etmek zorundadır. Ek olarak Mahkemenin daha önce vermiş olduğu kararlarında, dokunulmazlığın kaldırılması kararının esasına ilişkin bir takım ölçütlerin varlığına işaret edilmiştir. Anayasa Mahkemesi genel ölçüt olarak, objektif ölçülere göre karar verilmesi gerektiğini, söz konusu objektif ölçülerin de hukuk devleti olmanın gerektirdiği esaslara uygun olması gerektiğini belirtmiştir.⁴⁴⁴

Yasama dokunulmazlığının amacı, yasama meclisi üyelerini siyasal amaçlarla yürütülebilecek ciddi nitelik arz etmeyen kovuşturmalardan korumak ve böylece yasama görevlerini yerine getirmekten maksatlı olarak alıkonulmasını önlemektir. Bu bakımdan, Anayasa Mahkemesi yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin meclis kararını incelerken, yasama meclisi üyelerine yöneltile suçlamanın ciddiyetine

---

⁴⁴³ Adem, s. 81.

⁴⁴⁴ Keskinsoy, *Yasama Dokunulmazlığı*, s. 94.

dikkat etmelidir.⁴⁴⁵ Nitekim ağır cezayı gerektiren suçüstü halinin varlığında dokunulmazlığın kaldırılmasına gerek olmamasının sebebi de, böylesi bir durumda isnadın ciddiliği hakkında bir karinenin varlığıdır. Dokunulmazlığın kaldırılması konusunda siyasi parti meclis gruplarında görüşme yapılamaması ve karar alınamaması kuralı da, bu konuda siyasal saiklerle hareket edilmesinin önlenmesini amaçlamaktadır.⁴⁴⁶ Mahkeme vermiş olduğu bir kararında⁴⁴⁷ dokunulmazlığı kaldırılan milletvekiline yöneltilen suçlamaların siyasal içerikten yoksun olması durumunda, “...dokunulmazlığın kaldırılmasının siyasal amaç taşımadığı da anlaşılmaktadır” demek suretiyle iptal istemini reddetmiştir. Ayrıca mahkeme, dokunulmazlığın kaldırılması kararlarını denetlerken, meclis kararının siyasal amaçlara dayanıp dayanmaması ile yöneltilen suçlamanın ciddiyetini birlikte değerlendirmektedir.⁴⁴⁸

AYM vermiş olduğu bir diğer kararında⁴⁴⁹, dokunulmazlığın kaldırılması kararında siyasal amaçların etken olup olmadığının saptanması için, dokunulmazlığın kaldırılma isteminde karara kadar olan süreç içindeki işlemlerdeki davranışlar, dokunulmazlığın kaldırılmasına karar veren çoğunluğun tutumu, komisyon ve genel kuruldaki konuşmalar, dokunulmazlığın kaldırılmasına yol açan suçun niteliği, ileri sürülen gerekçeler ve doğruluğu, ortaya konulan kanıtlar, kararın alındığı dönemin genel siyasal ortam içinde kararın alınmasında uygulanan yöntemler gibi hususları dikkate alınacağını belirtmiştir.

Mahkeme, yararlandığı ölçütlerden bir diğeri olan fiilin kamuoyundaki etkisi konusunda vermiş olduğu bir kararında⁴⁵⁰, suçun zamanaşımında uğradığı yönündeki iptal istemini fiilin kamuoyundaki etkisi bakımından ele almıştır. Mahkeme, suçun

---

⁴⁴⁵ Adem, s. 82.

⁴⁴⁶ Özbudun, “*Türk Anayasa...*”, s. 282.

⁴⁴⁷ Anayasa Mahkemesi, 31.07.1998 Tarih, E. 1998/38 ve K. 1998/50 Sayılı Karar, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/88410969-4963-4db8-b997-e9fb6a20deb4?excludeGerekce=False&wordsOnly=False> (Erişim Tarihi: 10.10.2017).

⁴⁴⁸ Sevinç, “*Türkiye’de...*”, s. 240.

⁴⁴⁹ Anayasa Mahkemesi, 21.03.1994 Tarih, E. 1994/9 ve K. 1994/28 Sayılı Karar, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/e7805865-40ed-482d-b3e6-1cbf1122600e?excludeGerekce=False&wordsOnly=False> (Erişim Tarihi: 09.10.2017).

⁴⁵⁰ Anayasa Mahkemesi, 14.11.1968 Tarih, E.1968/58 ve K. 1968/53 Sayılı Karar, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/b1aa61f3-c404-468a-be7b-fba5b147e488?excludeGerekce=False&wordsOnly=False> (Erişim Tarihi: 10.10.2017).

zamanaşımına uğradığı yönündeki savunmayı reddederek, “Milletvekilinin suçlandırıldığı eylemin uzak bir geçmişte olagelmış bulunmasının yalnız bir bakımdan önemi vardır. O da suçun eksikliğine göre kamuoyu üzerindeki tepkisinin yasama dokunulmazlığının kaldırılmasını gerekli kılacak derecede gücünü ve etkisini koruyup koruyamadığı sorunudur. Olayda, ilgili milletvekilinin suçlandırıldığı eylem kamu oyununu şiddetli ve sürekli olarak etkileyecek ciddi ve ağır bir nitelik taşımaktadır. Saniğin milletvekili sıfatının tepki ve etkiyi daha da artırması beklenebilir.” demek suretiyle iptal istemini reddetmiştir.

Milletvekiline isnat olunan suç, onun kişiliği ve yerine getirdiği görevlerle bağdaşmayacak biçimde kamuoyu önünde onur ve itibarını incitecek kadar ağırsa, dokunulmazlığın kaldırılmasında artık zorunluluk ortaya çıkmıştır. Meclisin bu durumda, ilgili üyenin dokunulmazlığını kaldırması gerekir. Aksi halde kamuoyunun Meclise saygısı ve güveni ciddi olarak zarar görebilir. Milletvekillerinin kamuoyu nezdindeki onur ve itibarında oluşan incinme ancak isnat edilen suçtan dolayı yargılanıp aklanmasıyla giderilebilir.⁴⁵¹ Anayasa Mahkemesi de bu yönde vermiş olduğu bir kararında⁴⁵²; “Dokunulmazlık, yasama organı üyelerini, görevlerini tam olarak yerine getirmelerini engelleyecek gereksiz suçlamalardan korumak amacına yöneliktir. Ancak yöneltilen suçlamanın ciddi olması halinde yargıya yolunun açılması, kamu yararı ve milletvekilinin şeref ve onurunun korunması bakımından zorunlu bulunmaktadır.” demektedir. Milletvekilinin aklanması öncelikle milletvekilinin şeref ve haysiyetinin korunması bakımından gereklidir. Böylelikle salt siyasi saiklerle iftira niteliğindeki yersiz isnatlar sebebiyle, haksız prim sağlanmasının da önüne geçilmiş olacaktır.⁴⁵³ Ayrıca mahkemenin bu kararından, “ciddi bir isnat olmaksızın bir milletvekilinin dokunulmazlığının kaldırılması, aynı zamanda o milletvekilinin şeref ve onurunu da zedeler” sonucuna ulaşılabilir.⁴⁵⁴

---

⁴⁵¹ Aktaş, “TBMM Uygulamasında...”, s. 142.

⁴⁵² Anayasa Mahkemesi, 31.12.1997 Tarih, E. 1997/72 ve K. 1997/74 Sayılı Karar, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/ec520b65-8d1e-4e5e-9d32-6f1825af9a0f?excludeGereke=False&wordsOnly=False> (Erişim Tarihi: 09.10.2017).

⁴⁵³ Aktaş, “TBMM Uygulamasında...”, s. 142.

⁴⁵⁴ Döner, s. 66.

Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararı, şekli açıdan bir hukuka aykırılık sebebiyle verilmişse, meclis, mevcut istemi yeni baştan ancak bu defa mahkemenin iptal nedeni olarak gösterilen hukuka aykırılığa sebebiyet vermeyecek biçimde ele alarak yeni bir karar verebilir. Bu yeni karar dokunulmazlığın kaldırılması yönünde ise tekrar Anayasa Mahkemesi'ne başvurulabilir. Ancak Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararı esasa ilişkin ise, meclis dokunulmazlığın kaldırılmasına ilişkin mevcut istemi yeniden ele alamaz. Ancak talep, isnadın ciddi olduğunu gösterecek biçimde yeni delillerle desteklenerek yenilenirse, meclis yeni bir inceleme yapabilecektir.⁴⁵⁵ Anayasa Mahkemesi, dokunulmazlığın kaldırılması kararını iptal ederse, üyenin dokunulmazlığı o an için kalkmamış, kovuşturma işlemleri milletvekilliği sıfatının sonuna ertelenmiş olur.⁴⁵⁶ Anayasa Mahkemesi'nin dokunulmazlığın kaldırılması konularında vermiş olduğu kararlar kesin olup, bu kararlara karşı temyiz ve karar düzeltme gibi kanun yollarına başvurulamaz. Dokunulmazlık kararlarına yönelik olarak başvuru yapılabilecek tek makam Anayasa Mahkemesi'dir. Mahkemenin verdiği kararlar ile iç hukuk yolları tüketilmiş olup, ilgili kişiler, Anayasa Mahkemesi'nin vermiş olduğu iptal veya ret kararlarından sonra Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne bireysel başvuruda bulunabilirler.⁴⁵⁷

Anayasa Mahkemesi'nin dokunulmazlık konusunda vermiş olduğu kararlar bağlayıcı olabilmesi adına Resmi Gazetede yayımlanır. Bu duruma istisna olarak DEP milletvekilleri hakkında verilmiş dokunulmazlığın kaldırılması kararları Resmi Gazetede değil, mahkemenin internet sitesinde yayımlanmıştır. Mahkeme söz konusu kararları TBMM'ye bildirmekle yetinmiştir.

3. Dokunulmazlığın Kaldırılmasının Sonuçları

Dokunulmazlığı kaldırılan milletvekilinin milletvekilliği sona ermez, ancak diğer milletvekillerinden farklı usulde yargılanır. Bu anlamda dokunulmazlığın kaldırılması kararı yargı için takibe müsaade eder. Ancak bu yargılama sadece

---

⁴⁵⁵ Dönmez, s. 299.

⁴⁵⁶ Sevinç, "Türkiye'de...", s. 254.

⁴⁵⁷ Atalay, s. 85.

dokunulmazlığın kaldırıldığı suç bakımından yapılabilir. Yargılamanın gereği olarak tutuklanması, sorgulanması da mümkündür.⁴⁵⁸

Dokunulmazlığın meclis tarafından kaldırılmasına ilişkin karar hemen hüküm doğurur, ayrıca Anayasa Mahkemesi'nin onayına tabi değildir. Bundan dolayı, dokunulmazlığın kaldırılması kararının hüküm ve sonuç doğurması adına Anayasa Mahkemesi'ne başvuru süresinin geçmesine veya Mahkemenin kararının beklenmesine gerek yoktur. Dokunulmazlığın kalktığı an, meclis tarafından bu yönde bir kararın alınması anıdır. Yani yasama dokunulmazlığı, meclisin yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin kararı aldığı anda kalkmış olur. Dolayısıyla kararın Resmi Gazete'de yayımlanması, kararın sonuç doğurması bakımından değil, sadece duyurulması bakımından önem taşımaktadır.⁴⁵⁹

Dokunulmazlığın kaldırılması, ilgili parlamenterin üyelik sıfatını sona erdirmez. Bu sebeple dokunulmazlığı kaldırılan milletvekilinin yasama çalışmalarına katılmasında bir engel yoktur. Meclisin yasama dokunulmazlığını kaldırması ilgili milletvekilinin suç işlediği ya da suçlu veya suçsuz olduğunu yönünde bir anlam taşımaz. Çünkü meclis bu kararı alırken, işin esasına girmez. Dokunulmazlığın kaldırılması ile sadece ilgili milletvekili hakkında kovuşturma yapılabilmesinin önü açılmış olur. Benzer şekilde yasama dokunulmazlığı kaldırılan bir bakanın da bakanlık sıfatı sona ermez, bakanlık görevine devam edebilir.⁴⁶⁰ Dokunulmazlığı kaldırılan bir milletvekili, TCK'nın uygulanması bakımından memur sayılır ve görevleri dolayısıyla ortaya çıkan durumlarda, memurlara ilişkin hükümlere tabi olur.⁴⁶¹

Meclisin yasama dokunulmazlığının kaldırılması kararına karşı Anayasa Mahkemesi'ne yapılan itiraz sonucunda, Anayasa Mahkemesi ret veya iptal olmak üzere iki tür karar verebilir. Anayasa Mahkemesi, dokunulmazlığın kaldırılması kararına karşı yapılan itirazı reddederse, dokunulmazlığın kalkması kesinleşmiş olur.

---

⁴⁵⁸ Yavuz Atar, *Türk Anayasa Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, 11. Baskı, Ankara, 2017, s. 242; Dal, s. 238.

⁴⁵⁹ Aktaş, "TBMM Uygulamasında...", s. 144.

⁴⁶⁰ İçel, s. 202; Adem, s. 84; Atalay, s. 72.

⁴⁶¹ Aktaş, "TBMM Uygulamasında...", s. 145.

Buna karşın yapılan itirazın iptaline karar verilmişse, bu durumda milletvekili yasama dokunulmazlığını tekrar kazanmış olur.⁴⁶²

Yasama dokunulmazlığı kaldırılan bir üye hakkında Anayasa'nın 83. maddesinde belirtilen, milletvekilinin tutulması, sorguya çekilmesi, tutuklanabilmesi ve yargılanması gibi ceza yargılaması işlemleri yapılması imkanı doğar.⁴⁶³ Bir başka anlatımla, yasama dokunulmazlığı meclis tarafından kaldırılan bir milletvekili hakkında muhakeme hukukuna ilişkin tüm tedbirlere başvurulabilir.⁴⁶⁴ Bunun sonucu olarak yasama dokunulmazlığı kaldırılan bir milletvekili, diğer vatandaşlar gibi yargılanabilecektir. Bu yargılama sonucunda milletvekili, Anayasanın 76/2. maddesinde belirtilen suçlardan dolayı kesin hüküm giymiş ise, üyelik sıfatı ortadan kalkacak ve hükmün infazına başlanacaktır. Milletvekilinin bu maddede belirtilen suçlar dışında bir suçtan hüküm giymesi durumunda, yani milletvekili seçilmeye engel teşkil eden bir durum olmaması halinde ise, cezanın infazı üyelik sıfatının sonuna bırakılacak ve bu süre boyunca zamanaşımı işlemeyecektir.⁴⁶⁵

Yasama dokunulmazlığı kaldırılmış ve hakkında kovuşturmaya başlanmış olan bir üye, Meclisin seçim dönemi sona ermesi dolayısıyla yapılan seçimlerde yeniden seçilecek olursa, Anayasanın 83/IV. maddesi hükmünce, tahkikata devam etmek için tekrar dokunulmazlığın kaldırılması gerekir. Bu kurala göre dokunulmazlığı meclis kararı ile kaldırılıp yargılanması başlanan bir milletvekili tekrar seçilmişse, dokunulmazlığı kaldıran meclis kararı etkisini kaybeder, yeni dönem dokunulmazlığı yürürlüğe girer ve yargılama durur.⁴⁶⁶

Meclis Genel Kurulunda bir üye hakkında verilen yasama dokunulmazlığının kaldırılması kararının daha sonra Meclis tarafından geri alınması veya düzeltilmesi mümkün değildir.⁴⁶⁷

Yasama dokunulmazlığı, milletvekillerine şahsi bir ayrıcalık olarak değil, görevlerini gereği gibi yerine getirebilmeleri adına tanınmıştır. Ayrıca bu kurum kamu

---

⁴⁶² Özbudun, "Türk Anayasa...", s. 282.

⁴⁶³ Atalay, s. 70.

⁴⁶⁴ Adem, s. 85.

⁴⁶⁵ Atalay, s. 61; Adem, s. 86; Tunç, s. 82.

⁴⁶⁶ Aktaş, "TBMM Uygulamasında...", s. 146.

⁴⁶⁷ Tunç, s. 84.

düzenine ilişkin olması sebebiyle parlamento üyesi dokunulmazlıktan feragat edemez, bu yöndeki herhangi bir beyan da hükümsüzdür. Yargılamanın her aşamasında ileri sürülebilen yasama dokunulmazlığını, yargı organları da re'sen dikkate almak zorundadırlar.⁴⁶⁸

Milletvekili hakkında yapılabilecek yargılamanın kapsamını, yalnızca dokunulmazlığın kaldırılmasına sebep olan fiil oluşturur. Dokunulmazlığı kaldırılan bir meclis üyesi hakkında, sadece meclis tarafından dokunulmazlığın kaldırılması gerekçesini oluşturan filler nedeniyle işlem yapılabilir. Milletvekilinin yargılanma aşamasında da mahkeme, yalnızca dokunulmazlığı kaldıran eylemle bağlıdır.⁴⁶⁹

Meclisin dokunulmazlığın kaldırılmaması yönünde verdiği kararlara karşı gidilebilecek bir yargı yolu yoktur. Bu bakımdan dokunulmazlığın kaldırılmaması kararları kesindir. Anayasa'nın 85. maddesi de sadece dokunulmazlığın kaldırılması kararlarına karşı Anayasa Mahkemesi'ne başvurulabileceğini belirtmiştir. Dokunulmazlığı kaldırılmayan bir milletvekili hakkındaki kovuşturma işlemleri milletvekilliği sıfatının sona ermesine kadar ertelenmiş olacaktır.⁴⁷⁰

Meclis tarafından dokunulmazlığı kaldırılan milletvekili hakkında, yapılan yargılama işlemleri neticesinde beraat ya da düşme kararı verilmesi veya hazırlık soruşturması sonucunda savcının takipsizlik kararı vermesi durumlarında başkaca bir işleme gerek olmaksızın, söz konusu milletvekili tekrar yasama dokunulmazlığına sahip olur.

F. Yasama Dokunulmazlığı Konusunda Güncel Gelişmeler

Ülkemizde yasama dokunulmazlığının, kapsamının daraltılması yönünde kamuoyunda tartışmalar yaşanmıştır. Bu konuda en ciddi Anayasa değişikliği girişimi 1997 yılında gerçekleşmiştir. 23 Ocak 1997'de, aralarında Anavatan, Doğru Yol ve Cumhuriyet Halk Partisi liderlerinin de bulunduğu 292 milletvekilinin imzasıyla verilen Anayasa değişikliği teklifinde, zimmet, ihtilas, irtikap, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma gibi yüz kızartıcı suçlarla,

⁴⁶⁸ Gözler, "Yasama Dokunulmazlığı...", s. 76.

⁴⁶⁹ Adem, s. 86.

⁴⁷⁰ Atalay, s. 72.

kaçakçılık, resmi ihale ve alım satımlara fesat karıştırma suçlarında yasama dokunulmazlığının kaldırılması, ancak bu gibi hallerde dahi milletvekilinin tutulması veya tutuklanması için Meclis kararının gerekeceği öngörülmekteydi. Bu suçlar aynı zamanda Anayasa'nın 76. maddesine göre, milletvekili seçilme yeterliliğini ortadan kaldıran suçlardır. Söz konusu Anayasa değişikliği önerisinin ikinci görüşmesi beş defa ertelendikten sonra, 17 Mart 1999 tarihinde yapılabilmiş, ancak öneri yeterli sayıda milletvekili tarafından desteklenmediği için reddedilmiştir.⁴⁷¹

Yasama dokunulmazlığının sınırlandırılmasına ilişkin bir diğer girişim, 2001 Anayasa değişikliği sürecinde gerçekleşmiştir. Bu Anayasa değişikliği önerisine göre, 83. maddenin, tekrar seçilen milletvekili hakkında soruşturma yapılabilmesinin, Meclis'in yeniden dokunulmazlığını kaldırmasına bağlı olduğunu öngören dördüncü fıkrası kaldırılmakta ve maddeye, dokunulmazlıkla ilgili işlerin, TBMM'ye ulaşma tarihinden itibaren en geç üç ay içinde sonuçlandırılacağı, dokunulmazlıkla ilgili oylamanın Genel Kurul'da gizli oyla yapılacağı ve milletvekilleri hakkındaki ceza davalarının Yargıtay'da görüleceği gibi fıkralar eklenmekteydi. Bu öneri, üç aylık süre ve gizli oy esası gibi, dokunulmazlığın kaldırılma sürecini bir ölçüde hızlandıracak ve kolaylaştıracak olumlu unsurlar içermekle birlikte, kamuoyunun konuya ilişkin beklentilerini karşılamaktan uzaktı. Ayrıca, ceza davalarının Yargıtay tarafından yapılmasına ilişkin öneri, Yargıtay'ın daha güvenceli bir yargılama yapacağı gerekçesi ile getirilmek istenmiş olsa da, halk ilk derece mahkemelerinde yargılanırken, milletvekillerinin Yargıtay'da yargılanması eşitlik ilkesine aykırı bir düzenleme olacaktır. Ek olarak Yargıtay'ın yapmış olduğu yargılamanın her zaman daha adil ve güvenilir olacağını iddia etmek de mümkün değildir. Söz konusu değişiklik önerisi de, yukarıda belirtilen diğer öneride olduğu gibi yeterli oy toplayamadığından reddedilmiştir.⁴⁷²

Yasama dokunulmazlığı ile ilgili bir diğer gelişme, eski Başbakan Ahmet Davutoğlu ile birlikte 316 Adalet ve Kalkınma Partisi milletvekilinin imzasını taşıyan, anayasaya geçici madde eklenmesi suretiyle, TBMM önündeki mevcut dokunulmazlık

---

⁴⁷¹ Özbudun, "Yasama Sorumsuzluğu...", s. 114.

⁴⁷² Özbudun, "Yasama Sorumsuzluğu...", s. 115; Uzun, s. 3.

dosyalarına ilişkin geçici bir düzenlemeyi içermektedir.⁴⁷³ Dokunulmazlıkların kaldırılmasına ilişkin söz konusu Anayasa değişikliği teklifi, TBMM Genel Kurulu'nda, referandum sınırı aşılarak, 376 evet oyuyla kabul edilmiştir.⁴⁷⁴

Cumhurbaşkanının onaylamasıyla, 7 Haziran 2016 tarihinde Resmi Gazete'de⁴⁷⁵ yayımlanarak yürürlüğe giren Anayasa'nın geçici 20. maddesi şu şekildedir:

“MADDE 1 – 7/11/1982 tarihli ve 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasına aşağıdaki geçici madde eklenmiştir.

“GEÇİCİ MADDE 20 – Bu maddenin Türkiye Büyük Millet Meclisinde kabul edildiği tarihte; soruşturmaya veya soruşturma ya da kovuşturma izni vermeye yetkili mercilerden, Cumhuriyet başsavcılıklarından ve mahkemelerden; Adalet Bakanlığına, Başbakanlığa, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına veya Anayasa ve Adalet komisyonları üyelerinden kurulu Karma Komisyon Başkanlığına intikal etmiş yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin dosyaları bulunan milletvekilleri hakkında, bu dosyalar bakımından, Anayasanın 83 üncü maddesinin ikinci fıkrasının birinci cümlesi hükmü uygulanmaz.

Bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren onbeş gün içinde; Anayasa ve Adalet komisyonları üyelerinden kurulu Karma Komisyon Başkanlığında, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığında, Başbakanlıkta ve Adalet Bakanlığında bulunan yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin dosyalar, gereğinin yapılması amacıyla, yetkili merciine iade edilir.”

MADDE 2 – Bu Kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer ve halkoylamasına sunulması halinde oylanır.”

---

⁴⁷³ Hikmet Sami Türk, Dokunulmazlıkları Kaldıran Anayasa Değişikliği (1), <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/dusunenlerin-dusuncesi/dokunulmazliklari-kaldiran-anayasa-degisikligi--1--2228876/> (Erişim Tarihi: 02.01.2018).

⁴⁷⁴ http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/05/160520_tbmm_dokunulmazlik (Erişim Tarihi: 02.01.2018).

⁴⁷⁵ RG. 08.06.2016/29736 <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/06/20160608.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/06/20160608.htm> (Erişim Tarihi: 02.01.2018).

Kanunun gerekçesinde; Karma Komisyonda 562 fezleke bulunduğu, Karma Komisyon aşamasında çalışma süresi hariç tutularak sadece Genel Kurul bakımından bir hesaplama yapıldığında, her bir fezleke için asgari bir saat süren hesaplama yapıldığında, toplam 562 Genel Kurul saatinin fezleke görüşmelerine ayrılması gerekeceği, Genel Kurul çalışmalarındaki uygulamalardan hareketle, gündemin tamamı fezleke görüşmelerine ayrılmış olsa, günde altı civarında fezleke görüşülebileceği, bunun ise yaklaşık 94 günü bulacağı, bu durumun ise TBMM'nin haftada 3 gün çalıştığı dikkate alındığında 30 haftadan fazla bir sürenin fezlekelere ayrılması ve bu süre içinde başka bir çalışma yürütülememesi anlamına geleceği, sonuç olarak dokunulmazlık dosyalarının tamamının Anayasa ve İçtüzük'teki olağan usulle kaldırılması Meclis çalışmalarını 8 aya yakın bir süre engelleyeceği, dokunulmazlık dosyalarının başta terörle ilişkili olanlar olmak üzere tamamının kaldırılması ve aynı zamanda TBMM çalışmalarının tıkanmasına da fırsat verilmemesi bir arada dikkate alındığında Anayasaya geçici bir madde eklemek suretiyle bir çözüm düşünüldüğü, Anayasaya eklenecek bir geçici madde ile, hem bütün dokunulmazlık dosyalarında dokunulmazlık kaldırılmış olacak, hem de uzun bir süreç sebebiyle Meclis çalışmalarının tıkanmış olmayacağı ifade edilmiştir.⁴⁷⁶

Söz konusu geçici madde hakkında iptal istemi⁴⁷⁷ ile Anayasa Mahkemesi'ne başvurulmuş, ancak Mahkeme, kabul edilen Anayasa değişikliğine ilişkin kanunun esas yönünden denetiminin olanaksız olduğu, şekil bakımından denetim hususunda ise, iptal talebinde şekil şartlarına uyulmadığı gerekçeleriyle reddetmiştir.⁴⁷⁸

Anılan düzenlemeye göre, soruşturmaya, soruşturma ya da kovuşturma izni vermeye yetkili mercilerden, Cumhuriyet başsavcılıklarından ve mahkemelerden Adalet Bakanlığına, Başbakanlığa, TBMM Başkanlığına veya Anayasa ve Adalet Komisyonu üyelerinden kurulu Karma Komisyon Başkanlığına intikal etmiş, yasama

---

⁴⁷⁶ TBMM, 26. Yasama Dönemi, 1. Yasama Yılı, Sıra Sayısı:313,

http://www.tmbb.gov.tr/develop/owa/sirasayi_sd.sorgu_baslangic (Erişim Tarihi: 03.01.2010).

⁴⁷⁷ İptal istemi hakkında Anayasa Mahkemesi'nin basın duyurusu ve kararın tam metni için bkz.

<http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/basin/kararlarailiskinbasinduyurulari/genelkurul/detay/19.html> (Erişim Tarihi: 03.01.2018).

⁴⁷⁸ Anayasa Mahkemesi, 03.06.2016 Tarih, E. 2016/54 ve K. 2016/117 Sayılı Karar,

<http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/basin/kararlarailiskinbasinduyurulari/genelkurul/detay/pdf/2016-117.pdf> (Erişim tarihi: 03.01.2018).

dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin dosyaları bulunan milletvekilleri hakkında, bu dosyalar bakımından, Anayasa'nın yasama dokunulmazlığını düzenleyen 83. maddesinin, seçimden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen bir milletvekili hakkında, Meclis'in kararı olmadıkça tutulamaz, sorguya çekilemez, tutuklanamaz ve yargılanamaz hükmü uygulanmayacaktır.⁴⁷⁹

Anayasa'nın geçici 20. maddesinin yürürlüğe girmesiyle yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin TBMM'de bulunan dosyalar, gereğinin yapılması amacıyla yetkili mercilere gönderilerek yargı süreci başlatılmıştır. Daha önce belirtildiği üzere, milletvekilinin dokunulmazlığının kaldırılması, milletvekilliği sıfatının sona ermesine neden olmayacaktır. Dokunulmazlığın kaldırılması, hakkında suç isnadıyla dosya düzenlenen milletvekili için yargılamanın yapılabilmesi anlamına gelmektedir. Milletvekilliğinin kesin hüküm giyme yahut kısıtlanma halinde düşmesi, bu husustaki mahkeme kararının Genel Kurula bildirilerek, burada okunmasıyla gerçekleşir. Bu düzenleme neticesinde düzenlemenin yapıldığı tarihe kadar TBMM'ye dokunulmazlığın kaldırılması için havale edilen bütün talepler bakımından dokunulmazlıklar kaldırılmıştır.⁴⁸⁰

---

⁴⁷⁹ Anayasa Mahkemesi, 03.06.2016 Tarih, E. 2016/54 ve K. 2016/117 Sayılı Karar, <http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/basin/kararlarailiskinbasinduyurulari/genelkurul/detay/pdf/2016-117.pdf> (Erişim tarihi: 03.01.2018)

⁴⁸⁰ Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu (Venedik Komisyonu) Türkiye Anayasası'nın 83. Maddesinin İkinci Fıkrasının Askıya Alınması Hakkında Görüş, Council of Europa, CDL-AD (2016)027, 858/2016 Sayılı Görüş, s. 8.

SONUÇ

Tarihi gelişim bağlamında her toplumda egemenliğin kullanımı bakımından bir iktidar mücadelesi yaşanmıştır ve yaşanmaya da devam edecektir. Egemenliğin millet tarafından doğrudan kullanımı çeşitli açılardan zor olması nedeniyle, bu egemenliği kullanacak aracı yapılar ortaya çıkmıştır. Temsil olarak adlandırılan bu yapı demokrasi adına çok önemlidir. Ülkemizdeki temsil anlayışı, İngiltere ve Fransa ile karşılaştırıldığında benzerlikler ve farklılıklar arz etmektedir. Bu ülkelerdeki temsil anlayışının gelişimi kendi iç dinamikleri ve yıllar süren mücadeleler sonucu ortaya çıkmıştır. Ülkemiz açısından ise, padişahın yetkilerinin sınırlandırılması gerekliliği yönünde bir iç talep bulunmasına karşın, dış etkilerin de temsil anlayışının dönüşümündeki rolü büyüktür. Bunun sonucunda da iktidarın gökten yere inerek temsili vekâlet anlayışının benimsenmesi tarihi bir süreç sonucu gerçekleşmiştir.⁴⁸¹

Bu çalışmada parlamenter bağışıklıkların doğuşu, gelişimi ve günümüzde uygulama biçimleri bakımından İngiltere, Fransa ve Türkiye'deki durum incelenmiştir. Bunun neticesinde parlamenter bağışıklıkların varlığının haklı ve gerekli olduğu, bununla birlikte ülkemizde uygulamadaki aksaklıklar ve boşluklar nedeniyle, özellikle yasama dokunulmazlığı kurumunun yeniden düzenlenmesi gerekliliğine ulaşılmıştır.⁴⁸² Parlamenter bağışıklıklar, parlamentoların temsilci kurumlar olarak işlevlerini yerine getirmede, etkin yasal yapının oluşturulmasında ve hükümet faaliyetlerinin denetlenmesinde vazgeçilmez unsurlardır. Bu unsurlar, tartışmalı bir takım içeriklere sahip olmalarına karşın parlamenter demokrasinin merkezini oluşturmaktadırlar. Ancak yasama dokunulmazlığı uygulamalarında birçok sorun ortaya çıkmaktadır. Bu sorunlar dolayısıyla da parlamento üyeleri, bir taraftan seçmenlerle diğer taraftan da yürütme organı ile çatışma içerisine girmişlerdir. Bu yönü ile de parlamenter muafiyetlerin “gri alanlar” olduğu fikri devam edecek gibi görünmektedir. Bir başka anlatımla bağışıklıkların her zaman hem açık hem de karanlık bir yüze sahip olduğu söylenebilir.⁴⁸³

---

⁴⁸¹ Dönmez, s. 389.

⁴⁸² Yasama dokunulmazlığı kurumunun tamamen kaldırılması yönündeki görüş hakkında detaylı bilgi için bkz. Arsel, s. 256.

⁴⁸³ Macreadie; Gardiner, s. 50.

Parlamentar muafiyetler, parlamento ile kral arasında uzunca müddet süren mücadeleler sonucu İngiltere’de ortaya çıkmıştır. Günümüzde dokunulmazlıklar İngiltere’de sadece hukuk davalarında geçerlidir. Burada milletvekilleri borçları dolayısıyla tutuklanamazlar. Ayrıca burada dokunulmazlıklar kaldırılamaz. Ancak borç nedeniyle tutuklanma artık olanaksız olduğundan, bu güvence önemini yitirmiştir. Bir başka ifadeyle, İngiliz modelinde hukuki davalar dolayısıyla hapis cezasının ortadan kaldırılmış olması nedeniyle, dokunulmazlık büyük ölçüde anlamsız hale gelmiştir. Ceza davalarında ise, milletvekilleriyle diğer vatandaşlar arasında herhangi bir fark bulunmamaktadır. Dolayısıyla İngiltere’de yasama sorumsuzluğu dışında bir dokunulmazlık olmadığı söylenebilir. Fransa’da ise, dokunulmazlıklar devrim ile birlikte gündeme gelmiş, konvansiyon dönemi hariç olmak üzere, diğer tüm dönemlerde, dokunulmazlık kurumu anayasal düzeyde mevcudiyetini korumuştur. Bir diğer anlatımla, dokunulmazlık kurumu, devrim sonrasında ortaya çıkışından itibaren önemli değişikliklere uğramış ancak sistemin tamamı dikkate değer şekilde süreklilik göstermiştir. Meclis üyelerine böylesi bir hak tanınması, devrimin ilk günlerinden itibaren, mutlak kraliyet egemenliğinden, temsili demokrasiye geçilmesi ve ulusal egemenliğin seçilmesinin mantıksal ve gerekli bir sonucu olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Dokunulmazlıklar, egemen ulusun temsilcilerine yönelik olarak gerçekleşebilecek herhangi bir müdahaleye karşı koruma sağladığından, ulusal egemenlik, sorumsuzluk ve dokunulmazlık olmaksızın tam olarak mevcut olamaz.⁴⁸⁴ Günümüzde Fransa’da dokunulmazlıklar, ceza davalarında geçerlidir. Burada meclis üyeleri hakkında hukuk davaları açılabilir. Suçüstü hali yasama dokunulmazlığına istisna olarak düzenlenmiştir. Bu durumun varlığında dokunulmazlığın kaldırılması için meclis müsaadesine gerek yoktur. Fransa’da dokunulmazlıklar, meclis üyelerini büyük ölçüde kovuşturmalardan değil, özgürlükten mahrum bırakan tedbirlerden korumaktadır.⁴⁸⁵ Fransa, anayasal tarihi ve bunun sonucunda ortaya çıkan siyasi ve hukuksal düşüncenin geniş bir yapıya sahip ve her çeşit hükümet biçiminin 1789’dan beri denenmiş olduğu “anayasal bir laboratuvar” olması gibi özellikleri sebebiyle,

---

⁴⁸⁴ Hardt, s. 145.

⁴⁸⁵ Sevinç, “Türkiye’de...”, s. 265.

birçok ülkeyi olduğu gibi ülkemizi de, dokunulmazlık müessesesi ile ilgili düzenlemeler konusunda etkilemiştir.⁴⁸⁶

Başlangıçta krala karşı meclis bağımsızlığının sağlanması amacıyla ortaya çıkan yasama dokunulmazlığı, günümüzde iktidar tarafından gelebilecek haksız ve asılsız ithamlara karşı parlamento bütünlüğünü korumak amacını taşımaktadır. Yasama dokunulmazlığı, yasama görevinin icra edilebilmesi adına tanınmış bir bağışıklıktır. Yasama meclisi üyelerine bu imtiyazın tanınmamış olması halinde parlamento görevini gereği gibi yerine getiremeyecektir. Belirtmek gerekir ki, söz konusu bağışıklık meclis üyelerine tanınmış bir ceza muafiyeti değil, doğrudan doğruya yasama meclisine tanınmış bir güvencedir. Temsili hükümet sistemini kabul etmiş tüm ülkelerde, böylesi bir imtiyazın anayasalarca güvence altına alınmış olması da bunların parlamentolar için gerekli olduğunu göstermektedir. Bu anlamda parlamenter muafiyetleri oluşturan yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığı kurumlarının varlığı gereklidir. Bu iki bağışıklık türü birbirlerinin tamamlayıcı unsurları olmakla birlikte ikisi arasında bir ayırım yapılmalıdır.⁴⁸⁷

Tarihi geçmişin gösterdiği gibi, parlamento dokunulmazlığı kavramı, 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başında gelişen Avrupa anayasal geleneğinin ayrılmaz bir parçasıdır. Aynı zamanda bağışıklık kurallarının aslında bugünkünden çok farklı olan tarihi ve siyasi bağlamda formüle edildiğini belirtmek gerekir. Bağışıklık kurallarının gelişimini etkilemiş ve çağdaş bir bağlamda rollerini ve işlevlerini değerlendirirken göz önüne alması gereken özellikle parlamenter sistemlerde kurumsal ve demokratik gelişmeler bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi, pek çok ülkede parlamentonun yönetici güç tarafından taciz tehdidini neredeyse ortadan kaldıran modern demokrasidir. Bir diğer önemli gelişme olan parti siyasetinin yükselişidir. Bu genellikle parlamentonun değil, yönetimin baskısı altında olan ve bu nedenle özel korumaya ihtiyaç duyan parlamento muhalefetinin korunması gerektiğine işaret etmektedir. Bu nedenle bugün parlamento dokunulmazlığına ilişkin kurallar azınlık garantisi olarak işlev görmektedir. Bir başka önemli gelişme ise yargının

---

⁴⁸⁶ Hardt, s. 14.

⁴⁸⁷ Kıratlı, s. 135; Demirbaş, s. 158.

bağımsızlığı ve özerkliğidir. Bu ise, yürütme organının parlamentodaki siyasi muhaliflere karşı mahkemeleri kötüye kullanma ihtimalinin günümüzde çoğu demokratik ülkede bulunması ihtimalinin iki yüz yıl öncesine kıyasla çok daha az olduğu anlamına gelmektedir.⁴⁸⁸

Muafiyet sistemleri, demokratik toplumlarda muhalefet partilerinin üyelerine önemli korumalar sağlamaktadır. Ancak bu korumaların kötüye kullanılması, çoğunlukla yeni doğan yasama kurumlarının bütünlüğünü tehdit eder ve demokratikleşmeyi olumsuz etkiler. Parlamento dokunulmazlığının tamamen kaldırılması yönünde istekler olsa da, bu seçenek yasama organının, yürütme organını denetlemesi gibi çok önemli olan bir rolünü baltalayacaktır. Bu rol, muhalefetin susturulması adına otokratik eğilimin devam ettiği kültürlerde özellikle önem arz etmektedir.⁴⁸⁹

Parlamento dokunulmazlığı kurumu, bir parlamentonun düzgün çalışmasını sağlamak için tasarlanmıştır. İfade özgürlüğü ve asılsız tutuklanmanın önüne geçilmesi yoluyla, parlamento üyelerine özel haklar tanınmıştır. İfade özgürlüğü, milletvekillerinin görevlerini halkın temsilcileri olarak yapmalarını, yasa yapımını, bütçenin kabul edilmesini ve hükümetin faaliyetlerini denetlenmesini sağlayan çalışma aracıdır. Milletvekilleri, iktidar tarafından yapılan suçlamalar karşısında korktukları için hükümeti eleştirmekten kaçınıp, suiistimalleri araştırmazlarsa görevlerini yerine getirmemiş olurlar. Muafiyetler, kamuoyunu etkileyen, mahkemeye çıkma ihtimali nedeniyle başka yerlerde söylenmesi zor olabilecek sorunların gündeme getirilebilmesini sağlar. Dolayısıyla, halkın temsilcilerinin engelsiz olarak ve herhangi bir kovuşturma veya tacizden korkmadan kendilerini özgürce ifade etmeleri için muafiyetler gereklidir. Bir başka anlatımla, güçlü bir yönetici parlamentonun hâkim olduğu ülkelerde, iktidar partisi, çoğunluğunu muhafaza etmek adına, disiplin yetkilerini muhalefetin aleyhine olacak şekilde kullanabilir, muhalefet üyelerini hükümeti eleştiren ifadeler nedeniyle sansürleyebilir ve hatta görev sürelerini askıya alabilir. Dahası, hükümeti milletvekillerinin çoğunluğa sahip olduğu

---

⁴⁸⁸ Report on the Scope..., s. 6.

⁴⁸⁹ Lane, s. 3.

parlamentolarda, dokunulmazlığın kaldırılmasına yönelik talepler, özellikle muhalefet partilerini ilgilendirdiği durumlarda, genel olarak herhangi bir direnç olmaksızın kabul edilecektir.⁴⁹⁰

Özellikle bazı dönemlerde yaşanan yolsuzluklar ve bu yolsuzluklara milletvekillerinin de isimlerinin karışması, yasama dokunulmazlığı kurumunun gerekliliği ve kapsamı konusunda tartışmalara yol açmıştır. Siyasi yolsuzluklar demokrasinin kendisini tehdit etmektedir. Bu anlamda parlamento dokunulmazlığı bir yandan demokratik gelişmeyi beslemekte, diğer yandan ise, yolsuzluklarla mücadele konusunda yetersiz kalınması durumunda demokratik gelişmeyi zayıflatmaktadır. Ülkemiz şartları bakımından, demokrasinin her on-onbeş yıllık dönemlerde askıya alınması, meclisin dağıtılıp halkın temsilcilerinin baskı altına alındığı düşünüldüğünde, milletvekillerine dokunulmazlık tanınması, demokrasinin sağlıklı yürümesi adına bir ihtiyaç olma özelliğini devam ettirmiş ve bundan dolayı da Anayasalarımızda yasama dokunulmazlığı kurumuna yer verilmiştir. Dolayısıyla, ülkemiz şartlarında üzerinde durulması gereken nokta, dokunulmazlık kurumunun bir bütün olarak kaldırılması değil, bu kurumun oluşturulmasında gözetilen amaçları gerçekleştirmeye yönelik, sınırının ve kapsamının belirlenip, aksayan yönlerinin yeniden düzenlenmesidir.⁴⁹¹

Dokunulmazlıkların temel amacı, meclis üyelerinin haksız sebeplerle meclis çalışmalarına katılmalarına engel olunmasının önüne geçilmesidir. Bu bakımdan, bir milletvekilinin mecliste hazır bulunmasına engel olmayacak kovuşturmalar dokunulmazlık kapsamı dışında bırakılmalıdır. Bir başka anlatımla, milletvekilinin meclis çalışmalarına katılmasını engellemeyecek şekilde her türlü hukuki kovuşturma, örneğin tutma, sorguya çekme ve tutuklanmasını gerektirmeyecek, yani kişiyi özgürlüğünden mahrum bırakmayacak şekilde hazırlık tahkikatı yapılabilmesi, ifadesi alınabilmesi ve meskeni aranabilmesidir.

Yasama dokunulmazlığı, milletvekillerinin temsilcilik görevlerini hem iktidar tarafından gelebilecek engelleyici durumlara hem de diğer şahıslar tarafından

---

⁴⁹⁰ Parliamentary Immunity, Background Paper..., s. 23.

⁴⁹¹ Aktaş, *Yasama Dokunulmazlığı*, s. 178.

milletvekillere yöneltilen asılsız iddialara karşı, tam olarak yerine getirebilmeleri için olması gereken bir güvencedir. Yasa koyucu, yasama dokunulmazlığının varlığında gözetilen kamu yararını, dokunulmazlık nedeniyle oluşan kanun önünde eşitsizliğe, hatta milletvekillerinin dokunulmazlığa dayanarak birtakım suistimallere karışması ihtimaline tercih etmiştir. Ancak bu güvencenin milletvekillere tanınmış kişisel bir ayrıcalık niteliğinde anlaşılması adına sınırlarının iyi çizilmesi gerekmektedir. Yasama dokunulmazlığının amacı milletvekilini cezasız bırakmak değil, uydurma suç isnatları ve siyasi sebeplerle yapılacak kovuşturmanın önüne geçilmesidir. Zaten dokunulmazlık kurumu, milletvekillere verilen cezayı görev süresinin sonuna kadar erteler, cezayı ortadan kaldırmaz. Ağır cezayı gerektiren suçüstü halinde dokunulmazlığın kendiliğinden ortadan kalkması bu durumun bir sonucudur. Çünkü artık isnadın uydurma olmadığı veya siyasi sebeplerin olmadığı ortaya çıkmıştır. Ancak ağır cezayı gerektiren suçüstü ifadesi sorunludur. Çünkü ceza yasalarına göre ağır cezalı suçların sayısı çok da olsa, bu nedenle milletvekillerinin aleyhine bir durum gibi görünse de, cinayet gibi bazı suçlar dışında suçüstü durumu neredeyse olanaksızdır. Örneğin, adı çeşitli yolsuzluklara karışan bir milletvekilinin işlediği iddia edilen suçlar, büyük ölçüde kişinin suçüstü yakalanamayacağı türden suçlardır. Bu nedenle meclis üyeleri, asıl şikâyet konusu olan suçlamalar nedeniyle yargılanamamaktadır.⁴⁹² Ek olarak, bütün suçüstü halleri isnadın siyasi olmadığı yönünde bir karine doğurma bakımından eşit kuvvette olduklarına göre, suçüstü hallerinin yasama dokunulmazlığının istisnası sayılmaları için bunların ağır cezayı gerektirme şartını yerine getirmelerinin aranmasından vazgeçilmeli ve “ağır cezayı gerektiren suçüstü” yerine “suçüstü hali” kabul edilmelidir.⁴⁹³

Anayasa ağır cezayı gerektiren suçüstü ile birlikte bir de 14. maddedeki durumları yasama dokunulmazlığının istisnaları olarak belirlemiştir. Milletvekilleri mecliste millet adına faaliyet göstermekte ve milli iradenin savunucuları olarak görev yapmaktadırlar. Millettin iradesini kullanan milletvekillerinin cezalandırılması, milli iradenin cezalandırılması anlamına gelebilir. Ancak yasama dokunulmazlığı vasıtasıyla, söz konusu cezalandırma işlemi milli iradenin temsilciliği, yani

---

⁴⁹² Sevinç, “Türkiye’de...”, s. 269.

⁴⁹³ Gülfidan, s. 130.

milletvekilliği süresi boyunca anayasada belirtilen istisnalar hariç olmak üzere ertelenmektedir. Zira anayasa, ağır cezayı gerektiren suçüstü hali ile 14. maddede sayılan hususları temsili vekâletin korunmasına yönelik istisnalar olarak kabul etmiştir. Bununla birlikte anılan maddedeki ifadeler soyut niteliktedir. Dolayısıyla bu madde hükmü somut şekilde düzenlenmelidir.

Yasama dokunulmazlığı milletvekilinin milletvekili seçildiği anda başlar ve tatiller de dâhil olmak üzere görev süresinin sonuna kadar devam eder. Nitekim bu durum Anayasa'nın 83. maddesinde de, seçimden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır şeklinde belirtilmiştir. Milletvekilliği sıfatının ne zaman kazanılacağına dair anayasada hüküm bulunmamaktadır. Bu konuda farklı görüşler olmakla birlikte milletvekili sıfatının başladığı an seçil sonuçlarının sayıldığı andır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, and içmenin milletvekilliğine etkisidir. And içme, milletvekilliği sıfatını kazanmış bir kişinin göreve başlarken anayasaya bağlılık ve sorumluluk bilinciyle görevini yapacağına söz vermek adına yapılmış bir düzenlemedir. Dolayısıyla, and içme ile milletvekilliği sıfatının kazanılması arasında bir bağ söz konusu değildir. Örneğin, milletvekili seçimlerine tutuklu olarak katılan bir milletvekili adayı, seçim sonucuna göre bu sıfatı kazanmaktadır. Ancak and içmediği için meclisteki görevine başlayamamaktadır. Yasama dokunulmazlığından yararlanıp yararlanamayacağı ise tutuklu kişinin üzerine atılı suçla ilgilidir. Şayet tutuklu milletvekilinin üzerine atılı suçlar, Anayasa'nın 14. maddesinin kapsamında ise yasama dokunulmazlığından söz edilemeyecektir.⁴⁹⁴

Yasama dokunulmazlığı kamu düzenine ilişkindir. Bu sebepten dolayı, milletvekilleri bu haktan feragat edemezler ve bu yöndeki beyanların da geçerliliği yoktur. Dokunulmazlığın kamu düzeninden olmasının bir sonucu olarak milletvekili tarafından def'i olarak kullanılması mümkündür. Milletvekilleri bu def'i hakkını kullanmasa bile hakim tarafından re'sen dikkate alınması zorunludur.

TBMM, hakkında kovuşturma talebi olan milletvekilinin dokunulmazlığının kaldırılması konusunda, bu yönde anayasada açık bir hüküm olmasa bile sınırsız bir

---

⁴⁹⁴ Dönmez, s. 395.

takdir yetkisine sahip değildir. Meclisin takdir yetkisinin sınırları kurumun amacı çerçevesinde değerlendirilmelidir. Meclis, dokunulmazlığın kaldırılmasına karar verirken, kaldırma isteminin siyasi sebeplere dayanıp dayanmadığı, olayın ciddiyeti ve ilgili milletvekilinin şeref ve haysiyetinin zedelenmemesi gibi konulara özen göstermelidir. Meclisin dokunulmazlığın kaldırılmasına ilişkin kararı dokunulmazlığın kaldırılmasına neden olarak gösterilen fiilin esasına ilişkin ya da kovuşturmanın açılması veya herhangi bir cezanın verilmesi şeklinde bir karar olamaz. Meclisin vereceği karar dokunulmazlığın kaldırılmasına veya kaldırılmamasına ilişkin olmak zorundadır. Dokunulmazlığın kaldırılması kararlarına karşı itiraz mercii Anayasa Mahkemesi'dir. Mahkeme, hem şekil bakımından hem de esas bakımından denetim yapar. Şekil bakımından denetimin kapsamına, dokunulmazlığın kaldırılması kararının Anayasaya, kanunlara ve içtüzüğe aykırı olup olmadığı konuları girmektedir. Esas bakımından denetlerken milletvekillerine isnat edilen suçun ciddi olup olmadığı, siyasi amaçlara dayanıp dayanmadığı, kovuşturma konusu eylemin kamuoyundaki etkisini ve dokunulmazlığı kaldırılan milletvekilinin şeref ve haysiyetinin korunmasını dikkate alır. Ancak Anayasa Mahkemesi de hiçbir şekilde suçun esasına ilişkin karar veremez. Bu görev adli mahkemelere aittir. Bununla birlikte meclis, dokunulmazlığın kaldırılması konusunda pek de istekli değildir. Meclisin bu davranışı, kamuoyunda, dokunulmazlıkların kişisel ayrıcalıklar gibi algılanmasına da yol açmaktadır. Ek olarak, meclisin dokunulmazlıkları kaldırma konusunda isteksiz olması dolayısıyla, iktidar partilerinin, muhalefet milletvekilleri üzerinde, dokunulmazlığın kaldırılması gibi bir baskı aracı uygulamadığı görülmektedir. Bazı münferit olayların varlığına karşın, bu olaylar genel teamülde fazlaca bir değişiklik meydana getirecek derece değildirler. Türk kamuoyu, terör ve teröristleri destekleyen ve yasama dokunulmazlığını istismar eden bazı milletvekillerinin varlığını kabul etmekte ve meclisten bu tür eylemlerde bulunanların kovuşturulmasına izin verilmesini talep etmektedir.

Dokunulmazlıkların kaldırılmaması TBMM'nin saygınlığını zedelemektedir. Kamu makamını kendi çıkarı doğrultusunda kullanmak olarak tanımlanan yolsuzluk suçlarıyla ilgili görüşülmesi sürekli ertelenen dokunulmazlık dosyalarının mecliste bulunması ve bu konuda kamuoyunda yükselen tepkilere rağmen samimi adımların

atılmaması, hukuk devleti ve temiz toplum beklentilerinin gerçekleşmesi açısından konunun ivedilikle çözümlenmesi gerekliliğini gözler önüne sermektedir.⁴⁹⁵

7 Haziran 2016 tarihinde yasama dokunulmazlığının kaldırılması hususunda Anayasaya geçici 20. madde eklenmiş ve dokunulmazlıkların bir defaya mahsus olmak üzere, toplu olarak kaldırılması yoluna gidilmiştir. Burada amaç, meclisin asli görevini aksatmadan mevcut dokunulmazlık dosyalarının işleme alınarak kamu vicdanının rahatlatılması olmakla birlikte, anılan düzenleme neticesinde, hakkında fezleke düzenlenmiş milletvekilleri, İçtüzüğün 134. maddesinde belirtilen savunma haklarından yararlandırılmamışlardır. Buna ek olarak söz konusu milletvekilleri, Anayasa'nın 85. maddesi hükmünce, yasama dokunulmazlıklarının kaldırılması kararının Anayasa'ya ve İçtüzüğe aykırılığı iddiasıyla iptali için Anayasa Mahkemesi'ne başvuruda bulunamayacaklardır. Dolayısıyla söz konusu düzenleme kamuoyundaki huzursuzluğu giderme amacına yönelik olsa da, hukuk devleti ilkesi bağlamında bir takım aksaklıklar içermektedir.

Ülkemiz terör örgütlerine yönelik olarak çok kapsamlı bir mücadele içerisindeyken, bazı milletvekillerinin terörizme duygusal, manevi ve fiilen destek verdiği yönündeki davranışları ve şiddet çağrısı biçiminde söylemleri kamuoyunda öfke yaratmaktadır.

Ülkemizde uygulama bakımından, yasama dokunulmazlığının kaldırılması talepleri yetkili makamlarca Adalet Bakanlığı'na, buradan Başbakanlığa ve nihayet Meclis Başkanlığı'na ulaşmaktadır. Sürecin bu denli aşamalı olması yerine, dokunulmazlığın kaldırılması talepleri doğrudan meclise ulaştırılmalıdır. Dokunulmazlığın kaldırılması talebi yargı organlarına, bu talebi değerlendirme yetkisi ise meclise verilmiştir. Şekil eksikliklerinden dolayı gerektiğinde dosyanın işleme alınmadan iade edilmesi meclis organlarınca da yapılabilecek bir işlemdir. Dolayısıyla, bu uygulama gereksiz bürokratik işlemlere ve zaman kaybına neden olmakta, idari makamların yargı faaliyetini geciktirme ve bu konuda tasarrufta bulunma riskini taşımaktadır. Buna ek olarak, komisyonlarca ve Genel Kurulda dosyaların geciktirilmeksizin görüşülmesine ilişkin düzenleyici süreler konularak,

---

⁴⁹⁵ Yüksel, s. 1293.

havale prosedürü hızlandırılmalıdır. Örneğin komisyonlarca belirli bir sürede karar verilmesi yönündeki bir hüküm ile bu sorun aşılabılır.

Son olarak söylenebilir ki, ülkemizde yasama dokunulmazlığı kurumu olması gerekenden daha fazla bir koruma alanı ortaya çıkarmıştır. Bu alanın daraltılması ise TBMM'nin uhdesindedir. Yasama dokunulmazlığının kapsamından özellikle maddi konuları ilgilendiren suçların çıkarılması isabetli bir uygulama olabilir. Yasama dokunulmazlığı kurumu, parlamentoyu işlevsel kılmaya yönelik bir gereklilik olmasıyla birlikte, ülkemiz gündeminde tartışılmasının asıl nedeni hukuki düzenlemelerden ziyade, yasama organı ve savcılık makamlarının uygulamalarıdır. Yasama dokunulmazlığı kurumu, kendisinden umulan yararın sağlanmasını sağlayacak biçimde geniş ancak adaletin işleyişini engellemeyecek derece dar biçimde düzenlenmelidir.

KAYNAKÇA

- A Matter of Privilege: “A Discussion Paper on Canadian Parliamentary Privilege in The 21st Century”, Interim report of the Standings Committee on Rules, Procedures and the Rights of Parliament, Haziran 2015. (A Matter of Privilege...)
- ABDULHEKİMOĞULLARI, Erdal; *Bir Yasama Bağımsızlığı Türü Olarak Türkiye’de Yasama Dokunulmazlığı*, Gazi Kitabevi, Şubat 2008.
- ADEM, Afet; “Türkiye’de Yasama Dokunulmazlığı”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, Şubat 2010.
- AKTAŞ Kadir, “TBMM Uygulamasında Yasama Dokunulmazlığı”, *TBB Dergisi*, Sayı:67, 2006, s. 345-379. (TBMM Uygulamasında...)
- AKTAŞ, Kadir; *Yasama Dokunulmazlığı*, Adalet Yayınevi, Ankara, Temmuz 2009.
- AKTAŞ, Kadir; “Yasama Dokunulmazlığının Kapsamı”, *TBB Dergisi*, Sayı: 84, 2009, s. 260-297.
- AKTAŞ, Kadir; “Yasama Dokunulmazlığı Kurumunun Türkiye’deki Gelişimi”, *Yasama Dergisi*, Sayı: 3, Ekim-Kasım-Aralık, 2006, s. 85-114. (Yasama Dokunulmazlığı Kurumunun...)
- AKYÜREK, Akman; *Parlamentoların Yasama Faaliyetlerinden Dolayı Hukuki ve Cezai Sorumlulukları (Doktrin-Uygulama-Yargıtay İçtihatları)*, Başbakanlık Basımevi, Parlamento Hukuku Dizisi, No:1, Ankara, 1991.
- ALDIKAÇTI, Orhan; *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 1982.
- ALİFENDİOĞLU, Yılmaz; “1982 Anayasasında Cumhurbaşkanının Yürütme İçerisindeki Yeri, Seçimi ve Sorumsuzluğu, Yasama Dokunulmazlığı”, *TBB Dergisi*, Sayı:94, 2011, s. 329-358.

- ARSEL, İlhan; *Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları*, Mars Matbaası, Ankara, 1965.
- ARSLAN, Çetin; “Yasama Dokunulmazlığının Zamanaşımına Etkisi”, *AÜHFD*, Cilt: 57, Sayı:1, 2008, s. 35-93.
- ARTUK, M. Emin; GÖKCEN Ahmet; YENİDÜNYA, A. Caner; *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 10. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2016.
- ATALAY, Nurhan; “Türkiye’de Yasama Dokunulmazlığı, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi”, Kocaeli 2008.
- ATAR, Yavuz; *Türk Anayasa Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, 11. Baskı, Ankara, 2017.
- Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu (Venedik Komisyonu) Türkiye Anayasası’nın 83. Maddesinin İkinci Fıkrasının Askıya Alınması Hakkında 858/2016 Sayılı Görüş, Council of Europa, CDL-AD (2016)027.
- AYBAR, Mehmet Ali; “Teşrii Masuniyet, Esası ve Tatbik Şekilleri, *İÜHFM*, Cilt:3, 1937, s. 120-151.
- BALO, Yusuf Solmaz; “Yasama Dokunulmazlığı”, *TBB Dergisi*, Sayı: 100, 2012, s. 13-44.
- BAŞGİL, Ali Fuat; “Teşrii Masuniyet Meselesi”, *İÜHFM*, s. 3-39.
- Constitutional Amandment as to Lifting Parliamentary Immunity, European Comission for Democracy Through Law (Venice Comission), Opinion No: 858/2016, CDL-REF (2016)056, Strasbourg, 21 Eylül 2016.
- ÇOBAN, Ali Rıza; ERDAĞ, Ali İhsan; “Göreviyle İlgili Olmayan Kişisel Suçlarından Dolayı Cumhurbaşkanının Sorumluluğu ve Yargılanması”, *TBB Dergisi*, Sayı: 75, 2008, s. 177-189.
- DAL, Kemal; *Türk Esas Teşkilat Hukuku*, Kurtuluş Ofset Basımevi, 2. Baskı, Ankara 1986.
- DEMİRBAŞ, Timur; *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 11. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, Nisan 2016.

- DÖNER, Ayhan; “Parlamentar Bağımsızlıklar”, *AÜEHFD*, Cilt: 7, Sayı: 1-2, 2004, s. 49-72.
- DÖNMEZ, Gökhan; *1982 Anayasası'nda Milletvekilliği Statüsünün Kazanılması ve Sona Ermesi*, Adalet Yayınevi, Ankara, Ocak 2016.
- DUNBAY, Seda, *Türk Parlamento Tarihinde Yasama Sorumsuzluğu ve Dokunulmazlığı (1876-1995)*, 12 Levha Yayıncılık, İstanbul, Eylül 2013.
- GALILI, Yehudit.; LAHAV, Dan; “Background Document on: Parliamentary Immunity – Members of Parliament Inviolability – Comperative View”, İngilizceye Çeviren: Susan Hattis ROLEF, Mayıs 2003.
- GORDON, Richard; JACK, Malcolm; “Parliamentary Privilege Evolution or Codification?”, *The Constitution Society*, London 2013.
- GÖNENÇ, Levent; ERGÜL, Ozan; “1982 Anayasası'na Göre Yasama Sorumsuzluğu ve Yasama Dokunulmazlığı”, http://www.yasayanayasa.ankara.edu.tr/belgeler/analizler/yasa_sor_yasa_do_k.pdf
- GÖNENÇ, Levent; “Yasama Dokunulmazlığının Sınırı”, s. 1, <http://www.yasayanayasa.ankara.edu.tr/>
- GÖREN, Zafer; *Anayasa Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2006.
- GÖZLER Kemal, *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, Ekin Kitapevi Yayınları, 21. Baskı, Bursa, Eylül 2017. (Türk Anayasa...)
- GÖZLER, Kemal; “Yasama Dokunulmazlığı: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi”, *AÜSBF Dergisi*, Cilt: 56, No: 3, 2001, s. 71-101.
- GÜLFİDAN, Osman Serkan; *Yasama Dokunulmazlığı – Müessesenin Amacı Karşısında 1982 Anayasası'nda Yasama Dokunulmazlığının Kapsamı ve İstisnaları*, 12 Levha Yayıncılık, İstanbul, Ekim 2011.
- GÜVEYİ, Ümit; *Anayasa Hukuku Açısından Yasama Meclisi Üyeliği*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, Eylül 2017.

- HAKERİ, Hakan; *Ceza Hukuku*, 19. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2016.
- HARDT, Sascha; *Parliamentary Immunity: A Comprehensive Study of the Systems of Parliamentary Immunity of the United Kingdom, France and the Netherlands in a European Context*, Intersentia Ltd, 27 Eylül 2013.
- İÇEL Kayıhan, *Ceza Hukuku*, Beta Yayıncılık, İstanbul, Ocak 2016.
- İSLAM, Nadir Latif; “Milletvekili Dokunulmazlığında Meclis İçi Prosedür”, *Yargıtay Dergisi*, Cil:19, Sayı:2, 1993, s. 5-10.
- KABOĞLU, İbrahim Özden; *Anayasa Hukuku Dersleri*, Legal Yayıncılık, 11. Baskı, İstanbul 2016.
- KALAĞAN, Gökhan; “Parlamente Sistemde Yasama Meclisi Üyelerine Tanınan Ayrıcalıklar”, *Süleyman Demirel Üniversitesi SBE Dergisi*, Yıl: 2, Sayı: 4, 2006, s. 74-83.
- KAPLAN, İbrahim; “Milletvekillerinin Sorumsuzluğu-Dokunulmazlığı ve Manevi Tazminat Davası”, *AÜSBF Dergisi*, Cilt: 47, Sayı: 3, 1992, s. 185-186.
- KESKİNSOY, Ömer; “Meclis Kürsüsünden Sarf Edilen Sözlerin siyasi Parti Kapatma Davalarında Delil Olarak Değerlendirilip Değerlendirilmeyeceği Üzerine”, *Yasama Dergisi*, Sayı:9, 2008, s. 74-98.
- KESKİNSOY, Ömer; *Yasama Dokunulmazlığı*, Adalet Yayınevi, Ankara, Mart 2008.
- KESKİNSOY, Ömer; *Yasama Sorumsuzluğu*, Turhan Kitabevi, Ankara, Mart 2007.
- KIRATLI, Metin; *Parlamente Muafiyetler: Bizde ve Yabancı Memleketlerde*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1961.
- KOCA, Mahmut; ÜZÜLMEZ, İlhan; *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 9. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, Eylül 2016.
- KUBALI, Hüseyin Nail; *Anayasa Hukuku Dersleri*, Kutulmuş Matbaası, İstanbul, 1971.
- LANE, Carmen; “Parliamentary Immunity and Democracy Development”, *DAIdeas Democracy Briefs*, Issue No:2, Ağustos 2007.

- LANGLOIS, Colette Mireille; “Parliamentary Privilege: A Relational Approach”, Degree of Master of Laws, Toronto 2009.
- MACREADIE, Rachel; GARDINER, Greg; *An Introduction to Parliamentary Privilege*, Parliamentary Library Research Service, No: 2, Ağustos 2010
- MAY Thomas Erksine; *A Treatise on the Law, Privileges, Proceedings and Usage of Parliament*, 9. Edition, London, 1883.
- MYTTENAERE, Robet; “The Imunities of Members of Parliament”, *Constitutional and Parliamentary Information*, s. 100-138.
- NEGOIȚĂ, Ciprian; “From the Concept to the Practice of Parliamentary Immunity”, *Polish Political Science Review*, No:2, 2014, pp. 58-70.
- NEVINS, Allan; COMMAGER, Henry Steele; *The Pocket History of the United States*, New York, 1951, İlk çeviri: Halil İnalçık, ABD Tarihi, Varlık Yayınları, İstanbul 1961, Doğu Batı Yayınları, Mart 2005.
- ÖRMECİ, Ozan; “Türkiye’de Yasama Dokunulmazlığı ve Atilla Kart Olayı”, <http://ydemokrat.blogspot.com.tr/2010/08/turkiyedeki-yasama-dokunulmazligi-ve.html>
- ÖZBEK, Veli Özer; DOĞAN, Koray; BACAKSIZ, Pınar; TEPE, İlker; *Türk Ceza Hukuku*, 7. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, Ekim 2016.
- ÖZBUDUN, Ergun; *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları, 8. Baskı, Ankara 2005. (Türk Anayasa...)
- ÖZBUDUN, Ergun; “Yasama Sorumsuzluğu ve Yasama Dokunulmazlığı: Hukuki Mahiyetleri ve Farkları”, *TBB Dergisi*, Sayı: 59, 2005, s. 109-115. (Yasama Sorumsuzluğu...)
- ÖZER, Attila; *Anayasa Hukuku*, 3. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara 2009.
- “Parliamentary Immunity”, *Background Paper Prepared by the Inter-Parliamentary Union*, Geneva, Eylül 2006. (Parliamentary Immunity, Background Paper...)

- “Parliamentary Immunity; Challenges to the Scope of The Privileges and Immunities Enjoyed by Members of the Parliamentary Assembly”, *Committee on Rules of Procedure, Immunities and Institutional Affairs*, Doc. 13621, 6 Haziran 2016. (Parliamentary Immunity; Challenges to the...)
- ALLEN, Marília Crespo; *Parliamentary Immunity in the Member States of the European Community and in the European Parliament*, European Parliament Directorate General For Research Budgetary and Cultural Affairs and Comparative Law Division, Legal Affairs Series W-4, Luxemburg 1993.
- “Parliamentary Privilege”, Report of session 2013-14, Report, Together with Formal Minutes and an Appendix , London, 3 Temmuz 2013.
- Report on the Regime of Parliamentary Immunity, Council of Europe, CDL_INF (96) 7, Strasbourg, 4 June 1996. (Report on the Regime...)
- “Report on the Scope and Lifting of Parliamentary Immunities, Adopted by the Venice Commission at its 98th Plenary Session”, European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission), Study No: 714/2013, CDL-AD (2014) 011, Strasbourg 14 Mayıs 2014. (Report on the Scope...)
- RUHİ, Muhammet Emin; *Fransız Devrimi'nden İki Portre Sieyes ve Robespierre*, Doğu Ciltevi, Erzincan, 2017.
- SEVİNÇ, Murat; “22. Yasama Dönemi'nin (2002-2007) Ardından Yasama Bağımsızlıkları Konusu”, *AÜSBF Dergisi*, Sayı: 3, Cilt: 62, 2007, s. 320-347. (22. Yasama Dönemi'nin...)
- SEVİNÇ, Murat; *Türkiye'de Milletvekillerinin Dokunulmazlıkları*, Kırılmaç Yayinevi, Ankara, 2004. (Türkiye'de...)
- SOYASLAN, Doğan; *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 5. Baskı, Yetkin Yayıncılık, Ankara, 2014.
- TANÖR, Bülent; *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, Yapı Kredi Yayınları, 25. Baskı, İstanbul, Ocak 2015.
- TEZİÇ, Erdoğan; *Anayasa Hukuku*, Beta Yayınevi, 12. Baskı, İstanbul, Kasım 2007.

- TOROSLU, Nevzat; *Ceza Hukuku*, 15. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara, Eylül 2010.
- TUNAYA, Tarık Zafer; “1876 Kanun-i Esasisi ve Türkiye’de Anayasa Geleneği”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 1, İletişim Yayınları, s. 27-39.
- UZUN, Cem Duran; “Milletvekili Dokunulmazlığını Yeniden Tartışmak: Zorunluluk mu, Ayrıcalık mı?”, *Seta Perspektif*, Sayı:123, Mart 2016.
- WIGLEY, Simon; “Parliamentary Immunity in Democratizing Countries: The Case of Turkey”, *Human Rights Quarterly*, Vol. 31, No: 3, Ağustos 2009, s. 567-591.
- YALÇIN, Türkan; “Yasama Sorumsuzluğu”, *TBB Dergisi*, Sayı: 2, 1992, s. 215-238.
- YALOVA, Yüksel; “Türkiye Örneğinde Yasama Dokunulmazlığı Kavramı”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ABD Doktora Tezi, İstanbul 1994.
- YI, Weizhong; “Research on Parliamentary Privilege”, *Concurrently Discuss Chinese National People’s Congressional Privilege*, Nisan 2010.
- YOLCU, Serkan; “Adil Yargılanma Hakkı Karşısında Yasama Dokunulmazlığını Yeniden Düşünmek: Atilla Kart Olayı Üzerine Bir Deneme”, *AÜHFİD*, Cilt: 60, Sayı:2, 2011, s. 367-414.
- YÜKSEL, Cüneyt; “Uluslararası Karşılaştırmalar Işığında Parlamenterlere Tanınan Güvenceler ve Yasama Dokunulmazlığı Sorununun Değerlendirilmesi”, *İÜHFİM*, Cilt: 71, Sayı: 1, 2013, s. 1291-1312.
- ZAFER, Hamide; *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Beta Yayınevi, İstanbul, Haziran 2010.

İNTERNET KAYNAKLARI

<http://www.adalet.gov.tr>

<http://www.anayasa.gen.tr>

<http://www.anayasa.gov.tr>

<http://www.bbc.com/turkce>

<https://bozbel.files.wordpress.com>

<http://www.feyzioglu.av.tr>

<https://hudoc.echr.coe.int>

<http://www.milliyet.com.tr>

<http://www.resmigazete.gov.tr>

<https://www.tbmm.gov.tr>

<http://www.yasayanayasa.ankara.edu.tr>